
ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
№ 12/2012

ЗМІСТ

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

- Самбор М.А.* Конституційні засади прав, свобод та інтересів учасників договору про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку 7

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО, СІМЕЙНЕ ПРАВО

- Косинська В.А.* Відшкодування моральної шкоди в деліктних зобов'язаннях 15
- Матвійчук А.О.* Особисте немайнове право на сприятливе навколишнє природне середовище: проблеми понятійного апарату 21
- Полішко Н.Л.* Сім'я як соціальний інститут і природне середовище для виховання дитини 29

ТРУДОВЕ ПРАВО

- Дараганова Н.В.* Сучасний стан інституту колективних трудових спорів (конфліктів) в Україні 35

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

- Льєнок Т.В.* Зарубіжний досвід адміністративно-правової протидії корупції 42
- Сервецький І.В., Сапрун О.В.* Регіональна поліція: створення та діяльність 52

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

- Курилюк Ю.Б.* Бланкетність у військово-кримінальному праві України ... 61
- Масько Д.В.* Наслідки порушення правових та моральних норм відповідно до статті 240 КК України 69
- Матвійчук О.В.* Суб'єкти та предмет відносин як складові безпосереднього об'єкта діяння, передбаченого ст. 253 КК України 72
- Юрченко О.М., Сервецький І.В.* Удосконалення кримінально-правових заходів протидії корупції 76

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Карпенко М.І., Самойлов М.В. Реформування кримінальної юстиції: плюси та мінуси 92

Тімуш І.С. Захист права фізичних осіб на відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду: міжнародно-правове регулювання 102

ФІЛОСОФІЯ І ПРАВО

Присухін С.І. Правові засади в організації наукового дослідження 108

ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО

Чубар І. Ю., Подрушняк В.В. Правове регулювання житлового забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей 120

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Логіка. Підручник для студентів юридичних факультетів 128

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА
JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
№ 12/2012

СОДЕРЖАНИЕ

КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО

Самбор Н.А. Конституционные основы прав, свобод и интересов участников договора о предоставлении услуг подвижной (мобильной) связи 7

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО, СЕМЕЙНОЕ ПРАВО

Косинская В.А. Возмещение морального вреда в деликтных обязательствах 15

Матвейчук А.А. Личное неимущественное право на благоприятную окружающую среду: проблемы терминологии 21

Полишко Н.Л. Семья как социальный институт и природная среда для воспитания ребенка 29

ТРУДОВОЕ ПРАВО

Дараганова Н.В. Современное состояние института коллективных трудовых споров (конфликтов) на Украине 35

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО

Ильенок Т.В. Зарубежный опыт административно-правового противодействия коррупции 42

Сервецкий И.В., Сапрун О.В. Региональная полиция: создание и деятельность 52

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Курылюк Ю.Б. Бланкетность в военно-уголовном праве Украины 61

Масько Д.В. Последствия нарушения правовых и моральных норм в соответствии со статьей 240 УК Украины 69

Матвейчук А.В. Субъекты и предмет отношений как составляющие непосредственного объекта деяния, предусмотренного ст. 253 УК Украины 72

Юрченко А.Н., Сервецкий И.В. Усовершенствование уголовно-правовых мер противодействия коррупции 76

УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

Карпенко Н.И., Самойлов Н.В. Реформирование уголовной юстиции: плюсы и минусы 92

Тимуш И.С. Защита права физических лиц на возмещение вреда, причиненного незаконными решениями, действиями или бездейтельностью органа дознания, предварительного (досудебного) следствия, прокуратуры или суда: международно-правовое регулирование 102

ФИЛОСОФИЯ И ПРАВО

Присухин С.И. Правовые основания в организации научного исследования 108

ВОЕННОЕ ПРАВО

Чубар И. Ю., Подрушняк В.В. Правовое регулирование жилищного обеспечения военнослужащих и членов их семей 120

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Логика. Учебник для студентов юридических факультетов 128

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL

№ 12/2012

CONTENTS

CONSTITUTIONAL LAW

Sambor M.A. The constitutional norms ensuring the rights, freedoms and interests of the participants of the movable (mobile) communication services contract 7

CIVIL LAW, FAMILY LAW

Kosynska V.A. Moral damage reimbursement under delict liability 15

Matviichuk A.O. Personal inherent right to a favorable environment: problems in terminology 21

Polishko N.L. Family as a social institution and the natural environment for children's education 29

LABOUR LAW

Daraganova N.V. The current state of the collective labour disputes (conflicts) institution in Ukraine 35

ADMINISTRATIVE LAW

Ilienok T.V. International experience in administrative legal control of counteraction to corruption 42

Servetskyi I.V., Saprun O.V. Regional police: establishment and activities 52

CRIMINAL LAW

Kuryliuk I.B. Blanket norms in military criminal law of Ukraine 61

Masko D. Consequences of Violation of Legal and Moral Issues Related to Article 240 of the Criminal Code of Ukraine 69

Matviichuk O.V. The parties and the subject of relations constituting a direct object of offence under the Article 253 of the Criminal Code of Ukraine 72

Iurchenko O.M., Servetskyi I.V. Improvement of anti-corruption measures under the criminal law 76

LAW OF CRIMINAL PROCEDURE

Karpenko M.I., Samoiloв M.V. Criminal justice reform: pros and cons 92

Timush I.S. Protecting the rights of individuals to indemnity against damages caused by unlawful decisions, actions or failure to act by inquiry bodies, preliminary (pre-trial) investigation, procuracy or court: international legal regulation 102

PHILOSOPHY AND LAW

Prysihlin S. Legal principles in the organization of scientific research 108

MILITARY LAW

Chubar I. Y., Podrushniak V.V. Legal regulation of housing provision to the military personnel and their families 120

CRITICISM AND BIBLIOGRAPHY

Logic. Textbook for law students 128

**КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРАВ, СВОБОД
ТА ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ ДОГОВОРУ
ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ РУХОМОГО
(МОБІЛЬНОГО) ЗВ'ЯЗКУ**

М.А. Самбор

*кандидат юридичних наук,
лауреат Всеукраїнського фонду
юридичної науки ім. академіка права В.В.Сташиса,
лауреат Міжнародної премії
ім. академіка П.П.Михайленка
Міжнародної академії фундаментальних
основ буття, лауреат відзнаки НАН України
«Талант, натхнення, праця», заступник начальника
штабу Прилуцького МВ (з обслуговування
міста Прилук та Прилуцького району)
УМВС України в Чернігівській області*

Постановка проблеми. Нині існуюча система нормативно-правових актів, формування та існування правової системи України передбачає наявність певної ієрархії нормативних приписів, юридичних норм, які покликані регулювати суспільні відносини. Такий підхід обумовлюється значимістю відносин для соціуму, повторюваності використання цих відносин, а також значимості змісту цих відносин для існування та розвитку людини.

Конституційне регулювання відрізняється всеохоплюючим характером, чого не має жоден інший нормативно-правовий акт. Конституція зачіпає всі сфери життя суспільства – політичну, економічну, соціальну, духовну та інші, або регулюючи в цих сферах у відповідності з предметом конституційного права, базові, фундаментальні суспільні відносини, або надаючи їх своєму впливу в повній мірі. Вища юридична сила Конституції означає не тільки те, що закони та інші нормативно-правові акти, прийняті в країні, не повинні суперечити Конституції, але і те, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування, посадові особи, громадяни та їх об'єднання зобов'язані дотримуватися Конституції. Таким чином, найвища юридична сила Конституції характеризує її місце в ієрархії нормативно-правових актів, що діють у державі. Конституція є ядром правової системи країни. Принципи та положення Конституції грають спрямовуючу роль для всієї системи права і системи законодавства [1]. Отже, Конституція окреслює важливі суспільні питання, що потребують правового урегулю-

вання, а також визначає способи та механізми такого регулювання для найважливіших відносин.

Повертаючись до Української держави, парламентарі, під час ухвалення чинної Конституції України, у ст. 3 записали, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Виходячи з такого, на нашу думку, фундаментального положення, що вказує на спрямованість та зміст і кінцевий результат діяльності держави, як специфічного суспільного об'єднання громадян, держава свою діяльність має підкорити реалізації та фактичному втіленню юридичних ідеалів у правову дійсність. Разом з тим, власне Конституція, її норми, не у змозі охопити всі правовідносини, та, мабуть, це не лише можливо, а й не раціонально, у результаті чого розбудовується система законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів країни, які й визначають, деталізують правові розпорядження щодо врегулювання суспільних відносин.

Динамічність суспільного життя потребує своєчасного реагування на сфери регулювання. Право має бути чутливим до соціальних змін, що має проявлятися у прийнятті відповідних законодавчих актів, що регулюватимуть ту чи іншу галузь суспільного буття, разом з тим Конституція гарантує сталість загальної спрямованості, як цілісного ідеалу відносин та побудови суспільства.

Конституція виконує правоутворюючу роль, вона є своєрідним центром правової системи, вона більше ніж просто закон. [3, с. 9]. Регулятивна дія переважної більшості конституційних положень проявляється повною мірою тільки в єдиному комплексі з іншими нормами, закріпленими в поточному законодавстві. Конституційні норми зазвичай реалізуються не ізольовано, а в поєднанні, багатоступенєво, тому виникає складне переплетення конституційних та інших правовідносин [3, с. 11]. Така багатоступенєвість і проявляється в ієрархічній побудові законодавчих актів (законів та підзаконних нормативно-правових актів), які регулюють різні суспільні відносини, залежно від їх значимості для індивіда, сталості та прогресу розвитку суспільства тощо. Юридична властивість Конституції України як бази поточного законодавства України полягає у впливі Основного Закону на поточне законодавство, який здійснюється в таких основних напрямках: а) визначає зміст нормативно-правових актів – поточне законодавство розвивається в рамках, визначених Конституцією; б) визначає види нормативно-правових актів; в) визначає ієрархію нормативно-правових актів [3, с. 15]. Отже, Конституція має визначити пріоритети, розставити, так би мовити акценти, та вказати шляхи розвитку законодавства. Конкретизація нормативно-правового регулювання окремих видів суспільних відносин має стати прерогативою галузевого законодавства. Виходячи з цього, Конституція, як і для будь-якого роду суспільних правовідносин, має стати дороговказом у розбудові нормативно-правового регулювання, що, у тому числі визначить і особливості правового забезпечення відносин у сфері надання та отримання послуг рухомого (мобільного) зв'язку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню впливу Конституції на регулювання суспільних відносин досліджувалися науковцями різних галузей права, серед яких і представники конституційного права, а саме: С. С. Алексєєв, І. Є. Фарбер, А. З. Георгіца, В. В. Кравченко, М. І. Козюбра, В. Ф. Мелещенко, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький, В. М. Шаповал та багато інших. Однак, питанню конституційно-правового урегулювання відносин, пов'язаних із наданням послуг рухомого (мобільного) зв'язку належної уваги не приділялося. Разом з тим, на наш погляд, сфера відносин, яка охоплює майже кожного громадянина України не може бути незначною, або такою, що не заслуговує на ретельне дослідження питання правового регулювання, у тому числі й за допомогою норм Конституції України – норм прямої дії.

Виходячи з вищесказаного, **метою статті** є дослідження впливу конституційних норм на цивільно-правові відносини, пов'язані із наданням та, відповідно, отриманням послуг рухомого (мобільного) зв'язку в Україні.

Основні результати дослідження. Конституція закріпила правові ідеї, ідеали існування та розвитку суспільних відносин, що урегульовуються за допомогою норм позитивного права країни. Визначення таких відносин, є результатом клопіткої законотворчої та передзаконотворчої роботи, пов'язаної із дослідженням питань суспільного буття, виділенням найбільш значущих аспектів і з'ясуванням потреб та інтересів суб'єктів суспільних відносин, які потребують належного, однакового за своєю суттю розв'язання. Отже, насамперед постає проблема виокремлення суспільних відносин, що потребують саме конституційно-правового урегулювання, тобто виділення питань, що мають беззаперечний пріоритет. Процес такого виділення більшість дослідників пов'язують із визначенням вихідних, базових начал. До таких начал, наприклад, академік Рабінович П.М. відносить потреби.

Потребовий дослідницький підхід був інтерпретований як виявлення історично зумовлених певних потреб суб'єктів суспільного життя і встановлення ролі, функції (як потенційної, так і реальної) тих або інших предметів, явищ у задоволенні таких потреб [2, с. 28]. Рабінович П.М. стверджує, що застосування погребового підходу істотно полегшується, якщо в самому позитивному (юридичному) праві – насамперед у законодавстві – текстуально декларується, заради задоволення яких потреб встановлено певні юридичні норми, юридичні інститути [2, с. 29]. Таким чином, на думку П.М. Рабіновича, концептуальний потребовий підхід був і залишається неперевершеним, незмінним, можна сказати, єдино можливим дослідницьким інструментом виявлення сутності будь-яких соціальних явищ, зокрема основоположних («природних») прав і обов'язків людини, держави та кожного з елементів її правової системи й її механізму юридичного регулювання (законодавства, законності, офіційної правової ідеології, юридичних відносин тощо) [2, с. 30].

На наш погляд, таких підхід є значущим, однак, вважаємо, що звернення до потреби людини чи її об'єднань, занадто персоніфікує та пригнічує, з огляду на динамічність, можливість перспективного урахування можливих шляхів

розвитку як соціуму, так і правової системи, як одного зі складових суспільного буття.

На нашу думку, доцільно було б за основу взяти інтерес суб'єкта, який охоплює біологічне, підкреслює соціальне та визначає можливі подальші шляхи розвитку людини, її об'єднань. Розуміючи інтерес, як усвідомлену спрямованість суб'єкта, обумовлену його внутрішнім переконанням в оволодінні певним благом матеріального чи нематеріального характеру, що являє задоволення потреби, здійснення та реалізація якого відбувається в межах загальноприйнятих правил поведінки, визначених у нормах права, що відповідає відсутності прямої заборони у досягненні такого блага, так і бажаним для нього способом, а також спирається на забезпечення компетентними органами у разі наявності перешкоди на шляху можливості його задоволення [4, с. 136], саме він відіграє провідну роль у реалізації тих чи інших потреб, саме інтерес виступає як певний об'єднуючий фактор між біологічним та соціальним у людській сутності.

Одним із таких інтересів є спрямованість людини до спілкування, обміну інформацією, яка можлива за наявності відповідних засобів, у тому числі технічних та правових, які гарантуватимуть потенційну можливість на забезпечення реалізації таких інтересів. Значний сегмент технічних засобів, які забезпечують можливість громадян у спілкуванні, становить рухомий (мобільний) зв'язок. Саме він останнім часом монополізує ринок зв'язку не лише в Україні, а й у світі, оскільки дозволяє особистості постійно, незалежно від часу, місцезнаходження та інших територіальних перешкод у реалізації комунікативної функції.

Спілкування завжди передбачає існування та обмін думками, які матеріалізуються у слова, які утворюючи певну послідовність, забезпечують вербальну функцію мови.

Таким чином, одним із фундаментальних начал, закріплених у Конституції України, яке й визначає базові принципи зв'язку, у тому числі й мобільного, є можливість вільного обміну думками, що, власне, й забезпечує зв'язок. Відтак, ст. 34 Конституції України [5], що гарантує кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, виступає метою, засобом реалізації якої й виступає рухомий (мобільний) зв'язок.

Стаття 42 Конституції України фактично відтворює загальнодозволений тип правового регулювання у сфері підприємницької діяльності, що виявляється у принципі «дозволено все, що прямо не заборонено законом». Норма даної статті твердить те, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Вказаний конституційний припис у більшій мірі стосується суб'єкта господарювання у сфері надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку. Разом з тим це стосується й громадян, які прийняли рішення про здійснення господарської діяльності у сфері надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку. Ст. 42 Конституції України крім загальнодозволеного типу правового регулювання підприємницької діяльності у сфері надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку вказує на те, що суб'єкт господарської діяльності, вийшовши на ринок послуг рухомого (мобільного) зв'язку, має дотримуватися

певних правил, серед яких є недопущення зловживання монополієм становити, у разі, коли на ринку перебуває 1-2 суб'єкти господарювання, що надають відповідні послуги чи виготовляють, реалізують відповідну продукцію, аби не допустити порушень прав, свобод та інтересів громадян – споживачів послуг рухомого (мобільного) зв'язку.

Ч. 3 ст. 42 Конституції України проголошує, що держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монополієм становити на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Таким чином юридично закріплено можливе адміністративне втручання органів влади у господарсько-правову та цивільно-правову сферу діяльності суб'єктів підприємницької діяльності. Наскільки це виправдано. Очевидно, що можливість такого втручання виправдана. На користь цього, на нашу думку, слід навести такий аргумент: по-перше, держава в особі своїх органів як законодавчого, так і виконавчих, покликана захищати права, свободи та інтереси всіх своїх громадян, а не окремого їх кола, приналежність до якого обумовлюється сферою їх діяльності, а саме підприємницькою діяльністю у сфері надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку; по-друге, повинно мати місце й відстоювання інтересів суб'єктів підприємницької діяльності аби не допускати монополізації сфери надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку, а з іншого гарантування альтернативи у виборі особою суб'єкта підприємницької діяльності, чиїми послугами рухомого (мобільного) зв'язку, їй користуватися. Усвідомлюючи те, що охорона прав та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності неможлива без належного забезпечення прав, свобод та інтересів споживачів послуг, які надаються вказаними суб'єктами, у ч. 4 ст. 42 Конституції України декларується, що держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та всіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів. Системно досліджуючи норми Конституції України, проектуючи їх вплив на сферу договірних відносин, пов'язаних із наданням та отриманням послуг рухомого (мобільного) зв'язку в Україні, не можна оминати увагою ту обставину, що виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина, зазначаються у п. 1 ч. 1 ст. 92 Конституції України. Виходячи з цього, можна підсумувати, що права людини, як споживача послуг рухомого (мобільного) зв'язку мають бути закріплені у законах, а їх деталізація у змісті договорів має відбуватися у спосіб, що не допускає їх звуження. Крім того, система гарантій цих прав, свобод та інтересів громадян, як споживачів послуг рухомого (мобільного) зв'язку має бути такою, що окремий індивідуум, як споживач послуг рухомого (мобільного) зв'язку, повинен мати рівні із оператором (провайдером) телекомунікаційних послуг (послуг рухомого (мобільного) зв'язку) права щодо доступу до інформації, документів та інших даних, що стосуються конкретного споживача та може сприяти захисту прав, свобод та інтересів споживачів послуг рухомого (мобільного) зв'язку. На жаль, як свідчить правозастосовна практика, а також аналіз нормативно-правових актів, споживач послуг рухомого (мобільного) зв'язку у порівнянні з оператором мобільного зв'язку

менш захищений, оскільки останньому значно складніше відстоювати свої права та інтереси, адже більшість інформації про дзвінки, оплату послуг за послуги мобільного зв'язку, зрештою і доступ до рахунку, з якого списуються грошові кошти за послуги зв'язку має виключно оператор таких послуг. Адже, споживач не отримує, скажімо, щомісячних звітів про стан свого рахунку, роздруківок телефонних дзвінків, що підлягають тарифікації тощо, тоді як оператор має необмежений доступ до цих даних. Крім того, наміри споживача отримати таку інформацію (оскільки назвати це послугою складно, більше це схоже саме на обов'язок оператора) натикається на необхідність оплати цих послуг (фактично це не послуга, а звіт однієї сторони – оператора про спожиті послуги споживачем і має бути невід'ємною складовою договору про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку і не винен підлягати додатковій оплаті).

Безумовно, всі вищезазначені факти не можуть, та, на нашу думку, й не повинні бути предметом конституційно-правового урегулювання (саме у змісті конституційних норм), але сам факт того, що права, свободи та інтереси людини і громадянина мають бути закріплені виключно законами України є конституційною нормою, яка має знаходити свій розвиток у законах України, зокрема тих, що урегульовують відносини суб'єктів підприємницької діяльності та споживачів послуг рухомого (мобільного) зв'язку.

Ще одним аспектом, який не можна оминати увагою, є положення ст. 22 Конституції України, які вказують на те, що права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Саме дана конституційна норма дозволяє і прямо вказує на те, що права, свободи та інтереси людини і громадянина, як споживача послуг рухомого (мобільного) зв'язку, мають бути визначені у законах України, а відтак і розширені. Тому не може бути виключенням із цього правила телекомунікаційна сфера, яка у сучасному суспільстві є однією з найбільш представлених сфер, яка найбільш наповнена інформацією, учасниками тощо.

Усвідомлюючи те, що права, свободи та інтереси споживача послуг рухомого (мобільного) зв'язку є витоком конституційних прав і свобод людини у цілому, що мають знайти своє закріплення у законодавчих нормах, слід звернутися до ст. 64 Конституції України, яка проголошує, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Отже, можна розуміти це й так, що права та інтереси споживачів послуг рухомого (мобільного) зв'язку не можуть і не повинні бути обмежені за винятком випадків, передбачених ст. 64 Конституції України. Разом з тим, ч. 2 ст. 64 Конституції України вказує на те, що свобода думки і слова не може бути обмеженою. Отже, умови, які забезпечують реалізацію цього права, а саме можливість використання з метою обміну думками та їх матеріальним втіленням – словами, не можуть бути обмежені. Таким чином, права людини, як споживача послуг рухомого (мобільного) зв'язку, на спілкування не можуть і не повинні бути обмежені. Насамперед це стосується захисту конфіденційності інформації про абонентів (їх абонентських номерів) і, беззаперечно, це положення має стосуватися змісту таких телефонних розмов.

Висновки. Підсумовуючи сказане, слід зазначити, що права, свободи та інтереси сторін договору про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку є продовженням конституційних прав людини і громадянина, які до речі, не є вичерпними. Звернення до конституційних положень під час дослідження особливостей договору про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку дозволить критично проаналізувати здобутки та недоліки чинного законодавства, визначити особливості прав, свобод учасників даних договірних відносин, а також визначити перспективні шляхи розвитку чинного законодавства України, спрямованого на створення дієвих механізмів реалізації та захисту прав, свобод та інтересів учасників таких договірних відносин у рівній мірі, не віддаючи переваги жодному з них.

Теоретичні дослідження нормативно-правового регулювання прав, свобод та інтересів учасників договору про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку, які здійснюються у сходженні від Конституції до підзаконних нормативно-правових актів, забезпечать послідовність у розвитку прав, свобод та інтересів людини і громадянина, які супроводжуватимуться створенням ефективних механізмів їх реалізації, охорони та захисту, а також дозволить віднайти та запровадити у правозастосовну практику концептуальну модель договору про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку, яка відповідатиме конституційним ідеалам розвитку демократичної держави та громадянського суспільства, формування правової держави та правових механізмів реалізації прав, свобод та інтересів сторін договору про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Козлова Е.И., Кутафин О.Е.* Конституционное право России: — изд. 3-е, перераб. и доп. — Москва : Юристъ, 2004. <http://lawtoday.ru/razdel/biblio/konstrav/014.php> 16 жовтня 2012 року.
2. *Рабінович П.* Пріоритетна функція загальнотеоретичного право державознавства / П. Рабінович // Право України. — 2010. — № 1. — С. 25-31.
3. *Оніщенко О.В.* Конституція України як основне джерело конституційного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. по спец. 12.00.02 — конституційне право / Ольга Вікторівна Оніщенко. — К., 2005. — 19 с.
4. *Самбор М.А.* Інтерес в праві: загальнотеоретичні аспекти розуміння та реалізації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Самбор Микола Анатолійович. — К., 2010. — 260 с.
5. Конституція України від 28 червня 1996 року — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> — Дата доступу 30.03.2012 року.

Самбор М.А. Конституційні засади прав, свобод та інтересів учасників договору про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку

У статті автором досліджуються конституційно-правові норми, що встановлюють права, свободи та інтереси людини і громадянина. Особливістю проведеного аналізу є інтерпретація конституційних прав і свобод та їх трансляція на відносини, пов'язані із наданням послуг рухомого (мобільного) зв'язку. У висновках зазначається,

що необхідність врахування конституційних положень під час законодавчого закріплення типового договору про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку має відтворювати конституційні принципи невичерпності конституційних прав людини і громадянина, а також створювати ефективні механізми реалізації, охорони та захисту прав, свобод та інтересів учасників договору про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку.

Ключові слова: Конституція, права, свободи, інтереси людини і громадянина, договір про надання послуг рухомого (мобільного) зв'язку, права та інтереси сторін договору.

Самбор Н.А. Конституционные основы прав, свобод и интересов участников договора о предоставлении услуг подвижной (мобильной) связи

В статье автором исследуются конституционно-правовые нормы, устанавливающие права, свободы и интересы человека и гражданина. Особенностью проведенного анализа является интерпретация конституционных прав и свобод и их трансляция на отношения, связанные с предоставлением услуг подвижной (мобильной) связи. В выводах отмечается, что необходимость учета конституционных положений во время законодательного закрепления типового договора о предоставлении услуг подвижной (мобильной) связи, должна воспроизводить конституционные принципы неисчерпаемости конституционных прав человека и гражданина, а также создавать эффективные механизмы реализации, охраны и защиты прав, свобод и интересов участников договора о предоставлении услуг подвижной (мобильной) связи.

Ключевые слова: Конституция, права, свободы, интересы человека и гражданина, договор о предоставлении услуг подвижной (мобильной) связи, права и интересы сторон договора.

Sambor M.A. The constitutional norms ensuring the rights, freedoms and interests of the participants of the movable (mobile) communication services contract

The article analyses the constitutional norms that establish the rights, freedoms and interests of a person and a citizen. The key characteristics of the given analysis is the interpretation of the constitutional rights and freedoms and their transmission to relations related to the provision of movable (mobile) communication services. The conclusions indicate that the need to consider the constitutional provisions under the legislative formulation of the standard movable (mobile) communication services contract has to reflect the constitutional principles of the immensity of constitutional human and civil rights, as well as create effective mechanisms of implementation, security and protection of rights, freedoms and interests of the participants of the movable (mobile) communication services contract.

Keywords: constitution, human and civil rights, freedoms and interests, movable (mobile) communication services contract, rights and interests of the parties.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2012.

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ В ДЕЛІКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

В.А. Косинська

*здобувач кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Нині особливої актуальності набуває питання щодо створення розвиненого механізму реалізації прав і свобод людини, зокрема права людини на компенсацію моральної шкоди. Слід зазначити, що на відміну від відшкодування матеріальної шкоди, відшкодування моральної шкоди є порівняно новим інститутом, адже цивільне право колишньої тоталітарної держави такого способу захисту прав та інтересів громадян не передбачало.

На сьогоднішній день позов про відшкодування моральної шкоди набуває все більшої популярності, що свідчить про зростання правосвідомості та правової культури громадян.

Моральна шкода щодо фізичних осіб – категорія глибоко суб'єктивна та оціночна і у своєму виникненні, коли постає питання про наявність підстав для її матеріальної компенсації, і у грошовому вимірі, коли визначається розмір її компенсації.

Виникнення моральної шкоди тісно пов'язане із обставинами справи, і з самою особою, оскільки різні протиправні дії тягнуть неоднакові негативні наслідки морального характеру для різних потерпілих. Наявність моральної шкоди є фактом конкретного випадку. Відповідно, вчинення лише протиправного діяння стосовно особи свідчить про можливість, але не обов'язковість виникнення моральної шкоди. Судова практика виходить з того, що об'єктивними обставинами, які підтверджують негативний емоційний стан потерпілого, є, зокрема: неможливість продовження активного суспільного життя, втрата певної роботи, вимушена зміна чи обмеження у виборі професії, погіршення або позбавлення реалізації фізичною особою своїх звичок та бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичною основою даної наукової статті стали праці вчених-правознавців В. Шестакова, І. Бірюкова, Н. Кузнецової, І. Ніжинської, І. Протаса та ін.

Мета статті. Полягає в аналізі нормативно-правових актів та наукової літератури, які розкривають зміст правового регулювання та порядок відшкодування моральної шкоди в деліктних зобов'язаннях.

Основні результати дослідження. Застосування норм з відшкодування моральної шкоди пов'язане з використанням значної кількості оціночних

понять, які окреслені законом з великою ступеню відносності, а визначальна роль у їх правильному розумінні та застосуванні відводиться суду. В науковій літературі висловлюється думка, що стосовно моральної шкоди більш адекватним є термін «компенсація», а не «відшкодування», який використовує Цивільний кодекс України [5]. Разом з тим, та незважаючи на надзвичайну близькість й залежність цих понять, вони не є тотожними. При усуненні негативних наслідків, які називають моральною шкодою, через її нематеріальну сутність неможливо вести мову про точне вартісне визначення всіх втрат потерпілого та їх абсолютну еквівалентність. При усуненні негативних втрат у вигляді моральної шкоди можна говорити лише про еквівалентність благ – заміну втраченого блага іншим, зовні подібним за обсягом і характером. Понесені втрати лише замінюються іншими цінностями, тому в таких випадках допустимо вести мову саме про компенсацію, як про можливість лише заміни понесених втрат відповідними матеріальними цінностями. За таких умов грошові кошти набувають певним чином іншого значення: вони не вимірюють моральну шкоду, вони вартісно вимірюють лише благо, яким компенсується втрачене. Виходячи з цього, хоча в даному випадку законодавством і передбачається «відшкодування» шкоди, конкретне виявлення цього відшкодування криється за поняттям «компенсація».

У ст. 5 Закону України «Про міліцію» дано визначення моральної шкоди, під якою розуміються страждання, заподіяні громадянину внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру.

Відповідно до ч. 5 ст. 4 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» відшкодування моральної шкоди проводиться у разі, коли незаконні дії органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду завдали моральної втрати громадянину, призвели до порушення його нормальних життєвих зв'язків, вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя. Проаналізувавши наведені визначення, можна зробити висновок, що моральна шкода – це є певні порушення нормальної життєдіяльності особи внаслідок незаконних дій відповідних правоохоронних органів та суду.

Відповідно до чинного законодавства, зокрема, ст. 23 ЦК України, моральна шкода може полягати: у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншими ушкодженнями здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної особи.

Відповідно до загальних підстав цивільно-правової відповідальності обов'язковому з'ясуванню при вирішенні спору про відшкодування моральної шкоди підлягають: наявність такої шкоди; протиправність діяння її заподіюва-

ча; наявність причинного зв'язку між шкодою і протиправним діянням заподіювача та вини останнього в її заподіянні.

Крім того, з'ясуванню при вирішенні спору щодо відшкодування моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду підлягають такі питання: чим підтверджується факт заподіяння позивачеві моральних чи фізичних страждань або втрат немайнового характеру; за яких обставин чи якими діями, бездіяльністю вони заподіяні; в якій грошовій сумі чи в якій матеріальній формі позивач оцінює заподіяну йому шкоду, чим він при цьому керується, а також інші обставини, що мають значення для вирішення спору.

За змістом ч. 1 ст. 1176 ЦК України моральна шкода, завдана фізичній чи юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини. Відповідно до ст. ст. 1167, 1176 ЦК України моральна шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду відшкодовується державою в повному обсязі незалежно від вини осіб, які вчинили ці незаконні дії. Відшкодування моральної шкоди відповідно до ч.1 ст.4 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» провадиться за рахунок Державного бюджету. З огляду на те, що моральна шкода відшкодовується за рахунок держави, при прийнятті до провадження судом позову слід правильно визначити відповідача. Згідно з п.10-1 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» [4] поряд із відповідним державним органом суд має притягнути як відповідача відповідний орган Державного казначейства України. Ця вимога діє, якщо відповідно до спеціального закону орган може самостійно відповідати за завдану ним шкоду, наприклад, згідно із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Для прикладу, розглядаючи справу за завою гр.Є. про відшкодування моральної шкоди Брусилівський районний суд 05.01.2005 р. ухвалив стягнути з прокуратури Житомирської області на користь гр. Є. 12070 грн. моральної шкоди за рахунок коштів Державного бюджету України, призначених на утримання прокуратури. Дана помилка була виправлена ухвалою апеляційного суду Житомирської області від 01.05.2005 р. Шкода стягнута за рахунок коштів Державного бюджету України через відділення Державного казначейства України в Брусилівському районі [2].

Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування. Питання про відшкодування моральної шкоди за заявою громадянина вирішується судом відповідно до чинного законодавства. Якщо для з'ясування обставин щодо наявності у громадянина моральної шкоди виявиться потреба у спеціальних знаннях, суд може призначити належну експертизу, висновок якої оцінюється поряд з іншими доказами у справі.

Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого від незаконних дій, рішень чи бездіяльності органів дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду, чи позбавлення його можливостей їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. Зокрема, також враховуються стан здоров'я особи, тяжкість вимушених змін у його життєвих і виробничих стосунках, ступінь зниження престижу, ділової репутації, час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану.

При визначенні розміру відшкодування моральної шкоди враховуються вимоги розумності і справедливості.

Моральну шкоду не можна відшкодувати в повному обсязі, так як немає, і не може бути, точних критеріїв майнового виразу душевного болю, спокою, честі, гідності особи. Будь-яка компенсація моральної шкоди не може бути адекватною дійсним стражданням, тому будь-який її розмір може мати суто умовний вираз. Але у будь-якому випадку розмір відшкодування повинен бути адекватним нанесеній моральній шкоді. Так, Ніжинською І. зроблено висновок про те, що необхідно на законодавчому рівні врегулювати мінімальну та максимальну межі відшкодування моральної шкоди [1].

Відповідно до чинного законодавства, зокрема ч. 3 ст. 13 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду», мінімальний розмір відшкодування моральної шкоди, встановлено тільки за час перебування під слідством чи судом. Цей розмір складає один мінімальний розмір заробітної плати за місяць. В інших випадках він може бути як більшим, так і меншим з урахуванням обставин справи [3]. Розмір шкоди має бути вмотивований і підтверджений доказами. Так, наприклад, рішенням Верховного Суду України від 13.12.2006 р. було скасовано рішення Ленінського районного суду м. Вінниці та ухвалу апеляційного суду Вінницької області по справі за позовом особи до Державного казначейства України про відшкодування за рахунок Державного бюджету шкоди, завданої незаконними діями органів досудового слідства, прокуратури і суду. Зазначено, що, задовольняючи частково позовні вимоги в частині відшкодування моральної шкоди та визначивши її розмір у сумі 150 000 грн, суд не в повній мірі врахував роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, викладені в п. 9 Постанови «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995р. № 4 про те, що розмір відшкодування цієї шкоди суд визначає залежно від характеру та обсягу страждань, які зазнав позивач, характеру їх немайнових втрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо) та з урахуванням інших обставин. При цьому суд має виходити з засад розумності, виваженості та справедливості. Формально пославшись на такі роз'яснення та обґрунтувавши розмір відшкодування моральної шкоди, суд не вказав як на це вплинули підриг авторитету позивача серед друзів, членів сім'ї та інше й чим це підтверджено, як не підтверджено доказами й інші підстави для задоволення цієї вимоги.

На це зверталася увага і в рішенні Верховного Суду України від 21.02.2007 р. [6]. Зокрема, у лютому 2004 р. Б. звернувся із позовом до Державного казначейства України, прокуратури м. Євпаторії про відшкодування моральної шкоди, завданої незаконним притягненням до кримінальної відповідальності. Б. зазначав, що 15 квітня 2002 р. прокуратурою АР Крим стосовно нього була порушена кримінальна справа. У травні 2002 р. він був затриманий працівниками УБОЗ МУ МВС України і утримувався в ІТТ м. Євпаторії. У цьому ж місяці йому було пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочину, передбаченом ч. 2 ст. 194 КК України (умисне знищення або пошкодження чужого майна), та обрано міру запобіжного заходу – утримання під вартою, яку 30 липня 2002 р. було замінено на підписку про невіїзд.

Порушену щодо нього 9 липня 2003 р. кримінальну справу було закрито на підставі п. 2 ст. 6, ст. 213 КПК України. Посилаючись на те, що незаконним притягненням до кримінальної відповідальності йому було заподіяна моральна шкода, на її відшкодування просив стягнути 500 000 грн. Ухвалою Євпаторійського міського суду АР Крим від 23 квітня 2004 р. залишеною без змін ухвалою апеляційного суду АР Крим від 4 жовтня 2004 р., заява Б. задоволена частково, стягнуто на його користь з єдиного казначейського рахунку Державного бюджету України на відшкодування завданої моральної шкоди 150 000 грн.

Прокурор м. Євпаторії подав касаційне подання, яке Судовою палатою у цивільних справах Верховного Суду України було частково задоволено. Суди першої та апеляційної інстанцій залишили поза увагою вимоги закону, яким передбачено, що розмір відшкодування моральної шкоди повинен визначатися судом із врахуванням мінімального розміру заробітної плати. Задовольняючи позовні вимоги позивача, суд першої інстанції, з висновком якого погодився й апеляційний суд, керувався тим, що незаконним притягненням до кримінальної відповідальності Б. заподіяно моральну шкоду, розмір відшкодування якої з врахуванням характеру, обсягу заподіяних страждань, їх тривалості та інших обставин повинен становити 150 000 грн. За таких обставин судові рішення є незаконними і необґрунтованими. В судовому рішенні Верховного Суду України проведено відповідний розрахунок відшкодування моральної шкоди згідно чинного законодавства і визначено суму, яка підлягає до відшкодування. По даній справі Законом України «Про встановлення розміру мінімальної заробітної плати на 2002 рік» від 13 грудня 2001 р. № 2896-III встановлено з 1 січня 2002 р. розмір мінімальної заробітної плати 140 грн на місяць, а з 1 липня 2002 р. – 165 грн на місяць. Законом України «Про встановлення розміру мінімальної заробітної плати на 2003 рік» від 26 грудня 2002 р. № 372-IV встановлено з 1 січня 2003 р. розмір мінімальної заробітної плати 185 грн на місяць, а з 1 грудня 2003 р. – 237 грн на місяць. Враховуючи період перебування Б. під слідством – 30 травня 2002 р. до 9 липня 2003 р., тобто 1 рік 1 місяць і 10 днів – розмір відшкодування моральної шкоди не може бути меншим 20 000 грн.

Висновки. Проблема відшкодування моральної шкоди, особливо в деліктних зобов'язаннях, визначення її розміру тощо, стоїть дуже гостро. Немає єди-

ної концепції та єдиних механізмів призначення відшкодування та певної грошової суми за певний вид страждань. Тому, варто на законодавчому рівні детально конкретизувати порядок визначення психотравмуючої ситуації та присудження відшкодування, а також встановити механізм визначення його розміру.

СПИСОК ВИОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ніжинська І.С. Відшкодування шкоди, завданої незаконними діями службових осіб дізнання і досудового слідства в системі органів внутрішніх справ України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / НАН України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького. – К., 2003. – 21 с.

2. Практика вирішення судами області справ про відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду // Інформаційний бюлетень судової практики (апел. суд Житомирської області) / Підгот. суддею апел. суду Житомирської області Л.М. Косигіною. – 2007. – №5 (11). – С 11.

3. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду: Закон України від 1 грудня 1994 року №266/94-ВР // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2008. – №5: Відшкодування матеріальної та моральної шкоди. – 383 с.

4. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2008. – № 5: Відшкодування матеріальної та моральної шкоди. – С. 270-279.

5. Цивільне право України: Підручник: У 2-х т. / Борисова В.І., Баранова Л.М., Жилінкова І.В. та ін.; За заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Т. 2. – С. 543-544.

6. Цивільне судочинство. Судова практика у цивільних справах // Науково-практичний юридичний журнал. – 2007. - №1 (3) – С. 56-58.

Косинська В.А. Відшкодування моральної шкоди в деликтних зобов'язаннях

У статті досліджуються проблеми відшкодування моральної шкоди, порядок визначення розміру моральної шкоди, зокрема в деликтних зобов'язаннях.

Ключові слова: матеріальна шкода, моральна шкода, деликтні зобов'язання, компенсація, відшкодування, цивільно-правова відповідальність.

Kosynska V.A. Возмещение морального вреда в деликтных обязательствах

В статье исследуются проблемы возмещения морального вреда, порядок определения размера морального вреда, в частности в деликтных обязательствах.

Ключевые слова: имущественный ущерб, моральный вред, деликтные обязательства, компенсация, возмещение, гражданско-правовая ответственность.

Kosynska V.A. Moral damage reimbursement under delict liability

The article explores the issues of moral damage reimbursement, the procedure to assess the scope of moral damage, including delict liabilities in particular.

Keywords: material damage, moral damage, delict liability, compensation, reimbursement, civil liability.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2012.

ОСОБИСТЕ НЕМАЙНОВЕ ПРАВО НА СПРИЯТЛИВЕ НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: ПРОБЛЕМИ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ

А.О. Матвійчук

*здобувач кафедри цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Дослідження інституту особистого немайнового права на сприятливе навколишнє природне середовище в Україні неможливе без детального аналізу застосованого законодавцем понятійного апарату. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне з'ясувати суть поняття «сприятливе навколишнє природне середовище» і термінів, з яких це поняття складається.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Порушене питання є недостатньо дослідженим вітчизняними науковцями. Окремі аспекти порушеного питання висвітлені у працях В.Я. Тація, С.Б. Гавриша, Ю.С. Шемшученка, В.К. Матвійчука, Р.О. Стефанчука та ін. Проте з позицій цивільного права проблема ще не знайшла свого вирішення.

Мета статті полягає у дослідженні понятійного апарату, що використовується в інституті особистого немайнового права на сприятливе навколишнє природне середовище.

Основні результати дослідження. Насамперед звернемося до таких складових, як «сприятливий» та «навколишнє природне середовище».

У правових системах країн світу при закріпленні права на сприятливе навколишнє природне середовище використовується широке коло прикметників, як то: захищене, безпечне, чисте, сприятливе, задовільне, природне, незабруднене, здорове, якісне, позбавлене радіоактивних домішків, стабільне, добре, різноманітне, гармонійне, корисне, довговічне, гуманне, приємне та щедre [18, с. 97-98]. У міжнародних актах використовуються й інші формулювання. Наприклад, Стокгольмська декларація з навколишнього середовища стверджує право людини на сприятливі умови життя у навколишньому середовищі, якість якого дозволяє вести гідне та процвітаюче життя [5].

У вітчизняному законодавстві набір синонімів не такий широкий, однак уніфікованої термінології немає й досі. У ст. 50 Конституції України, ст. 293 Цивільного кодексу України кожному гарантовано право на безпечне для життя і здоров'я довкілля [1;2]. У пункті (а) ч. 1 ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» закріплено право кожного громадянина України на безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище, а пунктом (а) ч. 2 ст. 68 цього ж Закону встановлюється відповідальність за порушення прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище [3].

Чинне законодавство не дає визначення поняття «безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище», хоча і в ньому містяться певні

юридично значущі критерії, які знаходять своє вираження в системі екологічних стандартів і нормативів [14, с. 711].

На наш погляд, закріплення права лише на безпечне навколишнє природне середовище недостатньо. По-перше, така редакція статті залишає широкий простір для маніпулювання екологічними нормативами, зокрема, шляхом їх заниження для забезпечення відповідності реального стану навколишнього природного середовища встановленим мінімальним показникам. По-друге, однієї лише безпеки навколишнього природного середовища недостатньо для:

1) досягнення гідних умов життя найвищої соціальної цінності нашої держави – людини за умов усвідомлення відповідальності перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями, як про це зазначається у преамбулі та ст. 3 Конституції України [1];

2) забезпечення права кожного користуватися природними об'єктами права власності народу [1, с. 13], адже «безпечне» навколишнє природне середовище не означає різноманітне, незмінне, багате, щедre, достатнє для кожного; підтримання безпечності навколишнього природного середовища для людини може здійснюватися не лише шляхом підтримання та підвищення його якості, але і шляхом підтримання здоров'я людини на фоні погіршення стану навколишнього природного середовища (наприклад, використання додаткових фільтрів для очищення брудної води, замість зменшення забруднення вод; використання респіраторів для дихання замість зменшення шкідливих викидів в атмосферу; споживання кисневих коктейлів в умовах низького вмісту кисню в повітрі тощо).

3) підтримання екологічної рівноваги та збереження генофонду Українського народу, що є обов'язком держави [1, с. 16];

4) забезпечення вільного розвитку кожної особистості [1].

Водночас такий підхід не відповідає сучасним етико-філософським поглядам на проблеми екологічної етики та екологічної відповідальності людини [17, с. 404; 21, с. 52].

Термін «сприятливий» означає: «-а, -е, Який позитивно впливає на що-небудь, створює відповідні умови для здійснення, виконання і т. ін. чогось. // Потрібний, необхідний для чого-небудь; належний. // Зручний для чого-небудь...» [6, с. 1377].

Даваєва К.К. вважає, що сприятливе навколишнє середовище – таке, яке благотворно впливає на здоров'я людей, дозволяє їм вести гідне життя, в якому гармонійно функціонують між собою природні об'єкти, людина, суспільство, не порушуючи і зберігаючи встановлені як на міжнародному, так і на російському рівні нормативи природокористування та якість сприятливого навколишнього середовища. Несприятливим є навколишнє середовище, яке саме по собі згубно впливає на здоров'я людей і не дозволяє їм вести гідне життя [19, с. 65].

Автор цієї статті підтримує позицію Мішаніна К.С., який стверджує, що в основі терміну «сприятливе навколишнє середовище» лежить нормування – оцінка якості компонентів навколишнього середовища за параметрами і стандартами, що характеризують її чистоту (незабрудненість), ресурсоемність,

біологічне різноманіття й естетичне багатство, і пропонує розширити його зміст та розуміти під сприятливим таке навколишнє середовище, яке задовольняє біологічні та естетичні потреби людини і при якому не порушується хід природних процесів, що відбуваються у біосфері [20, с. 57].

Водночас зазначимо, що таке визначення не усуває окресленого нами недоліку визначення безпечності середовища через систему стандартів та нормативів. Вважаємо, що вирішенням цієї проблеми стане: нормативне закріплення безумовної переваги особистого немайнового права кожної людини на сприятливе навколишнє природне середовище перед іншими суб'єктивними правами, у тому числі – правами власності; закріплення на конституційному рівні неможливості пом'якшення природоохоронних норм, екологічних стандартів та нормативів, як це зроблено у Бельгії [18, с. 141]; впровадження за прикладом Еквадору принципу вини особи, що обвинувачується у заподіянні шкоди навколишньому природному середовищу, а також правила, згідно якого всі невизначеності у законодавстві з питань охорони природи повинні тлумачитися на користь природи [18, с. 112].

Зрозуміло, що надзвичайно складно встановити критерії сприятливості навколишнього природного середовища та ефективну систему гарантій забезпечення права на сприятливе навколишнє природне середовище. Це питання буде предметом подальшого наукового дослідження.

Стосовно другої складової досліджуваного поняття слід зазначити, що законодавець оперує термінами «довкілля» [1; 3] та «навколишнє природне середовище» [3], як правило використовуючи їх як синоніми, а також «природа» [1], «навколишнє середовище» [3, преамбула], «середовище» [3, ст. 3]. В офіційних перекладах текстів міжнародних нормативно-правових актів застосовується поняття «навколишнє середовище» [5; 4] та «навколишнє середовище людини» [5].

Зазначені терміни не є тотожними, а таке різноманіття у термінології не лише ускладнює правозастосування, але і перешкоджає з'ясуванню змісту правових норм, зокрема, у Цивільному кодексі України [2].

У ст. 293 Цивільного кодексу України законодавець закріпив право на безпечне для життя і здоров'я довкілля [2]. Як видно зі змісту правової норми, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля об'єднує кілька прав: власне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право фізичної особи на безпечні для неї продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту) та право на належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо. Очевидно, що така конструкція правової норми викликає обґрунтовану критику, адже слово довкілля вживається як у назві статті для позначення комплексного суб'єктивного права, так і в окремій частині правової норми для позначення окремої складової конкретного суб'єктивного права.

Тлумачення терміну «довкілля» у законодавстві не дається. З точки зору екології, довкілля – природно-антропогенне середовище, тобто всі модифікації природного середовища внаслідок цілеспрямованого та опосередкованого впливу діяльності людини; характеризується зниженням або відсутністю властивостей самовідтворення і без постійного регулюючого впливу людини

поступово руйнується [12, с. 385]. Існують і інші підходи до тлумачення терміну «довкілля». Деякі автори (так звані глибинні екологи) ототожнюють довкілля з природою; представники радикальної соціальної філософії стверджують, що довкілля охоплює компоненти природи, власне людину і наслідки людської діяльності [8, с. 287].

Слід зазначити, що термін «довкілля» увійшов в українську мову порівняно недавно та походить з української діаспори. Деякі мовознавці не рекомендують застосовувати його в офіційних документах [13, с. 146], оскільки він може застосовуватися у неофіційних текстах. Інші фахівці відстоюють доцільність заміни терміном «довкілля» терміну «навколишнє середовище» як калькованого з російської мови [11, с. 138; 15, с. 80; 16, с. 78], або вважають ці терміни синонімами [10, с. 342; 9, с. 323].

Термін «навколишнє середовище» з'явився в юридичній термінології у 60-х роках минулого століття, у період становлення галузі екологічного права, і не має однозначного тлумачення [20, с. 22].

Професор О.С. Колбасов під терміном «навколишнє середовище» розуміє (рос. «естественное природное окружение») природне оточення суспільства, і він рівнозначний термінові «природа». Він дав визначення: «природа – весь матеріальний світ, що знаходиться поза людським суспільством, оточує його. До природи відноситься весь Всесвіт». Він передбачав, що поняття «навколишнє середовище» і «природа» в недалекому майбутньому стануть еквівалентними [23, с. 80-81, 89, 232].

Професор Ю.С. Шемшученко у 1976 р. поняття «навколишнє середовище» визначив як «цілісну систему взаємопов'язаних предметів і явищ природи, природних, штучних та напівштучних екосистем, що оточують людину і взаємодіють з ним, і включені в цю систему технічними компонентами, що створюються суспільством [26, с. 17].

Професор Дубовік О.Л. у 1984 р. запропонувала визначення терміну «навколишнє середовище» як «операційного базису багатоманітної людської діяльності, що володіє певними варіюючими та константними властивостями та якостями, що породжені як природними, так і соціально-технічними факторами» [22, с. 19].

У 1979–1988 рр. Петровим В.В. були сформульовані два розуміння поняття «навколишнє середовище» – як природного і модифікованого людиною природного оточення суспільства, і як модифікованого людиною оточення суспільства. Під останнім він розумів принципово нове якісне оточення, що створюється самою людиною в процесі активної взаємодії навколишнього середовища з природним середовищем під впливом індустріалізації, урбанізації, перетворення природних екосистем [25, с. 46].

Професором А.К. Голинчевим поняття «навколишнє середовище» ще більш розширено. Він включив у нього не лише таку складову, в якій живе людина, але і побутове та виробниче середовище [28, с. 318].

Професор Бринчук М.М. вважає, що сьогодні термін «природа» витіснений поняттям «навколишнє середовище», так як саме навколишнє середовище, а не природа є інтегрованим об'єктом правового регулювання суспіль-

них відносин з приводу природи згідно національного та міжнародного права [27, с. 28].

Професор О.І. Крассов у 2001 р. запропонував вважати навколишнім середовищем природу, що складається як з природних, так і зі змінених людиною екологічних систем [24, с. 25, 278].

На думку Стефанчука Р.О., під поняттям «довкілля», що застосоване у ст. 293 ЦК України, слід розуміти все те, що оточує особу. Насамперед це навколишнє природне середовище. Однак довкілля не зводиться лише до поняття навколишнього природного середовища, адже в багатьох випадках, окрім нього, нас оточують й інші предмети, які не пов'язані з природою. До них, зокрема, відносять предмети праці, навчання та побуту, харчові продукти тощо. Таким чином, законодавець у назві статті трактує поняття «довкілля» набагато ширше, включаючи до нього всю сукупність об'єктів, явищ і факторів навколишнього середовища (природного і штучно створеного), що безпосередньо оточують людину і визначають умови її проживання, харчування, праці, відпочинку, навчання, виховання тощо [14, с. 711].

Варто погодитися з виловленою позицією Стефанчука Р.О. стосовно тлумачення терміну «довкілля» у назві ст. 293 ЦК України. Автор виділяє чотири права, що входять до права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, серед яких – право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище [14, с. 712]. Таким чином, надалі у тексті ст. 293 ЦК України термін «довкілля» використовується у значенні «навколишнє природне середовище».

Така ж логічна помилка має місце у ст. 50 Конституції України [1]. Хоча, якщо бути більш точними, виходячи з хронології прийняття нормативно-правових актів, саме помилка з Конституції України була переписана до Цивільного кодексу України. Згідно зазначеної статті Основного Закону кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена [1]. Якщо можуть бути сумніви щодо того, в якому значенні термін «довкілля» вжито першого разу, то у другій частині ст. 50 Конституції України термін «довкілля», очевидно, використано у значенні «навколишнє природне середовище». Водночас, якщо виходити з припущення, що у статті Основного Закону один і той самий термін не може вживатися у двох різних значеннях, приходимо до висновку, що для точного відображення змісту ст. 50 Конституції України слід було використати термін «навколишнє природне середовище», а не «довкілля».

Навколишнє природне середовище – сукупність природних та природно-антропогенних умов (земля, вода, ліси, надра, атмосферне повітря, рослинний і тваринний світ), що оточують людину та є необхідними для її життя і діяльності [7, с. 489]. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в народному господарстві в

даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ, ландшафти та інші природні комплекси) [3, ст. 5].

Висновки. Законодавство України щодо особистого немайнового права на сприятливе навколишнє природне середовище характеризується непослідовністю у застосуванні понятійного апарату, використанням одного й того ж терміна у різних значеннях у межах однієї правової норми, невизначеністю змісту задекларованого суб'єктивного права, зокрема критеріїв безпечності навколишнього природного середовища, застарілими підходами до нормативного закріплення особистого немайнового права особи на безпечне для її життя та здоров'я навколишнє природне середовище, що не відповідає сучасним етико-філософським поглядом на проблеми екологічної етики. Слід внести зміни до вітчизняного законодавства, насамперед до ст. 50 Конституції України, ст. 293 Цивільного кодексу України, закріпивши особисте немайнове право фізичної особи на сприятливе (а не безпечне) навколишнє природне середовище із визначенням його змісту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР// Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996 – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003, № 435-IV // Голос України від 12.03.2003, № 45.
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991, № 1264-XII// Відомості Верховної Ради України від 08.10.1991 – 199. – № 41. – Ст. 546.
4. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) від д 25.06.1998// Офіційний вісник України. – 1999. – № 28. – Ст. 1368.
5. Стокгольмська Декларація (Щодо питань навколишнього середовища) від 16.06.1972// «Действующее международное право», – Т. 3. – М. : Московский независимый институт международного права. – 1997. – С. 682 – 687.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
7. Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.
8. Екологічна енциклопедія: У 3 т. / [редколегія: .В. Толстоухов (головний редактор) та ін.]. – К. : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. – Т. 1: А-Е. – 432 с.: іл. – (В опр.).
9. Екологічна енциклопедія: У 3 т. / [редколегія: А.В. Толстоухов (головний редактор) та ін.]. – К. : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. – Т. 2: Є-Н. – 416 с.: іл. – (В опр.).
10. Мала гірнича енциклопедія: У 3-х т. / За ред. В.С. Білецького. – Донецьк : Донбас, 2004. – Т 1. – 640 с.
11. *Караванський С.* Секрети української мови / С.Карванський. – К. : УКСП «Кобза», 1994. – 152 с.
12. *Мусієнко М.М., Серебряков В.В., Брайон О.В.* Екологія. Охорона природи: Словник-довідник. – К. : Товариство «Знання», КОО, 2002. – 550 с.

13. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навчальний посібник / О.Пономарів. – К. : Либідь, 2002. – 240 с.

14. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фіхівців). – Т. 4: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки) за ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Серія «Коментарі та аналітика». – Х. : ФО-П Колісник А.А., 2010. – 768 с.

15. Гінзбург М.Д. Що таке «довкілля» і що таке «навколишнє середовище»? / М.Д. Гінзбург // Ринок інсталяцій, 2004. – № 9. – С. 80.

16. Непийвода В. Проблеми вдосконалення української термінології у галузі екологічного права / В. Непийвода // Право України. – 2003. – № 11 – С. 76-82.

17. Турчин М.Б. Філософський аспект проблеми екологічної відповідальності / Мораль і культура в питаннях про безпеку життєдіяльності/ Особистість, суспільство, держава: розуміння свободи і відповідальності: Матеріали XII науково-практичної конференції. – К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2012. – С. 403-404.

18. David Richard Boyd. The environmental Rights Revolution: Constitutions, Human Rights and the Environment: Electronic Thesis or Dissertation / University of British Columbia / <https://circle.ubc.ca/handle/2429/23334?show=full>

19. Даваева К.К. Конституционное право на благоприятную окружающую среду в Российской Федерации: правовое регулирование и судебная защита: дис. ... кандидата юридических наук : 12.00.02 / Даваева Киштя Константиновна; [Место защиты: Рос. акад. правосудия]. – Москва, 2008. – 175 с.

20. Мишанин К.С. Конституционное право человека и гражданина на благоприятную окружающую среду: гарантии и защита в законодательстве Российской Федерации: гарантии и защита в законодательстве Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / К.С. Мишанин. – Пенза, 2005. – 232 с.

21. Александрова Р.И. Экология и мораль / Р.И. Александрова, А.В. Смольянов. – М. : Знание, 1984. – 62 с.

22. Дубовик О.Л. Механизм действия права в охране окружающей среды. – М. : Наука. – 1984. – 300 с.

23. Колбасов О.С. Экология: политика – право. – М. : Наука, 1976. – 232 с.

24. Крассов О.И. Экологическое право: Учебник. – М. : Дело, 2001. – 768 с.

25. Петров В.В. Проблемы эколого-правовой терминологии // Правовые проблемы экологии: Сборник / Под ред. Петрова В.В. – М., 1980. – 303 с.

26. Шемшученко Ю.С. Организационно-правовые вопросы охраны окружающей среды в СССР. – К. : Наукова думка, 1976. – 152 с.

27. Бринчук М.М. О понятийном аппарате экологического права // Государство и право. – 1998. – №9. – С. 20-28.

28. Голицынов А.К. Понятие, предмет и система экологического права в широком смысле слова // Экологическое право России: Сб. материалов научно-практической конференции 1995-1998 г. – М. : Зерцало, 1999. – С. 318-320.

Матвійчук А.О. Особисте немайнове право на сприятливе навколишнє природне середовище: проблеми понятійного апарату

У статті досліджується термінологія, що використовується у законодавстві України про особисте немайнове право на безпечне довкілля. Розглянуто сучасне та ретроспективне розуміння термінів «довкілля», «навколишнє середовище» та «навколишнє природне середовище». Обґрунтовано необхідність нормативного закріплення

особистого немайнового права на сприятливе навколишнє природне середовище замість особистого немайнового права на безпечне довкілля.

Ключові слова: особисте немайнове право; сприятливе навколишнє природне середовище; безпечне довкілля.

Матвейчук А.А. Личное неимущественное право на благоприятную окружающую среду: проблемы терминологии

В статье исследуется терминология, используемая в законодательстве Украины по вопросу личного неимущественного права на благоприятную окружающую среду. Рассмотрено современное и ретроспективное понимание терминов «окружающая среда», «окружающая природная среда». Обосновано необходимость нормативного утверждения личного неимущественного права на благоприятную окружающую природную среду вместо личного неимущественного права на безопасную среду.

Ключевые слова: личное неимущественное право; благоприятная окружающая природная среда; безопасная окружающая среда.

Matviichuk A.O. Personal inherent right to a favorable environment: problems in terminology

Different aspects of terminology used in civil Ukrainian legislation about personal inherent right to a safe environment were researched. Today and retrospective understanding of some environmental terms was given. Need of normative fixing of personal inherent right to a favorable environment instead of personal inherent right to a safe environment was settled.

Keywords: personal inherent right; favorable environment; safe environment.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2012.

СІМ'Я ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ І ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ

Н. Полішко

старший викладач

Національної академії внутрішніх справ,

магістр права

Постановка проблеми. Сім'я, як певне соціальне утворення, зазнала досить глибоких змін за тривалий шлях свого розвитку – від полігамної первісного суспільства до моногамної сім'ї нового типу, яку маємо нині. «Коріння сім'ї глибоко закладені в людській природі, – відзначала Н. Єршова, – вона є тим природним середовищем, в якому розвивається людина, формується особистість» [1, с. 154]. Сім'я представляє собою невід'ємну частину сучасної суспільної системи, яка в якості первинного й основного осередку суспільства тісно пов'язана з іншими елементами цієї системи. Ромовська З. цілком виправдано називає сім'ю «природною та основною структурою в суспільстві» [2, с. 69]. Суспільство впливає на сім'ю, формуючи її певний тип, а сім'я, в свою чергу, справляє зворотнього впливу на інші соціальні інститути, процеси та відносини. В той же час, вона представляє собою відносно самостійне явище суспільного життя зі своїми специфічними закономірностями розвитку. Таким чином, сім'я виступає одночасно і як інструмент для задоволення різнопланових індивідуальних потреб особистості (духовних, матеріальних, фізіологічних, культурних тощо), і як соціальний інститут, який безпосередньо впливає на значну кількість суспільних процесів.

Сім'я як соціальний феномен, що склався у суспільстві, має для кожної окремої людини дуже велике значення, і в самому суспільстві становить загально визнану соціальну цінність. Тому нормативне регулювання сімейних відносин відображає і соціальну значущість тих видів сімейних відносин, які підлягають правовому регулюванню, та індивідуальну цінність певних видів сімейних відносин для кожної людини зокрема. Від якості та обґрунтованості – правової і соціальної – цього регулювання залежить стан сімейних відносин у суспільстві, визначеність поведінки окремих осіб, які є учасниками сімейних та суспільних відносин, їх соціальне становище і правовий стан, навіть їхнє сприйняття світу і життя взагалі [3, с. 121].

Велике значення сім'ї, як соціального інституту робить її предметом пильної уваги багатьох наукових досліджень – соціологічних, педагогічних, правових тощо. Така увага обумовлюється багатьма обставинами. Навіть однієї буде достатньо, щоб підтвердити такий висновок. Зокрема, ні юристи, ні психологи, соціологи, педагоги не стануть заперечувати, що неналежне сімейне виховання, нехтування батьками своїми обов'язками значною мірою впливає на формування у дитини асоціальних поглядів, неприпустимої у правовому суспільстві протиправної поведінки, є причиною вчинення правопорушень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню питання ролі сім'ї як соціального інституту та належного середовища для виховання дітей були

присвячені науковій праці таких вчених, як: О. Пергамент, Н. Єршова, З. Ромовська, Я. Шевченко, В. Рясенцев, А. Белякова, Є. Ворожейкін, Г. Матвеев та багатьох інших.

Метою даної публікації є визначення важливості сім'ї як головної інституції формування особистості дитини, звернення уваги на питанні необхідності постійної підтримки з боку держави, зосередженні уваги на тому, що нехтування проблемами сім'ї може мати самі негативні наслідки.

Основні результати дослідження. Нині суспільні відносини в Україні, частиною яких є безперечно і сімейні відносини, зазнають певної трансформації під впливом політичних, соціально-економічних та інших змін. Звичайно глобальної перебудови у сфері сімейних відносин не відбулося. Однак багато інституцій так би мовити «відреагували» на умови сьогодення, пристосувавшись, навіть на законодавчому рівні, до реалій життя. І в першу чергу, такі зміни торкнулися інституту сім'ї. Процес «розмивання» системи норм поведінки у сфері шлюбу та сім'ї, зміна уявлень про зміст сімейних прав та обов'язків здебільшого серед молоді, тобто серед потенційно можливих батьків і матерів, так чи інакше вплинули на класичну форму шлюбу та сім'ї, і зумовили значне поширення такої форми співжиття, як створення сім'ї без реєстрації шлюбу. Крім того, вже тривалий час фахівці звертають увагу на такий фактор як відокремлення сім'ї від батьківства – усвідомлене народження дитини без батька або ж розлучення батьків. Очевидно, не слід категорично ставитись до появи нових форм побудови сімейних відносин, які все ж таки протікають у межах правового поля. Проте оцінювати такі зміни необхідно не тільки в площині сімейних відносин, але і з точки зору виникнення такої групи відносин – батьківських. Мова йде про серйозні зміни в статусі чоловіка та жінки: якщо раніше їх пов'язували подружні права та обов'язки, то зараз – на перше місце ставляться вже їх права та обов'язки як батьків по відношенню до народженої дитини.

Розглядаючи сім'ю в якості певного соціального інституту, слід зазначити, що єдиного для всіх галузей науки і законодавства формулювання поняття сім'ї немає. Спірною є і сама необхідність цього, оскільки критерії, що характеризують сімейний союз досить різгоманітні. Доволі різні і практичні умови відмежування даної сім'ї у конкретних випадках.

В юридичній літературі існує безліч варіантів визначення поняття сім'ї. За одним із них, сім'ю визначено, як коло осіб, пов'язаних правами та обов'язками, що випливають із шлюбу, родинності, усиновлення чи іншої форми прийняття дітей на виховання [4, с. 43]. За іншим, сім'я визначається як врегульоване нормами законодавства про шлюб та сім'ю, спільне проживання осіб, що виникло внаслідок їхнього союзу, або як наслідок народження дитини, оформленого в необхідних випадках в установленому законом порядку, яка має на меті народження і виховання дітей, взаємну турботу членів сім'ї на базі духовної, психологічної та інтимної спільності, на основі ведення домашнього господарства [5, с. 34]. Свого часу Г. Матвеев пропонував для кращого засвоєння поняття сім'ї, звести його до таких ознак: сім'я є об'єднанням осіб, пов'язаних між собою шлюбом або спорідненістю; взаємною матеріальною та моральною підтримкою; народженням та вихованням дітей; взаємними осо-

бистими та майновими правами та обов'язками; спільне проживання учасників сімейно-побутового об'єднання та ведення ними спільного господарства [6, с. 41]. Нам уявляється, що саме такі ознаки сім'ї є найбільш прийнятними для виділення сім'ї з-поміж інших соціальних утворень.

Разом з тим природа самої сім'ї надзвичайно складна та багатогранна. Тому жодне визначення не може найбільш повно і найбільш точно відтворити та розкрити її сутність. Визначення фіксують лише найбільш спільне та суттєве в предметі дослідження. Різнобічні дослідження сім'ї, її функцій, ролі та значення дозволили вченим сформулювати ряд часто досить полярних висновків, проте в одному, думка більшості співпала – справедливій оцінці важливості для людського суспільства сімейних зв'язків, які виступають необхідною рушійною силою та стимулом цивілізації [7, с. 4].

Слід зауважити, що спроба законодавчого закріплення поняття сім'ї була зроблена нині чинним Сімейним кодексом. Проте юридично чітким та таким, що розкриває сутність цього інституту, наведене поняття важко назвати. Вимоги, що пред'являються до сім'ї знаходяться як у межах дії правових норм, так і в значній мірі охоплюються моральними правилами. Тому можна говорити не про поняття сім'ї, а лише про загальні риси, як ототожнюють поняття сім'ї викладені в ст. 3 СК, відповідно до якої: сім'я – є первинним та основним осередком суспільства; сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки; сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

Таким чином, наведене у Сімейному кодексі поняття сім'ї окреслює загальні риси цього соціального інституту, опосередковано називаючи суб'єктний склад її учасників, підстави виникнення та інші ознаки (спільне проживання, спільний побут, взаємні права та обов'язки). Вбачається, що ці ознаки є визначальними для можливості правової оцінки певного об'єднання осіб як сім'ї з точки зору охорони й захисту прав та інтересів її членів зокрема, і як об'єкта державно-правового регулювання в цілому.

Нами вже підкреслювалось, що пильна увага до питань щодо сутності та значення сім'ї обумовлюється важливістю її соціальних функцій. Відповідно до ст. 51 Конституції України та ст. 5 Сімейного кодексу України, сім'я перебуває під захистом держави. Саме тому останнім часом у нашій державі спостерігаються певні позитивні зрушення у сфері правової охорони сім'ї. Ми не ставимо завдання розкривати зміст правової охорони сім'ї. Лише зазначимо, що вона включає в себе цілеспрямований комплекс різнобічних дій держави економічного, правового та соціального порядку, які зводяться до створення умов, необхідних для формування і нормального, стабільного існування сім'ї, охорони її від негативних явищ і процесів. Для цього прийнято цілу низку законодавчих актів, які покликані захистити особисті, майнові (в т. ч. житлові), трудові та інші права членів сім'ї. Зрозуміло, що прийняття закону ще не означає, що він неухильно виконується. Разом з тим, це вже свідчить, що такий важливий для життєдіяльності будь-якого суспільства осередок як сім'я, пере-

буває в полі зору відповідних державних інституцій. Торкаючись питання щодо виконання завдання, що стоїть перед державою – забезпечення сприятливих соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для стабільного існування та розвитку сім'ї, поліпшення її життєвого рівня, підвищення ролі сім'ї як основи суспільства, дозволимо собі перефразувати вислів відомого кримінолога Г. Мінковського, який зазначав, що «порядок у суспільстві буде тільки тоді, коли наведемо його в сім'ї» [9, с. 8]. В умовах нашого сьогодення варто сказати так: порядок у сім'ї (у сфері сімейних відносин в цілому) буде тоді, коли буде порядок у державі.

Належне функціонування сім'ї як соціального інституту є вкрай необхідним для суспільства тому, що саме тут відбувається соціалізації дитини. Соціалізація визначається як процес входження людини в соціальне середовище, його адаптація до умов життя в певному суспільстві [10, с. 42]. Сім'я є першим і єдиним на певному етапі формування особистості інститутом соціалізації. І в цьому сенсі ми солідарні з О. Сахаровим, який підкреслював, що «протягом певного періоду життя, причому доволі відповідального періоду становлення свідомості, волі та характеру, саме сім'ї належить у процесі виховання основна, провідна роль» [11, с. 61].

Сім'я – це той мікроколектив, в якому дитина набуває першого досвіду людських контактів, де, спостерігаючи за оточенням, вона засвоює норми і правила поведінки, і через брак життєвого досвіду робить висновок, що все, що відбувається у сім'ї повторюється у суспільстві в цілому, приймаючи сім'ю за модель всього суспільства [11, с. 9]. Особливо важливе значення для виховання моральних якостей дітей має особистий приклад батьків. Батько і матір – найближчі і найбільш переконливі взірці, за якими людина, що зростає перевіряє і будує свою поведінку. Дитина дуже уважна і чутлива до всього, що їй доводиться спостерігати, з чим доводиться зіштовхуватися в сім'ї – першій і головній ниві життєвих вражень. Сім'я є тим фундаментом, де закладаються основи виховання та формується особистість майбутнього члена суспільства, де дитина знайомиться з правилами і нормами поведінки, взаєминами між людьми, засвоює перші життєві уроки. Вся атмосфера життя в рідному домі, моральний, культурний, освітній рівень батьків, їх ставлення до праці, життєві плани, взаємини справляють на дитину неабиякого впливу. Тобто на виховний потенціал сім'ї впливають всі ті фактори, які сприяють всебічному розвитку дітей [11, с. 91]. Саме в сім'ї дитина отримує перші уявлення про добро і зло, в сім'ї формується її характер, звички, ставлення до людей. Насамперед батьки подають дитині приклад хорошої та поганої поведінки: їхнє ставлення до життя, до суспільних інтересів сприймається дитиною як норма поведінки. Словом, вся обстановка сімейного життя, всі без винятку його прояви, впливають на дітей і підлітків, які зростають у цій сім'ї.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства» сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього. Кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на

підкування батьків. Це положення відповідає не тільки вимогам національно-права, а і вимогам міжнародного права.

Саме сім'я закладає підґрунтя, спираючись на яке дитина вибірково сприймає, засвоює або ж відкидає наступну соціальну інформацію в якості керівництва до дії. Сімейний вплив на дітей є унікальним за інтенсивністю та результативністю, оскільки воно здійснюється безперервно, одночасно, охоплює всі сторони особистості, яка формується, триває протягом багатьох років, засновано на сталості контактів і – що дуже важливо – на емоційних відносинах дітей і батьків між собою. Не можна не визнати, що в цих випадках мова йде не тільки про природні почуття любові та довіри, але і про відчуття дитиною своєї безпеки, захищеності, можливості ділитися переживаннями, отримувати допомогу. Так само не можна не погодитись, що сім'я – основне середовище існування та життєдіяльності дітей в ранній період життя, і багато в чому зберігає цю якість у підлітковий період. У процесі сімейного спілкування передається життєвий досвід старших поколінь, рівень культури почуттів та поведінки. Ми знову солідарні із тими науковцями, які підкреслюють, що «вплив сім'ї на дитину настільки специфічний, що йому просто неможливо підібрати еквівалент; сім'я найближче підходить до об'єкту виховання, може безпосередньо на нього впливати, оскільки наділена для цього величезними потенційними можливостями» [12, с. 39-40].

Висновки. Питання щодо виховної ролі сім'ї завжди були актуальними для суспільства, незважаючи на панівну ідеологію того чи іншого періоду його розвитку. Роль сім'ї у вихованні дітей величезна, і сімейне батьківське виховання не можна замінити найдосконалішими формами державного, суспільного виховання. Нормальна, благополучна сім'я (рідна чи прийомна) і тільки, може стати для дитини носієм неповторної близькості (емоційної, духовної) батьків і дитини; вихователів і вихованців; має можливості постійно, інтенсивно, свідомо і в звичайному природному режимі впливати на дітей; залучає дітей до вирішення сімейних питань, робить їх повноправними членами сім'ї, своєрідними партнерами, що для дитячої свідомості дуже важливо, з розумінням ставиться до усіх дитячих та підліткових проблем; формує характер дитини, з максимальним урахуванням моральних, культурних та правових цінностей суспільства; надає дитині позитивного досвіду спілкування, позитивного уявлення про взаємовідносини статей, про майбутнє сімейне життя; залучає дітей до дійсних цінностей, формує належні орієнтації; є засобом захисту від негативних факторів ззовні.

Завершуючи, не можемо не згадати такої закономірності – від якості сімейного виховання залежить те, якою дитина виросте. Адже, відомі і прикрі факти, коли сім'я, точніше її неблагополучна атмосфера, ставала фактором вчинення дитиною правопорушення, злочину. Крім того не слід забувати, що рівень сімейного виховання, залежить і від того, настільки держава впливала на цей процес, які встановила гарантії для здійснення належного виховання, які передумови створювались нею для зміцнення сім'ї, яка допомога надавалась сім'ї для виконання соціальних функцій, які вживались заходи щодо забезпечення прав дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ершова Н.М.* Развитие советского семейного права / СССР-Австрия: Проблемы гражданского и семейного права. – М. : Ин-т госуд. и права АН СССР. – 1983. – С. 154-166.
2. *Ромовська З.В.* Сімейний кодекс України: погляд в майбутнє / Право України № 2. – 2001. – С. 63-69.
3. *Шевченко Я.М.* Проблеми правового регулювання сімейних відносин / Українське право. – 1998. – С. 121-130.
4. *Рясенцев В.А.* Советское семейное право. – М. : Юрид.лит. – 1982. – 256 с.
5. *Белякова А.М., Ворожейкин Е.М.* Советское семейное право. – М. : Юрид. лит. – 1974. – 304 с.
6. *Матвеев Г.К.* Советское семейное право. – М. : Юрид.лит. – 1978. – 240 с.
7. *Королев Ю.А.* Брак и развод. – М. : Юрид. лит. – 1978. – 240 с.
8. *Стручков Н.А.* Криминология и проблема личности преступника // В кн.: Теоретические проблемы учения о личности преступника. – М. : 1979. – С. 39–48.
9. *Сахаров А.Б.* Правонарушение подростка и закон. – М. : Юрид.лит. – 1967. – 216 с.
10. *Мишковский Г.М., Халдеев Л.С.* Проступок и преступление. – М. : Юрид. лит. – 1972. – 56 с.
11. *Мишковський Г.М., Тузов А.П.* Профілактика правопорушень серед неповнолітніх. – К. : Політвидав України. – 1987. – 215 с.
12. *Каневський Л.* Правонарушення невершеннолетних и их предупреждение. – Казань : Изд-во Казанского университета. – 1983. – 152 с.

Полішко Н.Л. Сім'я як соціальний інститут і природне середовище для виховання дитини

У статті досліджуються загальні поняття та значення сім'ї з одного боку як соціального інституту, та з другого – як природного середовища для виховання дитини.

Ключові слова: сім'я, соціалізація дитини, сімейне виховання, система поведінкових норм.

Полишко Н.Л. Семья как социальный институт и природная среда для воспитания ребенка

В статье исследуются общие понятия и значение семьи с одной стороны как социального института, и с другой – как природной среды для воспитания ребенка.

Ключевые слова: семья, социализация ребенка, семейное воспитание, система норм поведения.

Polishko N.L. Family as a social institution and the natural environment for children's education

The article explores the basic concepts and family significance as a social institution on the one hand, and as a natural environment for children's education on the other.

Keywords: family, socialisation of a child, family education, system of behavioral norms.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2012.

СУЧАСНИЙ СТАН ІНСТИТУТУ КОЛЕКТИВНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ (КОНФЛІКТІВ) В УКРАЇНІ

Н.В. Дараганова

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Стан сучасних взаємовідносин між найманими працівниками та роботодавцями ґрунтується на досягненнях, здобутих у боротьбі трудових мас за поліпшення своїх умов праці та побуту. Історія засвідчує, що прийняття фабричного законодавства у сфері регулювання колективних трудових відносин стало результатом активної боротьби робітників за свої права, спричиненої їх нещадною експлуатацією, адже кожному «фабричному» закону передували масові протести робітників, частковий або загальний страйк.

І сьогодні інтереси роботодавців і найманих працівників не завжди збігаються, отже можливе їх зіткнення, що й призводить до виникнення як індивідуальних, так і колективних трудових спорів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Не зважаючи на те, що окремі аспекти, пов'язані з розглядом та вирішенням колективних трудових спорів, висвітлили у своїх працях Н.Б. Болотіна, В.С. Венедиктов, І.Б. Зуб, В.В. Лазор, О.І. Процевський, П.Д. Пилипенко, В.І. Прокопенко, В.Г. Ротань та інші науковці (з останніх розвідок — це дослідження М.В. Сокол щодо порядку вирішення колективних трудових спорів і конфліктів в Україні та праця С.В. Єрохіна щодо ролі посередництва у вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів) [1]), проте, погоджуємося з думкою М.В. Сокол, що й досі дискусійними та не вирішеними залишаються чимало питань, пов'язаних з існуванням цього правового інституту [2, с. 3].

У зв'язку з зазначеним, **метою статті** є розгляд сучасного стану інституту колективних трудових спорів (конфліктів).

Основні результати дослідження. Насамперед зазначимо, що колективному трудовому спору (конфлікту) притаманні всі основні ознаки трудового спору: це завжди правовий спір, його сторонами є активно протидіючі суб'єкти трудових правовідносин, цей спір вирішується лише у встановленому законодавством порядку. Та головною особливістю колективного трудового спору є те, що, на відміну від індивідуальних трудових спорів, у колективному трудовому спорі (конфлікті) роботодавцю або роботодавцям протистоїть колектив працівників або уповноважений колективом представник/представники.

Колективний трудовий спір характеризується тим, що, як мінімум, однією з його сторін є колективний суб'єкт. При цьому ця множинність обов'язково має бути на стороні працівників — у колективному трудовому спорі оспоруються і захищаються права та інтереси всього трудового колективу або його частини. Що ж до іншої сторони спору — роботодавця, то більшість колективних трудових спорів виникає в рамках однієї організації, тобто на виробничому рівні (щодо укладення, зміни та виконання колективного договору, відмови роботодавця врахувати думку трудового колективу при прийнятті актів, що містять норми трудового права тощо).

Процес законодавчого закріплення вирішення колективних трудових спорів в Україні датується кінцем ХІХ ст., коли вперше були прийняті нормативні акти, що врегульовували питання найманої праці, зокрема й питання, пов'язані з колективними трудовими спорами щодо: визначення сторін колективного трудового спору, його предмета, порядку його розгляду тощо [3, с. 7-29].

Сьогодні, і аналіз чинного законодавства дозволяє це стверджувати, ситуація з вирішенням колективних трудових спорів (конфліктів) в Україні зазнала кардинальних змін: по-перше, з огляду на міжнародні стандарти та сучасний світовий досвід, створено належну національну нормативно-правову базу з питань колективних трудових спорів (конфліктів); по-друге, створено вітчизняні повноправні представницькі органи — як від найманих працівників, так і від роботодавців; по-третє, вироблено та вже апробовано часом достатньо ефективний механізм вирішення колективних трудових спорів (конфліктів); по-четверте, вдосконалюється система заходів щодо запобігання виникненню колективних трудових спорів (конфліктів).

Базовими щодо регулювання колективних трудових спорів на сьогодні є насамперед положення Конституції України, якими встановлено, що кожен громадянин України, крім права на працю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується, права на належні, безпечні та здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом тощо, з метою захисту трудових і соціально-економічних прав та інтересів має право на участь у професійних спілках, на страйк, а також на інші не заборонені законом засоби захисту своїх прав і свобод від порушень і протиправних посягань (ст. 36, ст. 44, ст. 55).

Україна приєдналася до низки важливих міжнародних угод, які становлять правову основу соціального партнерства та врегульовують питання колективних трудових спорів: до Європейської соціальної хартії від 18 жовтня 1961 р., Конвенції Міжнародної організації праці (МОП) про застосування принципів права на організацію і ведення колективних переговорів № 98 від 1 липня 1949 р., Конвенції МОП про сприяння колективним переговорам № 154 від 19 червня 1981 р., Конвенції МОП про право на об'єднання й регулювання трудових конфліктів на територіях поза метрополією № 84 від 11 липня 1947 р., Рекомендації МОП щодо добровільного примирення та арбітражу № 92 від 29 червня 1951 р. та ін.

У КЗпП закріплені основні положення щодо соціального партнерства, права працівників на об'єднання у професійні спілки, на вирішення колектив-

них трудових конфліктів (спорів) у встановленому законом порядку (гл. II, ст. 2, 50, 97 та ін.).

У липні 1993 р. було прийнято Закон України «Про колективні договори і угоди» [4]. Зважаючи на те, що значна частина прав працюючих громадян визначається колективними договорами та угодами, які укладаються між роботодавцями, профспілками, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, цим законом визначено правові засади розробки, укладення та виконання колективних договорів і угод.

Особливості діяльності професійних спілок, які покликані здійснювати представництво, реалізацію та захист трудових і соціально-економічних прав, свобод та законних інтересів найманих працівників, закріплені Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15 вересня 1999 р. [5].

При цьому загалом трудове законодавство не є застиглою догмою — воно постійно розвивається, змінюється, модифікується. І заздалегідь важко визначити ефективність тих чи інших правових актів, а тим більше встановити якийсь визначений термін (період) їх дії. Вони діють у часі зазвичай доти, доки закріплені в них норми права відповідають вирішенню різноманітних завдань економічного, соціального, виробничого, трудового характеру. І лише тоді, коли така відповідність не досягається, постає потреба у розробленні та прийнятті компетентними органами нових актів трудового законодавства, що приходять на зміну застарілим. Враховуючи зазначене, у березні 1998 р. на заміну Закону СРСР «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 9 жовтня 1989 р. було прийнято Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» [6]. На сьогодні цей акт є основним законодавчим актом, що визначає правові та організаційні засади вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) та спрямовує на досягнення взаємодії сторін соціально-трудова відносин у процесі врегулювання колективних трудових спорів (конфліктів). І установлені цим законом норми поширюються на всіх найманих працівників та роботодавців, незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої належності.

Із січня 2004 р. набрали чинності два основоположні законодавчі акти, що визначають особливості правового статусу та загальні засади діяльності, організаційної структури, управління підприємством, установою, організацією, — Господарський кодекс України та Цивільний кодекс України.

Вагомий поштовхом для вирішення питань, пов'язаних з колективними трудовими спорами (конфліктами), вважаємо, мало й прийняття у грудні 2010 р. Закону України «Про соціальний діалог в Україні» [7]. Ним було вперше визначені правові засади організації та порядку ведення соціального діалогу в Україні з метою вироблення та реалізації державної соціальної і економічної політики, врегулювання трудових, соціальних, економічних відносин та забезпечення підвищення рівня й якості життя громадян, соціальної стабільності в суспільстві.

Деталізація положень соціального партнерства знаходить своє відображення у Генеральній угоді, галузевих та регіональних угодах, у колективних

договорах. При цьому Генеральна угода є основою для розроблення та укладення галузевих і регіональних угод, колективних договорів. Так, нині діє Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2010–2012 роки. Аналіз змісту положень цього акту допомагає виділити такі основні напрями щодо взаємних зобов'язань сторін соціального партнерства.

По-перше, це питання про розвиток вітчизняного виробництва для забезпечення продуктивної зайнятості. Так, наприклад, у сфері забезпечення продуктивної зайнятості сторона власників зобов'язалась створити умови для реалізації громадянами права на продуктивну зайнятість і протягом 2010–2012 рр. досягти зростання щороку рівня зайнятості населення віком 15–70 років не менш як на 0,3 відсоткового пункту та зменшення щороку рівня безробіття не менш як на 0,4 відсоткового пункту.

По-друге, це взаємні зобов'язання щодо оплати праці. Зокрема сторони домовилися забезпечити зростання середньої заробітної плати в цілому по економіці України: у 2010 р. — не нижче ніж на 17,8% порівняно з 2009 р., у 2011 р. — не нижче ніж на 15% порівняно з 2010 р., а у 2012 р. — не нижче ніж на 16% порівняно з 2011 р. При цьому сторона власників зобов'язалась: у 2010 р. вжити заходів, які забезпечать погашення заборгованості з виплати заробітної плати на економічно активних підприємствах, а у 2011 р. — вжити заходів щодо погашення боргів із заробітної плати працівникам економічно неактивних підприємств та підприємств-банкрутів, що склалися на кінець 2010 р.

По-третє, зобов'язання щодо охорони праці, умови праці та відпочинку, охорони навколишнього природного середовища. Приміром сторони домовилися, що особливості регулювання робочого часу і часу відпочинку окремих категорій працівників, робота яких безпосередньо пов'язана з обслуговуванням населення та об'єктів підвищеної небезпеки, встановлюються галузевими угодами або колективними договорами; встановили, що починаючи з 2010–2011 навчального року навчальні дисципліни «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі» є нормативними в циклі професійної та практичної підготовки і вивчаються всіма студентами, курсантами та слухачами вищих навчальних закладів України тощо.

По-четверте, зобов'язання щодо соціального захисту працівників. Сторони домовилися проводити щороку у II–III кварталах консультації та переговори щодо розмірів страхових внесків на всі види загальнообов'язкового державного соціального страхування і вносити узгоджені пропозиції для затвердження їх Верховною Радою України.

Крім Генеральної угоди в Україні діють близько 80 галузевих і 27 регіональних угод [8], а станом на 31 березня 2012 р., згідно з інформацією Міністерства соціальної політики України, укладено 101766 колективних договорів, якими охоплено 8881,5 тис. працівників [9].

Отже, можна констатувати наявність в Україні відповідної нормативно-правової бази з питань регулювання колективних трудових відносин, зокрема й тієї, що спрямована на запобігання виникненню колективних трудових спорів (конфліктів), а в разі їх виникнення — на унормоване їх вирішення.

Разом з тим, ситуація щодо дотримання конституційних гарантій трудових прав громадян залишається однією з найбільш проблемних в Україні. У процесі трудової діяльності між сторонами колективних трудових відносин виникають розбіжності щодо встановлення нових або зміни існуючих соціально-економічних умов праці та виробничого побуту, укладення чи зміни колективного договору, угоди, виконання умов колективного договору, угоди тощо. Це підтверджується насамперед даними інформаційно-аналітичних матеріалів діяльності Національної служби посередництва і примирення (далі – НСПП) за 2007–2010 рр. [10], згідно даних яких в цілому по Україні за період з 2007–2010 рр. було зареєстровано 261 колективний трудовий спір, з них найбільша кількість у Луганській, Донецькій, Дніпропетровській, Львівській і Харківській областях.

Аналіз цієї інформації дає підстави дійти висновку, що основними причинами виникнення колективних трудових спорів (конфліктів) на сьогодні є дві: по-перше, це заборгованість із виплати заробітної плати, а, по-друге, це порушення термінів виплати поточної заробітної плати.

Так, за даними Державної служби статистики України, станом на 1 січня 2011 р. загальна сума заборгованості з виплати заробітної плати становила 1218,1 млн грн, а кількість працівників економічно активних підприємств, яким вчасно не було виплачено заробітну плату, – 185,1 тис. осіб, або 1,7% від загальної кількості штатних працівників, кожному із цих працівників не виплачено у середньому 3493 грн [11].

При цьому заробітна плата в Україні є основним, а часто і єдиним джерелом існування працівників та членів їх сімей. Саме тому законодавчо встановлені норми оплати праці є державними гарантіями, які встановлені для підприємств, установ, організацій усіх форм власності і які не можуть бути погіршені ані роботодавцем в односторонньому порядку, ані трудовим, колективним договором (угодою). Такий висновок впливає передусім зі змісту ст.ст. 9, 16, 94, 95 КЗпП а також з інших законодавчих актів, наприклад, законів України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 р., «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» тощо. Отже, цілком зрозумілим є той факт, що основні вимоги найманих працівників при виникненні колективних трудових спорів (конфліктів) насамперед стосуються оплати праці – погашення заборгованості із заробітної плати, несвоєчасної виплати поточної заробітної плати, низького рівня оплати праці, виплати доплат, надбавок тощо.

Зазначимо, що крім причин виникнення трудових спорів існують, за термінологією НСПП, ще й так звані «дестабілізаційні чинники, що призвели до ускладнення стану соціально-трудова відносин», «причини ускладнень відносин між роботодавцями та найманими працівниками». Наприклад, упродовж 2007–2010 рр. НСПП здійснювала заходи щодо усунення 2839 дестабілізаційних чинників, що призвели до ускладнення стану соціально-трудова відносин у 2229 випадках на 3097 суб'єктах господарювання, де працюють 181884 найманих працівника. А найбільш поширені у 2010 р. причини ускладнень відносин між роботодавцями та найманими працівниками були пов'язані з: невиконанням роботодавцями законодавства про працю (88 вимоги); вико-

нанням колективного договору, угоди (75 вимог); встановленням нових або зміною існуючих соціально-економічних умов праці та виробничого побуту (22 вимоги); укладенням або зміною колективного договору, угоди (4 вимоги).

При цьому, вживаючи такі вирази як: «ускладнення стану соціально-трудових відносин», «причини ускладнень відносин між роботодавцями та найманими працівниками», «випадки дестабілізації стану», «дестабілізаційні чинники», НСПП не дає їх визначення, що спричиняє проблеми щодо їх розуміння та розрізнення.

Висновки. Підсумовуючи можна констатувати, що сучасний стан інституту колективних трудових спорів (конфліктів) в Україні характеризується тим, що з одного боку, ми маємо: і відповідну нормативно-правову базу з питань регулювання колективних трудових відносин, яка спрямована на запобігання та вирішення колективних трудових спорів (конфліктів), і вітчизняні повноправні представницькі органи — як від найманих працівників, так і від роботодавців, і достатньо ефективний механізм вирішення колективних трудових спорів (конфліктів), а з другого, — й досі в Україні до основних причин виникнення колективних трудових спорів (конфліктів) належать причини пов'язані з оплатою праці — насамперед пов'язані з заборгованістю із виплатою заробітної плати та з порушенням термінів виплати поточної заробітної плати, а також і причини пов'язані з низьким рівнем заробітної плати. Отже, саме ці причини і є тим найсуттєвішим каталізатором, що впливає на виникнення колективних трудових спорів (конфліктів) у нашій країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Роль посередництва у вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів): автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.05 [Електронний ресурс] / С.В. Єрохін; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2008. — 19 с.

2. Порядок вирішення колективних трудових спорів і конфліктів в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.05 [Електронний ресурс] / М.В. Сокол; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. — К., 2010. — 20 с.

3. Дараганова Н.В. Трудові спори / Н.В. Дараганова. — К.: Алерта, 2012. — С. 7—29.

4. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 № 3356-ХІІ [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

5. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 № 1045-ХІV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

6. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03.03.1998 № 137/98-ВР [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

7. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23.12.2010 № 2862-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

8. Про стан дотримання конституційних гарантій трудових прав громадян: Рекомендації парламентських слухань, схвалені Постановою Верховної Ради

України від 15 січня 2009 р. № 892-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

9. Стан укладання колективних договорів за видами економічної діяльності на 31 березня 2012 р. [Електронний ресурс] / Міністерство соціальної політики. — Режим доступу : <http://www.mlsp.gov.ua>

10. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо діяльності Національної служби посередництва і примирення упродовж 2007–2010 рр. [Електронний ресурс] / Національна служба посередництва і примирення. — Режим доступу : <http://nspp.gov.ua>.

11. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Дараганова Н.В. Сучасний стан інституту колективних трудових спорів (конфліктів) в Україні

У статті розглянуто проблемні питання, пов'язані з аналізом сучасного стану інституту колективних трудових спорів (конфліктів) в Україні. Встановлено, що основними причинами виникнення колективних трудових спорів (конфліктів) є причини пов'язані з заборгованістю із виплати заробітної плати та з порушенням термінів виплати поточної заробітної плати.

Ключові слова: колективні трудові спори (конфлікти), трудове право.

Дараганова Н.В. Современное состояние института коллективных трудовых споров (конфликтов) на Украине

В статье рассмотрены проблемные вопросы, связанные с анализом современного состояния института коллективных трудовых споров (конфликтов) в Украине. Установлено, что основными причинами возникновения коллективных трудовых споров (конфликтов) есть причины, связанные с задолженностью по выплате заработной платы и с нарушением сроков выплаты текущей заработной платы.

Ключевые слова: коллективные трудовые споры (конфликты), трудовое право.

Daraganova N. V. The current state of the collective labour disputes (conflicts) institution in Ukraine

The article investigates the topical issues related to the analysis of the current state of the collective labour disputes (conflicts) institution in Ukraine. It is established that the key reasons for collective labour disputes (conflicts) are determined by the payroll liabilities and the violation of the current wage payment terms.

Keywords: collective labour disputes (conflicts), labour law.

Стаття надійшла до редакції 06.11.2012.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Т.В. Ільєнок

*здобувач кафедри конституційного
та адміністративного права,
Класичний приватний університет*

Постановка проблеми. Небезпека, яку становить корупція для розвитку людства, зумовила засоби захисту світового співтовариства, що засвідчено у міжнародних антикорупційних ініціативах, у виробленні фундаментальних міжнародних документів у боротьбі з корупцією.

Головною лінією політики Української держави, спрямованою на інтеграцію України до світового співтовариства, наближення українського законодавства до міжнародних стандартів, є імплементація важливих положень міжнародних договорів у такій принципово нагальній сфері, як боротьба з корупцією. В Україні у сфері протидії корупції зроблено досить багато, зокрема 1 липня 2011 р. набрали чинності Закони України «Про засади запобігання і протидії корупції» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів»; Рамкову Конвенцію ООН проти організованої злочинності; Декларацію ООН про злочинність і суспільну безпеку; Декларацію ООН про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях; Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб; Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку та ін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблеми корупції можна знайти, зокрема, у працях: В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, О.Т. Білоуса, А.В. Гайдука, В.О. Глушкова, Ю.В. Грошевого, О.М. Джужі, Є.Б. Дідоренка, А.П. Закалюка, В.Т. Зеленецького, М.І. Камлика, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, С.Ф. Константінова, О.В. Кузьменко, В.І. Курила, В.С. Литвиненка, М.В. Лошицького, М.І. Мельника, В.М. Поповича, В.В. Сташиса, В.Д. Сущенка, В.Я. Тація, Р.М. Тучака, М.І. Хавронюка, В.І. Шакуна, М.Я. Швеця, Ю.С. Шемшученка, та інших.

Основні результати дослідження. Радою Європи приділяється значна увага питанням посилення боротьби з корупцією, що стала сьогодні міжнародною проблемою. Лише за останні роки вони розглядалися на багатьох європейських форумах. Прийнято спільний проект Комісії Європейського товариства і Ради Європи «Октопус», Конвенцію про корупцію у контексті цивільного права, Конвенцію про корупцію у контексті кримінального права, Угоду про

створення Групи держав проти корупції, затверджено статuti Групи держав по боротьбі з корупцією та комісії по запобіганню корупції. Радою Європи створена міжнародна Група по протидії корупції, яка працює під керівництвом Комітету з кримінальних проблем. Саме цією Групою разом з Європейським Союзом розроблено проект «Октопус», у якій беруть участь 16 східноєвропейських країн, у тому числі й Україна. Ця програма є першою спробою реальних кроків по боротьбі з корупцією у країнах Центральної та Східної Європи [1].

Як підкреслює С.С. Рогульський, корупція не завжди проявляється однаково й завжди має однакові наслідки та мотивацію. Але, де і коли б вона не проявлялася, корупція завжди завдає шкоди нормальному функціонуванню суспільству, оскільки важливі рішення приймаються на підставі прихованих мотивів без урахування інтересу громадськості [2, с. 28].

Багатьом країнам, досить «чистим» з точки зору корупції (за рейтингом корумпованості), вдалося створити ефективний механізм протидії корупційним проявам. До таких країн слід віднести: Фінляндію, Данію, Нову Зеландію, Ісландію, Сінгапур, Швецію, Канаду, Нідерланди, Люксембург, Норвегію, Австралію, Швейцарію, Велику Британію, Австрію, Ізраїль, США, Чилі, Ірландію, Німеччину та ін. Усі вони мають деякі особливості в організації антикорупційної діяльності, але спільними для них є: бажання організації активної протидії корупційним проявам; створення відповідної правової бази; залучення до протидії корупційним проявам громадських організацій.

Корупція, по-перше, усвідомлюється урядом цих країн як серйозна проблема національної безпеки. Вона розглядається як зовнішня, так і внутрішня загроза [3].

Розглянемо досвід окремих країн Європи та світу, які ефективно ведуть боротьбу з корупцією. Наприклад, система протидії корупції у Нідерландах включає такі процедурні та інституціональні заходи, як: постійна звітність та гласність у питаннях виявлення корупції і обговорення наслідків – покарання за корупційні дії. Щорічно міністр внутрішніх справ доповідає парламенту про виявлені факти корупції та вжиті заходи щодо покарання осіб, причетних до корупції.

Усі матеріали, пов'язані з корупційними діями, якщо вони не торкаються системи національної безпеки, в обов'язковому порядку стають доступними для громадськості; розробка системи моніторингу можливих місць виникнення корупційних дій у державних та громадських організаціях і суворого контролю за діяльністю осіб, які там працюють; створення системи прав і обов'язків посадових осіб із визначенням міри відповідальності за порушення посадової етики та корупційні прояви. Ця система визначає також правила поведінки з виправлення допущених порушень; основною мірою покарання за корупційну дію є заборона працювати в державних організаціях та втрата всіх соціальних пільг, які надає державна служба, наприклад пенсійного і соціального обслуговування. Шкала покарань передбачає також штрафи та тимчасове відсторонення від виконання обов'язків; у всіх організаціях, зокрема у міністерствах, є служби внутрішньої безпеки, обов'язком яких є реєстрація та виявлення помилок чиновників, їх навмисних чи випадкових порушень діючих правил і відпо-

відних наслідків таких порушень. Державні організації прагнуть заохочувати позитивні дії посадових осіб. Система заохочень спрямована на те, щоб чиновнику було вигідно і матеріально, і морально поводитися чесно та ефективно [4, с. 16].

Національне законодавство Великої Британії у сфері боротьби з корупцією є досить розгалуженим, оскільки певні норми матеріального права, які стосуються праввідносин, що виникають унаслідок вчинення тими чи іншими посадовими особами корупційних дій, можуть міститися у різних актах (не тільки кримінального, а також інших галузях права). З огляду на те, що законодавство у цій сфері не є кодифікованим, існувала певна складність його застосування правоохоронними органами Великої Британії. Тому МВС Великої Британії внесло на розгляд заінтересованих міністерств і відомств Великої Британії законопроект про боротьбу з корупцією. Оновлений законопроект узагальнює попереднє антикорупційне законодавство, і серед іншого скасовує парламентський імунітет від відповідальності за діяння, що містять ознаки корупційних. Ефективний адміністративний контроль за державними службовцями здійснюється у Великій Британії. Британську політику традиційно вважають мало корумпованою, особливо порівняно з «третім світом». Особливістю є те, що у британському праві корупція визначена досить вузько: це хабарництво або отримання винагороди чи іншого доходу в обмін на сприятливе рішення.

Ця країна має найдавніші традиції протидії корупції. Перший Закон про корупцію у державних органах був прийнятий ще у 1889 р. Закони про попередження корупції – 1906 та 1916 рр. були реакцією суспільства на наростання цього явища. Безпосередньо корупційні процеси у Великій Британії відстежує так званий Комітет Нолана, який було засновано в жовтні 1994 р. Його зусилля зосереджені на основних ділянках громадського життя, які викликають найбільшу стурбованість громадськості: це члени парламенту, які працюють консультантами фірм, що прагнуть впливати на державну політику; це колишні міністри та інші посадові особи, які працюють у тих галузях індустрії, регулюванням яких перед тим займалися в уряді та інші аспекти громадського життя [5, с.15].

Характеризуючи законодавство про боротьбу з корупцією Великої Британії необхідно, на нашу думку, слід звернути увагу, на високу правову культуру громадян та сталі традиції професійної етики державної служби. Певною мірою, таке ставлення суспільства до корупції можна вважати зразковим.

Загальновідомо, що основними джерелами права в Великій Британії є судові прецеденти, які складають загальне право. Парламентські акти є окремими джерелами права й складають статутне право. Такий унікальний розподіл на загальне та статутне право має істотне значення, зокрема при визначенні кримінально-правових та адміністративно-правових санкцій за корупційні правопорушення. Так, наприклад, у випадку, коли відповідальність за правопорушення передбачається парламентським актом, то покарання у виді позбавлення волі або штрафу, як правило, встановлюється цим актом у вигляді визначеного або максимального розміру або строку. Якщо таких вказівок

немає, це означає, що суд самостійно визначає розмір штрафу або строк позбавлення волі.

Перелічені правила у повній мірі стосуються відповідальності за корупційні діяння. До них відносять протизаконні діяння, караність за які настає у зв'язку з таким порушенням службових відносин, коли надані державному службовцю владні повноваження, він протиправно використовує для отримання вигоди. У зв'язку з тим, що вчинення такого правопорушення можливе в різноманітних сферах службової діяльності, то відповідальність може регулюватися не тільки загальними консолідованими законами, але й окремими парламентськими актами, що відносяться до окремої сфери. Таке положення характерно, наприклад, для випадків протизаконного поширення інформації або недотримання державними службовцями особами специфічних заборон. Суб'єктами корупційних правопорушень у Великій Британії є, так звані, публічні посадові особи, хоча у певних випадках ними можуть бути й інші державні службовці та будь-які особи, у тому ж числі і юридичні [6].

Згідно англійської доктрини права корупційні діяння об'єднуються в окрему групу кримінальних злочинів, що здійснюються посадовими особами або пов'язані з їх діяльністю. Англійське право не містить чітких дефініцій корупція, корупційне діяння та т.і. За таких обставин корупція й хабарництво практично ототожнюються. Крім загального права, законодавство про боротьбу з корупцією представлено трьома законами: Закон про хабарництво в публічних організаціях 1889 р. і Закони про попередження корупції 1906 і 1916 років. У відношенні підкупу під час виборів парламенту або місцевих органів, нині діє Закон про народне представництво 1983 р. Хоча аналогічні за змістом закони видаються періодично через 2-3 року, загальне поняття про підкуп посадових осіб було сформульовано англійським загальним правом зокрема, прецедентами 1809 і 1914 років. Відповідно до цих джерел, корупція полягає в тому, що хтось дає хабар, щоб схилити посадову особу діяти всупереч своїм службовим обов'язкам, висловити прихильність, утриматися від вираження прихильності при виконанні цих обов'язків, а посадова особа приймає хабара. Справи про такі корупційні правопорушення розглядаються судом присяжних [6].

У Законах 1889–1916 рр. це загальне положення розширюється і конкретизується. Зокрема, ними передбачається відповідальність за корупційні правопорушення членів публічних організацій. Суб'єктом корупційного діяння може бути будь-яка особа, у тому числі й юридична. Винна особа самостійно, або разом з іншою особою з метою підкупу, вимагає, одержує, або погоджується одержати для себе або іншої особи подарунок, позичку, гонорар, винагороду або перевагу. При цьому отримані блага є засобом спонукування члена або службовця публічної організації зробити що-небудь, або утриматися від дії у відношенні якогось питання, угоди (реальних або гаданих), що відносяться до компетенції публічної організації. Якщо особа одержує подарунок, розуміючи, що це хабар, вона, таким чином, укладає угоду про корупцію, навіть якщо вона не мала наміру виконати умови цієї угоди (прецедент 1956 р., справа Корони проти Каїра). У справі Корони проти Паркера 1985 р. суд ухвалив, що

поняття корупції охоплює і випадки одержання грошей за виявлену в минулому прихильність, навіть якщо з цього приводу не було ніякої попередньої згоди. Так само, до поняття «винагороди» відноситься й одержання грошей за виражену раніше прихильність без попередньої угоди (прецедент 1972 р.). Поняття «переваг» достатньо широко тлумачиться Законом 1989 р. [6].

Англійське загальне право розглядає в якості самостійного корупційного правопорушення підкуп судів і судових чиновників. Особи, що пропонують або дають судді, магістрату або судовому чиновнику якийсь дарунок або грошова винагорода з метою вплинути на його службове поведіння або дію, і суддя, магістрат або судовий чиновник, що приймає дарунок або винагороду, вчиняють корупційний злочин, який карається штрафом або позбавленням волі до 2 років.

До іншої групи корупційних правопорушень відносять склади, які традиційно в українському праві розглядаються як посадові злочини. Це такі злочини, як зловживання владою, або порушення довіри й обман, недбалість при виконанні обов'язків, невиконання обов'язків та протиправне поширення службової інформації, отриманої посадовою особою в силу покладених на нього службових повноважень. Підсумовуючи наведене необхідно також підкреслити дві особливості законодавства Великої Британії про боротьбу з корупцією. Перша – це порівняно давній вік прийняття багатьох нормативних актів антикорупційної спрямованості. Протягом великих проміжків часу ці акти діють практично не зазнавши змін. Друга відмінність – це порівняно «м'які» санкції за вчинення корупційних правопорушень. Складається враження, що ніхто у Великій Британії не сподівається на велику користь від застосування виключно репресивних заходів у справі боротьби з корупцією.

Право Сполучених Штатів Америки є досить складним й специфічним. Історично воно сформувалось під впливом багатьох виняткових обставин й тому сильно відрізняється навіть від англійського права, незважаючи на колишню їх спорідненість. Фахівці дійшли висновку, що мову можна вести навіть не про відмінність права таких країн як США та Велика Британія: розходження охоплює як структуру права, так і понятійний фонд [7]. Незважаючи на це, право США та Великої Британії розуміється як право судової практики, яке ґрунтується на прецеденті. Особливий федеральний устрій США – історично зумовлений саме тим, що ця держава створювалась іммігрантами багатьох рас, національностей та віросповідань. Безумовно, це означає, що існує необхідність узгоджувати загальнонаціональні інтереси й інтереси окремих штатів. Таким чином, одним з основних проблемних питань є визначення компетенцій як федеральної влади, так і влади штату. Зазначене в повній мірі стосується й американського законодавства про боротьбу з корупцією.

Законодавство окремих штатів та федеральне законодавство, в цілому, передбачають відповідальність за певні види корупційних діянь. Це, зокрема, відноситься до такого прояву корупції, як хабарництво. Але, при цьому, сам термін хабарництво тлумачиться досить широко. Відповідальність настає не тільки за підкуп в загальновизнаному змісті, але й за одержання винагороди посадовими особами, які вчинили інші незаконні дії у сфері їх службових

обов'язків. Передбачена також відповідальність за «чаєві», що даються як би «про всякий випадок» та не пов'язані з проханням вчинити будь-які незаконні дії. Крім хабарництва, федеральне законодавство і законодавство більшості штатів містять загальні та спеціальні норми щодо різноманітних зловживань службовим положенням, незаконного поширення й використання інформації та таке інше. При цьому суб'єктами корупційних діянь можуть бути не тільки так звані публічні посадові особи, але і звичайні службовці, наймані робітники органів публічної адміністрації, державних корпорацій та банків. Суб'єктами корупційних правопорушень також можуть бути будь-які інші особи, які дають або пропонують хабар [8].

Однак, у структурі правових джерел та у класифікації норм федерального законодавства та законодавства окремих штатів спостерігається помітна розмаїтість підходів. Склади корупційних правопорушень та відповідальність за їх вчинення, описані, в основному, у чотирьох главах розд. 18 Зводу законів США. Так, зокрема, гл. 11 називається «Хабарництво, нечесні прибутки та зловживання своїм становищем публічними посадовими особами». Глава 93 «Посадові особи держави і службовці по найманню» містить норми, що передбачають відповідальність саме цих суб'єктів корупційних діянь. У гл. 41 «Здирство і погрози» також передбачено цілий ряд складів злочинів з знаками корупції. І, нарешті, гл. 29 «Вибори і політична діяльність» містить антикорупційні норми у сфері політичного життя країни. Якщо суб'єктами злочинів з ознаками корупції, відповідальність за які передбачена в гл. 11, є посадові особи вищих органів влади й урядові службовці, то суб'єкти злочинів, передбачених гл. 93, це посадові особи, службовці департаментів та їх представництв, які вчинили зловживання службовим положенням з корисливою метою або одержують незаконні винагороди. Суб'єктами здирства, передбаченого гл. 41, є будь-які федеральні посадові особи і службовці. В гл. 29 йдеться виключно про суб'єктів, які зловживають в області виборчого права.

Відповідальність за хабарництво передбачена парагр. 201 гл. 11 розд. 18 Зводу законів США. Суб'єктами цього злочину є не тільки ті, хто одержує хабар, але і ті, хто їх дає. Під тими, хто одержує хабар, у контексті гл. 11 розуміються три категорії суб'єктів корупційних діянь: а) публічні посадові особи, до яких відносяться члени Конгресу США, члени постійних комісій, службовці, наймані робітники або особи, що діють від імені Сполучених Штатів Америки, департаментів, представництв, органів виконавчої влади в силу офіційних функцій або на підставі повноважень, а також присяжні; б) особи, обрані для виконання обов'язків публічної посадової особи, відібрані в якості кандидатів або призначені, якщо вони сповіщені офіційно про майбутній добір або призначення; в) спеціальні урядові службовці, в число яких входять чиновники або службовці федеральних законодавчого та виконавчого органів, будь-якого незалежного органа США, що працюють за винагороду або без неї, не менше 130 днів у рік.

Відповідальності за дачу хабара підлягає всякий, хто дає, пропонує, обіцяє що-небудь цінне публічній посадовій особі або кандидату на цю посаду з метою: 1) вплинути на його офіційні дії, тобто на рішення питань, що знахо-

дяться в його веденні; 2) вплинути на посадову особу, з тим щоб вчинити, допомогти вчинити, змовитися, дозволити якісь облудні дії або створити можливість для вчинення обману; 3) схилити посадову особу до дії або бездіяльності в порушення його законних обов'язків [6]. Таким чином, метою хабара можуть бути як законні, так і незаконні дії посадової особи.

Одержувачами хабарів можуть бути лише посадові особи зазначених вище категорій. Таким чином, той, хто, є публічною посадовою особою, у порушення покладених на нього за законом обов'язків прямо або опосередковано просить, вимагає, погоджується, одержує, домовляється одержати що-небудь цінне для себе в силу виконаного або виконання ним у майбутньому, якоїсь офіційної дії або бездіяльності, вчинює хабарництво.

Цікавий досвід протидії корупції у Франції. У 1993 р. тут створено Центральну службу по боротьбі з корупцією. На неї покладено такі важливі функції, як централізація інформації, необхідної для попередження (виявлення) фактів активної та пасивної корупції, зловживання службовим становищем як з боку державних службовців, так і приватних осіб, хабарництва, дій у корисливих цілях, також надання допомоги судово-слідчим органам у випадках їх звернень про надання інформації, що свідчить про факти правопорушень. Центральна служба інформує Прокурора республіки щодо проведення розслідування [9].

Заслуговує на увагу те, що чинне законодавство цієї країни включає цілу низку нормативних актів, спрямованих на протидію корупції, насамперед, пов'язаних із фінансовими зловживаннями. Так, у 1990 р. прийнято закон, згідно з яким кредитні установи мають особливо уважно ставитися до капіталів, походження яких пов'язане з організованою злочинністю. Йдеться про виявлення порушень, пов'язаних із фальсифікацією чеків та векселів, передає їх на інкасацію. Законодавець закріплює право на негайне зупинення функціонування рахунку, якщо буде встановлено, що службовець відкрив його з метою ухилення від податків. Для захисту інтересів суспільства виконання контрольних функцій покладено і на недержавні комерційні структури, в тому числі на фінансово-кредитні установи.

Законодавство Франції, крім того, зобов'язує фінансових посередників встановлювати особу своїх клієнтів, враховуючи також і випадкових, надавати довідки про третіх осіб, на користь яких здійснюються перерахування, передбачає відповідальність банківського працівника в разі прийняття фальшивого документа [10, с. 243].

У Франції міністри, а також депутати занесені до особливого офіційного списку. Перед вступом на посаду всі вони мають подати звіт про власний матеріальний стан та родичів – найближчих та не дуже далеких. До звіту записуються відомості про нерухомість, цінні папери, акції, банківські рахунки. Ці дані детально перевіряються спеціальною державною комісією. Якщо комісія визнає звіт державного діяча неповним або неправдивим, то до нього можуть бути застосовані найсуворіші санкції [11, с. 222].

На думку фахівців, сьогодні особлива увага до проблеми боротьби з корупцією у Франції підігривається засобами масової інформації та політика-

ми, що використовують гасла боротьби з корупцією у власних інтересах. Однак, деякі засоби масової інформації стверджують, що у Франції існують достатньо тісні зв'язки між корумпованими політиками, діловими колами та представниками організованої злочинності.

Французьке законодавство забороняє суміщення державних посад із членством у парламенті. Антикорупційне законодавство Франції було нещодавно змінено з метою: по-перше, заборонити депутату парламенту давати ради або одержувати (прямо або побічно) винагороду під приводом участі в дослідницькому контракті; по-друге, забороняється депутату в період дії його мандату розпочинати фахову приватну діяльність, якою він до свого обрання не займався; по-третє, оголошено несумісним мандат депутата з функціями члена кабінету президента або ради міністрів.

Для Франції історично властивий такий феномен, як сумісництво депутатських мандатів. Закон від 30 грудня 1985 р. забороняє суміщення більш двох мандатів або таких функцій, як депутата та сенатора, депутата європейського парламенту та регіонального радника, генерального радника та радника Парижа, та т.п. На практиці ж ця вимога закону не виконується. На думку французьких законодавців, обранці місцевого рівня є набагато більш залежними від промислово-фінансових груп, чим депутати Національного зібрання. Тому обрано шляхи як скорочення сумісництва мандатів, так і заборони парламентарям виконувати функції виконавчої влади на локальних рівнях. Було запроваджено положення про несумісність мандата депутата з функціями голови регіональної або генеральної ради і мера комуни з більш ніж 100 тис. населення.

З огляду на антикорупційне законодавство провідних країн Європи, досить цікавим для України є французький досвід адміністративно-правової боротьби з корупцією. На нашу думку, це обумовлено перш за все певною схожістю окремих рис адміністративно-територіального устрою наших країн та доктринальних підходів до розв'язання проблеми боротьби з корупцією.

Висновки. Проведений аналіз особливостей боротьби з корупційними злочинами в країнах ЄС та світу дозволяє сформулювати уявлення про основи передової національної антикорупційної стратегії, розвиток якої необхідний у сьгоднішній Україні: сильна політична воля вищого керівництва держави до боротьби з корупцією і сформована на її основі єдина державна політика в галузі боротьби з корупцією, яка б включала комплекс заходів державного, політичного, економічного, соціального і правового характеру; організований соціальний контроль з боку громадянського суспільства за всією системою державного адміністрування і забезпечена можливість порушення в цих рамках кримінального переслідування правопорушників; незалежність судової влади; жорстка підзвітність осіб, які наділені владними повноваженнями, перед реально незалежним органом, що здійснює моніторинг чистоти діяльності державних службовців, а також наділений повноваженнями по притягненню до відповідальності посадовців незалежно від їх місця в ієрархічній структурі влади.

Наведені вище механізми боротьби з корупцією можуть бути фундаментом успішної національної антикорупційної політики в Україні, а впроваджен-

ня позитивного зарубіжного досвіду, особливо за відсутності власного реально діючого механізму протидії корупції, обумовлює перспективу подальших наукових досліджень цієї проблематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Камлик М. Корупція в Україні / М. Камлик, Є. Невмержицький. – К. : Знання, КОО, 1998. – 187 с.
2. Рогульський С.С. Адміністративноправові заходи боротьби з корупцією в Україні: дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.07 / Київський національний університет імені Т. Шевченка. – К., 2005. – 187 с.
3. Чемерис І.В. Зарубіжний досвід протидії корупції в системі державного управління / І.В. Чемерис // Стратегічні пріоритети. – 2009. – №3(12). – С. 110-118.
4. Незнамова З.А. Понятіе корупции и коррупционных преступлений / З.А. Незнамова // Международное сотрудничество в сфере борьбы с транснациональной преступностью и коррупцией: Материалы международной научно-практической конференции 30-31 марта 2000 г. – Екатеринбург, 2000. – Вып. 1. – С. 84-91.
5. Unraveling Corruption: A Public Sector Perspective: Survey of NSW Public Sector Employees «Understanding of Corruption and their Willingness to Take Action». ICAC Research Report Number 1, Independent Commission Against Corruption (NSW) (April, 1994). – 214 p.
6. Решетников Ф.М. Ответственность за должностные преступления в зарубежных странах. – М., 1997. – С. 54.
7. Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. / [пер. с фр. В.А. Туманова]. – М. : Междунар. отношения, 1999, – С. 275.
8. Dininio, Phyllis, Sahr John Krundeh, and Robert Leiken. USAID Handbook for Fighting Corruption. Washington, DC: U.S. Agency for International Development, Center for Democracy and Governance. - 1998. – С. 18.
9. Мартел, Ж.-Ф. Служба чиновника. Управление его карьерой: правовое регулирование или анархия? / Ж.-Ф. Мартел // Кадровая работа за рубежом. – М. : ИНПАИ, 1998. – Вып. 4. – С. 34–48.
10. Кримінальний кодекс Франції: Злочини і провина проти відповідальності. Розд. 1.: Обманне заволідіння власністю // Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію / [упоряд.: М.І Камлик та ін.] - К. : Школяр, 1999. – С. 243-249.
11. Невмержицький Є.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії / Є.В. Невмержицький: Монографія. – К. : КНТ, 2008. – 368 с.

Ільєнок Т.В. Зарубіжний досвід адміністративно-правової протидії корупції

У статті проведено аналіз особливостей боротьби з корупційними злочинами в країнах ЄС та світу. Сформовано уявлення про основи передової національної анти-корупційної стратегії, розвиток якої необхідний у сьгоднішній Україні.

Ключові слова: *корупція, протидія корупції, зарубіжний досвід.*

Ильенок Т.В. Зарубежный опыт административно-правового противодействия коррупции

В статье проведен анализ особенностей борьбы с коррупционными преступлениями в странах ЕС и мира. Сформировано представление об основах передовой наци-

ональной антикоррупционной стратегии, развитие которой необходимо в сегодняшней Украине.

Ключевые слова: коррупция, противодействие коррупции, зарубежный опыт.

Pienok T.V. International experience in administrative legal control of counteraction to corruption

The analysis of anti-corruption measures in the EU and worldwide has been conducted. An overview of the foundations of the advanced national anti-corruption strategy, the development of which is crucial in contemporary Ukraine has been given.

Keywords: corruption, counteraction to corruption, international experience.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2012.

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ: СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

І.В. Сервецький

*доктор юридичних наук,
доцент, начальник кафедри управління
Національної академії внутрішніх справ*

О.В. Сапрун

*ад'юнкту кафедри управління в органах
внутрішніх справ Національної академії
внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Діяльність правоохоронних органів регламентується Конституцією України [1], а забезпечують виконання конституційних норм органи виконавчої влади – це центральні органи (міністерства, відомства), вищий орган виконавчої влади – Кабінет Міністрів України [2].

Згідно з Законом України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» правоохоронні органи це: прокуратура, органи внутрішніх справ, служба безпеки, митні органи, державного кордону, органи державної податкової служби, органи та установи виконання покарань, державна контрольно-ревізійна служба, інші органи, які здійснюють правозастосовні та правоохоронні органи [3].

Про реформування системи правоохоронних органів йдеться в Указі Президента України «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України», в якому зазначено про невідповідність нинішньої правоохоронної системи України завданням, щодо захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина; нездатністю правоохоронних органів України протистояти новітнім викликам національній безпеці (явищам і тенденціям, що можуть за певних умов перетворитися на загрози національним інтересам), пов'язаним із застосуванням інформаційних технологій в умовах глобалізації, насамперед кіберзагрозам [4].

На Міністерство внутрішніх справ України покладається основне завдання з забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина [5], що не відповідає сучасним потребам суспільства, у збалансованій регіональній політиці, децентралізації органів виконавчої влади.

В Указі Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики» визначено основне поняття, що «регіон – це частина території країни, яка характеризується комплексом властивих їй природно-географічних, економічних та інших ознак, що збігаються з кордоном адміністративно-територіальної одиниці або об'єднані території кількох таких одиниць» [6], що в подальшому може сприяти ефективному територіальному розподілу та побудові нової більш ефективної системи органів внутрішніх справ на регіональному рівні.

Основні положення нашли своє відображення в проекті закону «Про поліцію», в якому зазначено нові принципи діяльності поліції, права та

обов'язки, структуру, порядок проходження служби в поліції, гарантії правового і соціального забезпечення працівників поліції, а також контроль за діяльністю поліції [7].

Децентралізація органів поліції закріплена у проекті закону «Про державну службу правопорядку», у ст. 11 якого визначається регіональний принцип побудови підрозділів державної служби правопорядку, її загальну структуру, чисельність, функції та повноваження, гарантії правового і соціального забезпечення військовослужбовців державної служби правопорядку, а також порядок фінансування, матеріально-технічного забезпечення та контролю за її службово-бойовою діяльністю [8].

Мета дослідження. Полягає в тлумаченні поняття регіональної поліції, яка б здатна була б виконувати завдання щодо захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Проблемою удосконалення діяльності міліції (поліції) займалися вітчизняні вчені такі як: М.І. Ануфрієв [9], О.М. Бандурка [10], І.П. Голосніченко [11], В.М. Грицак [7], С.М. Гусаров [12], Є.В. Додін [13], Р.А. Калюжний [14], М.В. Корнієнко [15], Ю.Ф. Кравченко [16], С.В. Петков [17], В.М. Плішкін [18], К.В. Сесемка [19], В.О. Шамрай [14], М.Я. Швець [14] та інших.

Регіональними системами управління займалися також зарубіжні вчені: А.Д. Воскресенський [20], О.І. Данильчук [21], К. Дойч [22], А.С. Макаричева [23], Е. Маркузен [24], М. Рассета [25], Т.С. Стародуб [26].

Основні результати дослідження. За словами Аристотеля термін «поліція» походить від грецького слова *politeia* (*polis* – місто), іменував, таким чином міське чи державне управління. У такому ж змісті він перейшов у латинську мову у формі *politia* і широко застосовувався в офіційній і науковій лексиці Риму і Візантії [27].

Згідно Енциклопедичного юридичного словника «поліція» (лат. *Politia*, від др.-греч. *πολιτεία* – держава, державний устрій, управління полісом, державою) – а) у первісному значенні все внутрішнє управління; б) у наш час – система спеціальних державних органів для забезпечення захисту суспільного і державного ладу, існуючого порядку з охорони громадського порядку. Як спеціальні органи охорони громадського порядку поліція виникла в античні часи. Вперше поліцію як окремий орган було створено у 1667 році у Франції, яка стала основоположною моделлю для поліцейських підрозділів сучасної Європи. У сучасних державах світу існують дві основні форми організації національної поліцейської системи: централізована (Франція, Росія та ін) або децентралізована (США, Велика Британія, Німеччина та ін.) [28, с. 639].

Поліція є системою озброєних правоохоронних органів держави, призначених для забезпечення в межах компетенції, визначеної Конституцією та законами України, охорони та захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави та територіальних громад від протиправних посягань, боротьби зі злочинністю, а також охорони громадського порядку, власності та забезпечення громадської безпеки [7].

Крім того у світовій практиці, ще поділяють поліцію на: регіональну, кримінальну, адміністративну, політичну, воєнну (жандармерію) тощо. В багатьох державах існує також приватна поліція, яка охороняє підприємства, банки та інші.

Поняття «регіон» потребує детального вивчення та чіткого визначення, що вимагає всебічного осмислення теоретичних засад формування та функціонування регіонів і досвіду зарубіжних країн у забезпеченні єдності загальнонаціональних і регіональних інтересів.

У словнику з регіональної політики, наведено наступне тлумачення поняття «регіону». Регіон це – (франц. *region*, від лат. *regio* – область, район) – територія, яка відрізняється від інших територій за рядом ознак і характеризується певною цілісністю та взаємопов'язаністю її складових елементів. Регіони можуть бути будь-якого розміру – від міста (або району у великому місті) до величезних регіонів всередині континенту [33].

Тому, під поняттям «регіон» розуміють різні історико-просторові області надзвичайно різних масштабних порядків, що об'єднує території не менше двох країн за ознаками сусідства, природно спільних, історичних та господарсько-культурних особливостей, наприклад:

- Близький Схід: Єгипет, Судан, Ізраїль, Сирію, Ліван, Туреччину, Ірак, Кіпр, країни Аравійського півострова і невеликі держави Перської затоки;
- Прибалтика: Литва, Латвія, Естонія.

До невеликих за площею адміністративно-територіальних регіональних одиниць і навіть їх частин. Згідно з адміністративним поділом, як правило, виділяються такі регіональні одиниці: область (край, автономна республіка), місто і райони в місті, район, селище, село.

В Україні є Автономна Республіка Крим і 24 області. Містами республіканського підпорядкування в Україні є м. Київ і м. Севастополь [1].

Також під регіоном слід розуміти окремі історико-етнографічні територіальні комплекси, які, як правило, не співпадають із сучасними адміністративно-територіальними утвореннями (такі, як, наприклад: Поділля, Галичина, Полісся, Слобожанщина в Україні тощо).

Не завжди регіон виступає в якості територіальної одиниці держави. Основним у визначенні суті регіону як соціально-економічної категорії є географічні ознаки. В рамках географічного трактування регіон визначається як район, велика ділянка суші, частина земної поверхні зі спеціальними фізико-географічними параметрами, географічна одиниця, що визначається географічними межами.

За визначенням А.С. Макаричева, під регіоном слід розуміти «живий» простір, що конструюється соціально та інтелектуально. Регіональна ідентичність, у свою чергу, як вважає А.С. Макаричева, ґрунтується на почутті приналежності до простору, що формується, на сповідуванні спільної системи норм та цінностей, дотриманні певних процедур [23].

Енн Маркузен вважає, що під регіоном слід розуміти «історично еволюціонує, компактне територіальне співтовариство, яке містить у собі фізичне оточення, соціально-економічне, політичне та культурне середовище, а також

просторову структуру, що відрізняється від інших регіонів та територіальних одиниць, таких, як місто та нація» [24, с. 17].

На думку М. Рассета, регіон склався як система, яка більш-менш є дієздатною, і наголошує про те, що необхідно щоб країни окремо взятого простору об'єднувала сукупність спільних зовнішньополітичних цілей [25].

К. Дойч, окреслював регіон як групу країн, які за багатьма параметрами більш взаємопов'язані між собою, чим з іншими країнами [22].

А.Д. Воскресенський зауважує, що міжнародно-політичний регіон – це прив'язана до територіально-економічного та національно-культурного комплексу (що засновується на однорідності географічних, природних, економічних, соціально-історичних, національно-культурних умов, які мотивують його виокремлення) регіональна сукупність явищ міжнародного життя, об'єднаних спільною структурою та логікою таким чином, що ця остання та історично-географічні координати її існування взаємообумовлені [20, с. 494–500].

Стародуб Т.С. під регіоном розуміє політичний простір, де взаємозалежність визначається потребою забезпечити безпеку на національному, субрегіональному, регіональному та міжрегіональному рівнях; під міжнародним (економічним) регіоном такий економічний простір, де необхідність взаємодії обумовлена потребою держав окресленого простору брати участь у процесах світової торгівлі. З цією метою країни створюють певні інституції, які задають рамки взаємодії та формують специфічний економічний простір на спільній для них території [26, с. 76–85].

О.І. Данильчук, що у понятті «регіон» закладено уся глибина проблеми, яка пов'язана із дослідженням сутності та структурних характеристик цього концепту [21].

Враховуючи різні визначення можна дійти висновку, що умовно здійснити ідентифікацію регіону, об'єднавши його просторову сутність з основними характеристиками, які можна класифікувати таким чином:

1. Суспільно-географічні чинники, що впливають на розвиток регіону, в зарубіжній літературі отримали назву факторів локалізації. Їх умовно можна поділити на дві групи. Перша група – це фундаментальні чинники притаманні даній території або такі, що формувалися протягом значного періоду часу. Вони створюють основу соціально-економічного розвитку регіону і не зазнають швидких змін. До таких чинників відносяться суспільно-географічне положення, природно-ресурсні умови, демографічний потенціал (частково), транспортна мережа, матеріально-технічна база промислового і агропромислового комплексів. Друга група – це чинники, які можуть змінюватися впродовж еволюційного розвитку суспільства, що сприяє значному підвищенню продуктивності праці, загального рівня розвитку регіону. Вони при певних обставинах можуть забезпечити стрімке зростання економіки. До цієї групи чинників відносяться науково-інтелектуальний потенціал, рівень освіченості, форми господарювання, науково-технічні трансформації, інновації, соціальна інфраструктура, комунікації. При використанні цих чинників для вирішення місцевих проблем велику роль також можуть відігравати місцеві органи влади та громадськість [30]. Криміногенні фактори [від лат. *crimen* (*criminis*) – злочин

і грец. — породжувати] — сукупність обставин, що характеризують рівень злочинності у регіоні, сфері життєдіяльності, галузі господарства тощо, а також комплекс взаємопов'язаних чинників і явищ економічного, соціального, етико-психологічного характеру (алкоголізм, наркоманія та ін. явищ, що стосуються злочинності). К. с. може оцінюватись як звичайна, складна і дуже складна [31, с. 407-408].

2. Управління політико-господарськими справами регіону, силами і засобами їх реалізації.

3. Економіко-соціальні задачі, які стоять перед регіоном та перспективний план його виконання.

4. Визначення основних пріоритетів розвитку регіону залежно від специфіки конкретного регіону.

5. Зосередження історико-етнічних, культурних, соціальних, засобів збереження, їх облік та ефективно використання.

6. Контроль загальнодержавних інституцій за діяльністю регіональних органів влади, органів управління.

У словнику-довіднику з регіональної економіки зазначено, що науковою дисципліною, що вивчає особливості розвитку регіону як частини країни є регіонологія, що вивчає закономірності системного, економічного, соціального, політичного, духовного функціонування і розвитку територіальних соціумів (спільностей людей), форми і методи регулювання цих процесів [32, с. 231].

Крім того – поняття «регіон» закріплено в законах та нормативно-правових актах. У прийнятому Законі України «Про засади державної мовної політики» поняття «регіон» – це окрема самоуправна адміністративно-територіальна одиниця, що може складатися з Автономної Республіки Крим, області, району, міста, селища, села [33].

У Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» поняття «регіон» вживається в значенні: «регіон – територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя» [34].

В Указі Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики» також є варіант визначення поняття «регіон» – частина території країни, яка характеризується комплексом властивих і природногеографічних, економічних та інших ознак. Регіон може збігатися з кордоном адміністративно-територіальної одиниці або об'єднувати території кількох таких одиниць» [6].

Нами вперше було запропоновано поняття «регіональна поліція», яка є ефективним структурним підрозділом [35].

Крім того, нами запропоновано шляхи реорганізації та вдосконалення діяльності підрозділів кримінальної поліції на базовому (регіональному) рівні [36, с. 70-72].

Висновок. Виходячи з поняття «поліції» та «регіону» можна прийти висновку, що регіональна поліція – це правоохоронний орган спеціального призначення зобов'язаний охороняти суспільний порядок, життя, здоров'я, майно громадян, попереджати та припиняти злочини, переслідувати та заарештовувати злочинців, захищати права та свободи громадян, діючи на певній

адміністративно-територіальної одиниці або об'єднувати території кількох таких одиниць.

Це свідчить про зростаючу роль регіонального фактора в організації та функціонування міліції (поліції).

Регіональний поділ міліції (поліції) в Україні, можна поділити на обласні управління ОВС як регіональні підрозділи поліції, а в деяких випадках великі райони (міжрайоні-базові) ОВС, що відрізняються за своєю ідентичністю проживаючого населення, природно географічних, економічних та інших ознак.

У зв'язку з цим постає питання про введення в науковий обіг такого нового поняття як «регіональна поліція», яке повинно врахувати регіональні принципи, підходи, ідентичність та індивідуальність певної території.

Це дозволить сформуванню інституту регіональної поліції як сукупність послідовних дій у часі та просторі, дискурсів, наявності інститутів, що забезпечують виконання завдань, щодо захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина.

У цьому контексті регіональну поліцію слід розглядати як нову форму ефективної організації правоохоронної функції на певній території.

Це означає, що дії усіх суб'єктів регіональної поліції потрібно спрямувати на зміцнення державності України, збереження її територіальної цілісності.

Отже, підсумовуючи вищевикладене можна стверджувати, що поняття «регіональна поліція», її система і структура повинна будуватися на нових принципах, регіональній ідентичності, що дозволить ефективно виконувати завдання з охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 76-77.
2. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 38, ст. 385) {Із змінами, внесеними згідно із Законами № 4731-VI (4731-17) від 17.05.2012 № 4719-VI (4719-17) від 17.05.2012}
3. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII [Електронний ресурс] //Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України № 389/2012 від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України» [Електронний ресурс] //Офіційне інтернет представництво Президента України: Офіційні документи. Укази – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14823.html>
5. Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Указ Президента України від 06.04.2011р. №383/2011 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/383/2011>
6. Про Концепцію державної регіональної політики: Указ Президента України від 25 травня 2001 р. № 41/2001-рп [Електронний ресурс] //Офіційний веб-сайт

Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

7. Про державну службу правопорядку: Проект закону України винесений народними депутатами України: Грицаком В.М. (№098), Коновалоюком В.І. (№ 083) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

8. *Ануфрієв М.І.* Основні напрямки кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України (організаційно-правовий аспект): Монографія. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. – 236 с.

9. *Бандурка О.М.* Управління в органах внутрішніх справ України: Підручник. – Харків: Ун-т внутр. справ, 1998. – 477 с.

10. *Голосніченко І.П.* Адміністративне право України (основні категорії і поняття). – Ірпінь, 1998. – 108 с.

11. Про поліцію: Проект закону України винесений народними депутатами України: Грицаком В.М. (№098), Коновалоюком В.І. (№ 083) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

12. *Гусаров С.М.* Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів внутрішніх справ: автореф. дис. ... докт. юрид. наук (12.00.07) / Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 2009. – 40 с.

13. *Пахомов І.М., Андріанов М.І., Додін Є.В.* Радянське адміністративне право. (Особлива частина). – 233 с.

14. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики: Монографія / Акад. ДСП України; За ред. Р.А. Калюжного, В.О. Шамрая; Авт. кол.: Р.А. Калюжний, В.О. Шамрай, М.Я. Швець та ін. – К., 2002. – 295 с.

15. *Корпінко М.В.* Суспільство і правопорядок : У 6 т. – К. : Фонд юрнауки АПС, 2007 – Т.6. – 2008. – 310 с.

16. *Кравченко Ю.Ф.* Міліція України. – К. : Генеза, 1999. – 432 с.

17. *Петков С.В.* Менеджмент в органах внутрішніх справ (організаційно-правові основи): автореферат дисертації д-ра юрид. наук. – Харків, 2005. – 39 с.

18. *Плішкін В.М.* Теорія управління органами внутрішніх справ: Підручник / За ред. канд. юрид. наук Ю.Ф.Кравченка. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 1999. – 702 с.

19. *Сесемко К.В.* Централізація та децентралізація в діяльності поліції – ознака міжнародних стандартів щодо забезпечення соціальних та економічних прав людини в демократичному суспільстві / К.В. Сесемко // Захист соціальних та економічних прав людини. Міжнародні стандарти і законодавство України. – Наук.-практ. конф., 18.05.2005, м. Київ – К., 2005. – С. 11-14.

20. *Воскресенский А.Д.* Теоретико-прикладные аспекты регионального измерения международных отношений / А.Д. Воскресенский // Современные международные отношения и мировая политика / Отв. ред. А.В. Торкунов. – М., 2004. – С. 494–500.

21. *Данильчук О.І.* Розуміння міжнародного регіоналізму у вітчизняній та зарубіжній науковій традиції. Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. – Вип. 123/2011. Серія: Політологія. – Севастополь, 2011. – 251 с.

22. *Deutsch K.* On nationalism, world regions, and the nature of the West / K. Deutsch // Mobilization, center-periphery structure and nation-building. A volume in commemoration of Stein Rokkan I Ed. By P. Torsvik. – Bergen – Oslo – Toronto, 1981. – 365 p.

23. *Макарычев А.С.* Влияние зарубежных концепций на развитие российского регионализма [Электронный ресурс] / А.С. Макарычев // *Круглый стол*. – Режим доступа: www.kennan.yar.ru

24. *Markusen A.* Regions: The Economic and Politics of Territory / Ann Markusen. – New Jersey, 1987. – P. 17.

25. *Russet B.* International relations and international system / B. Russet. – Chicago, Rand McNally, 1967. – P. 1–35.

26. *Стародуб Т.С.* Вплив концепцій багатостороннього регіоналізму на формування зовнішньої регіональної політики держави в галузі безпеки / Т.С. Стародуб // *Стратегічна панорама*. – 2009. – № 3. – С. 76–85.

27. *Энциклопедический юридический словарь* / Под общ. ред. В.М. Лебедева, В.Е. Крутских. – М.: Славия, 1999. – 652 с.

28. *Юридична енциклопедія* / Під. ред. Ю.С. Шемшученко. – М.: К.: «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2002. – 639-640 с.

29. *Словник з регіональної політики* [Електронний ресурс] // Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень ЄвроРегіо Україна. – Режим доступу: <http://www.ergu.org.ua>.

30. *Amin A., Thrift N.* Living in the Global. // Amin A. and Thrift N. *Globalization, Institutions, and Regional Development in Europe*. – Oxford University Press, 1994. – P. 1-22.

31. *Богорад О.Д.* Регіональна економіка: Словник-довідник / О.Д. Богорад, О.М. Тевелев, М.В. Підмогильний. – К., 2004. – С. 231.

32. Про засади державної мовної політики: Законі України від 03 липня 2012 р. № 5029-VI [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

33. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08 вересня 2005 р. № 2850-IV [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

34. *Сапрун О.В.* Розуміння регіональної поліції. Митна справа (Науково-аналітичний журнал з питань митної справи та зовнішньоекономічної діяльності). – Львів: ФОП (пп) Шерман М.Д. – 2012. – №6. – С. 43.

35. *Сервецький І.В.* Стратегічна побудова кримінальної міліції. Розвиток системи і технологій підготовки керівних кадрів для органів державної влади: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. / Київ-Харків «Права людини», 2010. – С. 70-72.

Сервецький І.В., Сапрун О.В. Регіональна поліція: створення та діяльність

У статті розглянуто питання тлумачення поняття регіональної поліції. Висвітлено основні нормативно-правові акти, що регламентують формування інституту регіональної поліції.

Ключові слова: поліція, регіон, регіональна поліція, ідентичність, базові, територія, реформування.

Сервецький І.В., Сапрун О.В. Региональная полиция: создание и деятельность

В статье рассмотрены вопросы толкования понятия региональной полиции. Освещены основные нормативно-правовые акты, регламентирующие формирование института региональной полиции.

Ключевые слова: полиция, регион, региональная полиция, идентичность, базовые, территория, реформирование.

Servetskyi I.V., Saprun O.V. Regional police: establishment and activities

The article considers the issue of interpretation of the regional police concept. The basic normative legal acts that regulate the formation of the institution of regional police are analysed.

Keywords: *police, region, regional police, identity, basic, territory, reform.*

Стаття надійшла до редакції 15.11.2012.

БЛАНКЕТНІСТЬ У ВІЙСЬКОВО-КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Ю.Б. Курилюк
здобувач
ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Дослідження будь-якої правової норми не можливе без вивчення всіх її елементів та складових. Відомим є те, що кримінально – правова норма має трьохланкову структуру: гіпотезу, диспозицію та санкцію. При цьому, диспозиція являє собою ядро норми, оскільки вона вказує на форму поведінки суб'єкта права, яка безпосередньо тягне за собою юридичні наслідки [1, с. 75]. Диспозиція правової норми, яка відсилає суб'єктів право-відносин до іншої норми має назву бланкетної [2, с. 135].

Із бланкетного способу викладення кримінально-правової заборони логічно випливає вимога конкретизації обвинувачення – необхідність зазначення у процесуальних документах (у постанові про притягнення особи як обвинуваченого, обвинувальному висновку та у вироку) чинних на момент вчинення злочину нормативних актів іншого (некримінального) законодавства, порушених особою [3, с. 52].

Розділом XIX Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» передбачено 35 злочинів, з яких 26 містять бланкетну диспозицію. Встановлення конкретної правової норми, до якої відсилає ця диспозиція, має вагоме практичне значення для кримінально-правової кваліфікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання бланкетних диспозицій Особливої частини КК України в науці кримінального права дістало певного теоретичного дослідження. Деякою мірою Г.М. Анісімовим, Х.М. Ахметшиним, С.І. Дячуком, В.І. Касинюком, В.А. Клименком, М.І. Пановим, М.І. Хавронюком та іншими науковцями досліджувались бланкетні диспозиції військових злочинів. Однак положення опублікованих наукових та навчальних праць з даної проблематики мали локальний характер і не досліджували повний спектр бланкетного характеру військових злочинів.

Метою даної статті є визначення особливості бланкетної диспозиції кримінального закону та допустимість нормативно-правових актів, до яких вони відсилають, на прикладі злочину, передбаченого ст. 419 КК України.

Основні результати дослідження. У теорії кримінального права не існує єдиної думки щодо визначення поняття бланкетної диспозиції. «Яблуком

розбрату» при цьому є питання, чи визначає бланкетна диспозиція ознаки злочину і лише для їх уточнення, конкретизації, відсилаючи до іншогогалузевих норм, чи надає таке право на визначення таких ознак спеціально визначеним органам (в інших джерелах права) [4, с. 32].

Однак загальноприйнятною є думка, що бланкетна диспозиція називає злочин [5, с. 207], а ознаки його складу можуть бути визначені тільки шляхом звернення до законів або інших нормативних актів, що відносяться до інших галузей законодавства [6, с. 49]. Під час дослідження теоретичних проблем кримінально-правової кваліфікації В.О. Навроцький відзначив, що такі норми в кримінально-правовій регламентації суспільних відносин відіграють допоміжну роль. Вони застосовуються остільки, оскільки це передбачено кримінально-правовою нормою, не самостійно, а лише поряд з нормою кримінального закону [7, с. 64].

Г.З. Яремко, якою вперше за часи української незалежності проведено комплексне монографічне дослідження проблеми бланкетних диспозицій в статтях кримінального закону, встановлено, що *бланкетна диспозиція в статті Особливої частини КК України* – це структурний елемент заборонної кримінально-правової норми, який безпосередньо лише абстрактно називає або описує окремі ознаки складу злочину, а для їх конкретизації відсилає (прямо чи опосередковано) до приписів інших галузей права, що можуть бути формалізовані у нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах та правових звичаях. При цьому, під завуальованими формами відсилки розуміється формулювання складів злочину, які полягають у виконанні чи неналежному виконанні правових обов'язків та ті, в яких текстуальний виклад диспозиції фактично означає порушення спеціальних правил. Іншогогалузевий нормативний припис, до якого відсилає диспозиція в статті кримінального закону, не має самостійного кримінально-правового значення та має конкретизуюче значення [4, с. 34, 44, 55].

Вказане розуміння поняття бланкетної диспозиції має й законодавче підґрунтя, окреслене в Рішенні Конституційного Суду України від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000 (справа про зворотну дію кримінального закону в часі), яким визначено, що бланкетна диспозиція кримінально-правової норми лише називає або описує злочин, а для повного визначення його ознак відсилає до інших галузей права. Конкретизований зміст бланкетної диспозиції передбачає певну деталізацію відповідних положень інших нормативно-правових актів, що наповнює кримінально – правову норму більш конкретним змістом.

З огляду на визначенні поняття бланкетної диспозиції для належної кваліфікації злочину, що нами розглядається, насамперед слід встановити нормативно-правові акти певної галузі права, яка регулює охоронювані кримінальним законом суспільні відносини. Такою галуззю є військове право. Перш за все це пов'язано з специфікою цього злочину, що обумовило включення його до переліку військових злочинів, згрупованих у XIX розділі Особливої частини КК України. Як відмічає С.В. Дьяков, специфіка кримінальної протиправності злочинів проти військової служби полягає, зокрема, у тому, що вій-

ськові злочини є наслідком порушення кримінально – правових норм з бланкетною диспозицією. Ці норми тісно взаємопов'язані з військовим правом. Кримінальна відповідальність за вчинення військових суспільно небезпечних дій містяться у нормах не тільки кримінального, але й військового права [8, с. 450-451].

Одним із військових злочинів, диспозиція якого привертає увагу чітко вираженою бланкетністю, є кримінально-правова заборона, передбачена ст. 419 КК України, що відноситься до декількох елементів складу цього злочину. Приступаючи до аналізу вже самої, перший елемент складу досліджуваного злочину, що має чітку бланкетну диспозицію, є об'єктивна сторона злочину, яка перш за все проявляється у вчиненні суспільно небезпечних: 1) діяння («порушення правил несення прикордонної служби») та 2) наслідків, які ним завдаються («якщо це спричинило тяжкі наслідки»).

При встановленні кримінальної протиправності діяння з бланкетним способом опису їх в кримінальному законі виникають певні труднощі. Г.В. Тимейко вказує, що складність полягає в тому, що межі правомірності тих чи інших діянь регламентуються не кримінальним законом, а іншими нормативними актами чи посадовими інструкціями, розпорядженнями, наказами [9, с. 189].

Суспільна небезпечність діяння злочину, передбаченого ст. 419 КК України, проявляється в дії або бездіяльності у виді порушення правил несення прикордонної служби, визначених відповідними законами та підзаконними нормативно-правовими актами. В даному контексті Г.З. Яремко слушно відмічає, що в бланкетних диспозиціях, що належать до суспільно небезпечної дії (активної поведінки особи), необхідно звернутися до іншогогалузевого нормативного матеріалу, щоб чітко визначити, в чому конкретно полягала злочинна дія, які конкретні приписи при цьому були порушені. Ситуація складніша з диспозиціями статей, які передбачають склади злочинів, що можуть вчинятися в формі бездіяльності (пасивна поведінка особи). Справа в тому, що такі диспозиції не містять прямого бланкетного відсилання, однак цілком очевидно, що така злочинна поведінка полягає в невиконанні певних дій, що були необхідні для запобігання заподіяння шкоди [10, с. 252].

Вагомим під час конкретизації порушених правил є визначення рівня допустимості тих чи інших некримінальних нормативно – правових актів, які визначають та регламентують певні правила несення прикордонної служби. Так, С.І. Дячук констатує, що такі правила можуть бути встановлені будь-яким нормативним актом і не залежно від того, чи передбачені ці правила саме статутами [11, с. 554]. Схожої точки зору дотримується М.І. Хавронюк, вказуючи на необхідність встановлення нормативно-правових актів, які регулюють охорону кордону, несення прикордонної служби, служби прикордонних нарядів [12, с. 1210]. М.І. Панов та Н.Д. Квасневська відмічають, що кримінально – правова норма, окрім кримінального закону, визначається також нормами інших законів чи певними підзаконними нормативно-правовими актами: інструкціями, статутами, стандартами тощо [13, с. 49].

У відповідності до Закону України «Про Державну прикордонну службу України» правовою основою діяльності Державної прикордонної служби

України (далі – Держприкордонслужби України) є Конституція України, Закон України «Про державний кордон України», цей Закон, інші закони України, видані на їх виконання акти Президента України, Кабінету Міністрів України, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Поряд з цим, пунктом 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 01 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» визначено доволі вичерпний перелік актів, що є нормативно-правовими. Це акти Президента України, постанови Верховної Ради України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим чи рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим, акти органів місцевого самоврядування, накази та інструкції міністерств і відомств, накази керівників підприємств, установ та організацій тощо, які підлягають оцінці на відповідність як Конституції, так і закону.

Проведеним аналізом чинних законів та підзаконних нормативно-правових актів України встановлено, що певний перелік обов'язків, покладених на військовослужбовців Держприкордонслужби України, визначені Законами України «Про Державну прикордонну службу України» та «Про державний кордон України», однак вони мають загальний характер. Більш конкретизовані обов'язки такого прикордонного наряду як «Перевірка документів» визначені у Законі України «Про прикордонний контроль», а деякі повноваження прикордонного наряду «Старший зміни прикордонних нарядів» щодо дотримання режиму в пунктах пропуску також отримав певне закріплення у Державній програмі авіаційної безпеки цивільної авіації, затвердженій Законом України від 20 лютого 2003 р. № 545-IV.

Деякі обов'язки прикордонних нарядів, які також носять більш загальний характер, затверджені постановами Кабінету Міністрів України, такими як від 27 січня 1995 р. № 57 «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України» або від 24 грудня 2003 р. № 1989 «Питання пропуску через державний кордон осіб, автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів, перевізників і товарів, що переміщуються ними».

У той же час основні більш конкретні обов'язки осіб, які входять до складу наряду з охорони державного кордону, визначені відомчими наказами Адміністрації Держприкордонслужби України. Основним з таких актів є Інструкція з організації оперативно-службової діяльності відділу прикордонної служби Держприкордонслужби України, затвердженій наказом Адміністрації Держприкордонслужби України від 29 грудня 2009 р. № 1040 [14], яка встановлює більш конкретизовані правила несення прикордонної служби в складі прикордонних нарядів, а також безпосередні права та обов'язки кожного з них.

Іншим нормативно-правовим актом, який на сьогоднішній день є єдиним, що, окрім порядку несення прикордонниками військової служби, визначає перелік тяжких наслідків (людські жертви, незаконне перетинання дер-

жавного кордону України, незаконне переміщення через державний кордон вантажів, інші тяжкі наслідки), що можуть бути спричинені невиконанням або неналежним виконанням військовослужбовцем Держприкордонслужби своїх службових обов'язків, є Положення про проходження громадянами України військової служби в Державній прикордонній службі України, затверджене Указом Президента України від 29.12.2009 № 1115/2009.

Також слід відмітити особливу роль наказів начальників органів охорони державного кордону, якими з урахуванням специфіки кожної ділянки державного кордону та в межах наданим ним повноважень, затверджуються такі основоположні документи як Технологічні схеми пропуску осіб, транспортних засобів та вантажів у пунктах пропуску через державний кордон або Режимні правила в пунктах пропуску через державний кордон.

Специфіка організації охорони державного кордону побудована таким чином, що військовослужбовці Держприкордонслужби України несуть службу цілодобово, у різноманітних географічних та погодних умовах, удень та вночі та у будь-яку пору року; вони використовують різноманітні технічні засоби, а також службових тварин. Саме ці обставини обумовили наявність безлічі наказів, інструкцій та інших підзаконних актів, які регламентують таку діяльність.

Спробу здійснити згрупування таких нормативно-правових актів у певну збірку, з метою використання в службовій діяльності органів охорони державного кордону, у 2012 р. започатковано управлінням правового забезпечення Міжнародно-правового департаменту Адміністрації Держприкордонслужби України. Результатом цієї роботи стало видання першого випуску Інформаційного бюлетеню нормативно-правових актів з прикордонних питань, до якого було включені деякі закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України та накази спеціального уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону України, що прийняті протягом першого кварталу 2012 р. [15].

Зрозуміло, що вчиняючи злочин, передбачений ст. 419 КК України, прикордонником порушується не увесь обсяг правил, що розміщені в тих чи інших законах чи підзаконних нормативно – правових актах, що регулюють несення прикордонної служби, а лише тих, що регламентують виконання поставлених завдань особі, яка включена до складу прикордонного наряду, та порушення яких може спричинити передбачену шкоду. Однак, багатогранність порядку несення прикордонної служби та різноманітність підзаконних актів зумовлює неможливість визначення виключного переліку можливих кримінально – караних порушень таких правил.

Другий елемент складу досліджуваного злочину, що має чітку бланкетну диспозицію, є спеціальний суб'єкт цього злочину – *«особа, яка входить до складу наряду з охорони державного кордону»*, для конкретизації якого правоохоронні органи та суд змушені звернутись до підзаконного нормативно-правового акту.

Як слушно відзначає М.І. Панов, спеціальний суб'єкт, крім ознак загального суб'єкту (особа фізична, осудна, яка вчинила злочин у віці, з якого відпо-

відно до КК може наступити кримінальна відповідальність), повинен мати і спеціальні ознаки, визначені у ст. 401 КК та законах України, які регулюють порядок несення або проходження військової служби [16, с. 14]. На нашу думку, ця позиція потребує деякого уточнення, оскільки окрім вказаних ознак, кожен військовослужбовець та прикордонник, зокрема, як суб'єкт військового злочину має специфічні ознаки, які визначаються також у підзаконних нормативно-правових актах.

У даний час єдиним нормативно-правовим актом, що визначає виключний перелік сімнадцяти різних видів прикордонних нарядів, у які прикордонники залучаються для охорони державного кордону України, а також встановлює професійні вимоги, що до них висуваються, є знов ж таки вищенаведена Інструкція з організації оперативно-службової діяльності відділу прикордонної служби Держприкордонслужби України.

Висновки. По-перше, у диспозиції ст. 419 КК України йдеться мова «про порушення правил несення прикордонної служби», вказуючи на характер діяння, що є складовою частиною об'єктивної сторони цього злочину. Однак, ця диспозиція у загальній формі вказує на порушення таких правил, не розкриває зміст злочинного діяння та не описує його безпосередніх ознак, а відсилає для встановлення конкретних порушень до іншої не кримінально-правової галузі законодавства – військового права.

По-друге, бланкетна конструкція диспозиції досліджуваного злочину обумовлена неможливістю та недоцільністю визначення у кримінально-правовій статті всього переліку тих правил несення прикордонної служби, за порушення яких прикордонники можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності, передбаченої ст. 419 КК України.

По-третє, зміст диспозиції вказаного злочину перебуває в прямій залежності від інших законів та підзаконних нормативно-правових актів України, здебільшого відомчих наказів, без існування яких норма кримінального закону, передбачена ст. 419 КК України, буде не діючою. При цьому, самі ці закони та нормативно-правові акти мають допоміжне значення для кримінальної норми та самостійне значення для тих суспільних відносин, які вони регулюють, а тому можуть діяти незалежно від наявності кримінального покарання за їх порушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Энциклопедический юридический словарь / Под общ. ред. В.Е. Крутских. – 2-е изд. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 368 с.
2. Юридический словарь / Под ред. А.Н. Азриллиана. – М. : Институт новой экономики, 2007. – 1152 с.
3. Дудоров О.О. Вибрані праці з кримінального права / Попереднє слово д-ра юрид. наук, проф. В.О. Навроцького / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – 952 с.
4. Яремко Г.З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України: Монографія / Г.З. Яремко; За ред. В.О. Навроцького. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 432 с.

5. *Навроцький В.О.* Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації / В.О. Навроцький. – К. : Атіка, 1999. – 418 с.

6. *Кауфман М.А.* Энциклопедия уголовного права: Т. 2: Уголовный закон / Отв. ред. В. Б. Малинина. – СПб. : Издание профессора Малинина, 2005. – 848 с.

7. *Навроцький В.О.* Основи кримінально-правової кваліфікації: Навч. посіб. – 2-ге вид. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 512 с.

8. *Дьяков С.В.* Полный курс уголовного права: В 5 т. / Под ред. А.И. Коробеева. – Т. V: Преступления против государственной власти. Преступления против военной службы. Преступления против мира и безопасности человечества. Международное уголовное право. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. – 951 с.

9. *Тимейко Г.В.* Общее учение об объективной стороне преступления / Отв. ред. П.Т. Некипелов. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского университета, 1977. – 216 с.

10. *Яремко Г.З.* Бланкетні диспозиції, які належать до суспільно небезпечного діяння як ознаки об'єктивної сторони злочину / Г.З. Яремко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (Серія юридична): Збірник наукових праць, – 2009. – № 4. – С. 249 – 260.

11. *Дячук С.І.* Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2 т. – Т. 2 / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 3-тє вид. перероб. та доп. – К. : Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. – 624 с.

12. *Хавронюк М.І.* Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-тє вид. перероб. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.

13. *Панов М.І.* Кваліфікація злочинів при бланкетній диспозиції закону про кримінальну відповідальність / М.І. Панов, Н.Д. Квасневська // Юридичний журнал «Право України»: Науково-практичне фахове видання. – 2010. – № 9. – С. 47-55.

14. Інструкція з організації оперативної – службової діяльності відділу прикордонної служби Державної прикордонної служби України. Частина I (відділ прикордонної служби). Офіційне видання. – Хмельницький: Вид-во Національної академії Держприкордонслужби України імені Б. Хмельницького, 2010. – 176 с.

15. Інформаційний бюлетень нормативно-правових актів з прикордонних питань № 1/2012. – Хмельницький: Вид-во Національної академії Держприкордонслужби України імені Б. Хмельницького, 2012. – 27 с.

16. *Панов М.І.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): Навч. посіб. / Г.М. Анісімов, Ю.П. Дзюба, В.І. Касинюк та ін.; за ред. М.І. Панова. – Х. : Право, 2011. – 184 с.

Курилюк Ю.Б. Бланкетність у військово-кримінальному праві України

У статті розглядається особливість бланкетних диспозицій кримінального закону та допустимість нормативно-правових актів, до яких вони відсилають, на прикладі злочину, передбаченого ст. 419 КК України.

Ключові слова: бланкетна диспозиція, військові злочини, порушення правил.

Курылюк Ю.Б. Бланкетность в военно-уголовном праве Украины

В статье рассматривается особенность бланкетных диспозиций уголовного закона и допустимость нормативно-правовых актов, к которым они отсылают, на примере преступления, предусмотренного ст. 419 УК Украины.

Ключевые слова: *бланкетная диспозиция, воинские преступления, нарушение правил.*

Kuryliuk I.B. Blanket norms in military criminal law of Ukraine

The article analyses the specific features of blanket dispositions in criminal law and other legislative norms to which they refer, in particular envisaged by the Article 419 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: *blanket disposition, military crimes, violation of rules.*

Стаття надійшла до редакції 19.11.2012.

CONSEQUENCES OF VIOLATION OF LEGAL AND MORAL ISSUES RELATED TO ARTICLE 240 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

D. Masko

applicant,

National Academy of Management

Introduction. Violation of legal and moral issues related to Article 240 of the Criminal Code of Ukraine has certain features that need to be specified.

Analyses of recent publications. The main points mentioned in the article draw attention to the existing concepts that demand further consideration.

The purpose is to describe violation of legal and moral issues related to Article 240 of the Criminal Code of Ukraine.

Description. Any wrongful act, as well as violation of rules related to protection of mineral resources, is associated not only with the infringement of a certain number of legal rules but also with a breach concerning particular moral principles.

A link between law and morality has existed since the time there appeared social interaction between individuals. Thus, both legal and moral principles are based on the same ground – they regulate social conduct, propagate similar ideas and make people share the same values.

While defining such terms as *law* and *morality*, scientists tend to interpret the abovementioned terms in a way suggested below. Hence, law is described as: 1) a binding custom or practice of a community: a rule of conduct or action prescribed or formally recognized as binding or enforced by a controlling authority or the whole body of such customs, practices, or rules; 2) the control brought about by the existence or enforcement of such law; 3) the action of laws considered as a means of redressing wrongs; 4) a rule or order that is advisable or obligatory to observe; 5) something compatible with or enforceable by established law; 6) the whole body of laws relating to one subject.

Meanwhile, *morality* is seen as: 1) a doctrine or system of moral conduct; 2) particular moral principles or rules of conduct; 3) conformity to ideas of right human conduct; 4) moral conduct or virtue.

Both the notions have a lot in common. They have similar nature and backgrounds and their implementation is sanctioned and established by the state. Their main aim is regulation of human conduct and interaction in social environment.

The fundamental principles of law and morality can be realized through a clear vision of the whole register of human rights and obligations that individuals obtain and through the liability for their neglecting. Both the terms correlate with social concepts of right and wrong, of good and evil. Due to public opinion we associate them with such notions as duty, responsibility, honour, virtue and

righteousness. These are secured by means of personal convictions and social influence which are considered to be typical within a certain society.

Nevertheless, it would be incorrect to state that there is no essential difference between law and morality. Despite law, where norms are always guarded by means of enforcement, moral principles depend on the attitude of society towards a great variety of life activities.

Article 240 of the Criminal Code of Ukraine (violation of rules related to the protection of mineral resources) says that:

1. Violation of prescribed rules related to the protection of mineral resources, when it exposed human life and health or environment to danger, and also unlawful mining of mineral resources, –

shall be punishable by a fine up to 50 tax-free minimum incomes, or restraint of liberty for a term of up to two years.

2. The same acts committed on territory and sites of natural conservation, or repeated, or where they caused death of people or massive spread of disease among them or any other grave consequences, –

shall be punished by restraint of liberty for a term of two to five years, or imprisonment for the same term, with the forfeiture of illegally mined resources and mining equipment.

Such is the formal aspect of the crime mentioned above, whilst the moral aspect concerns such things as an individual's health (including mental and spiritual health) and correlation between nature and men.

Any harm done to natural environment, which can manifest itself in illegal mining of mineral resources, leads not only to extra expenses laid upon the citizens and the state but also causes moral harm of no less significance to those who, on the one hand, commit such a crime and, on the other hand, to those who are responsible for keeping laws concerning the protection of mineral resources but cannot do their duties because of their idleness and negligence.

It is known that the mental element of the crime of violation of rules related to the protection of mineral resources is characterized as something having an express intent, which means that an individual commits a crime deliberately because of negligence of moral principles. Consequently that leads to exposure of human life and health or environment to danger or may even cause death of people or massive spread of disease among them.

The wrongful desire for profits and material wealth undermines ecology, changes the balance within an ecosystem and ruins morality. Thus, crimes against ecology affect both natural environment and those people who live within the dangerous area. There occurs a negative impact that influences the very existence of the state and its citizens, which may show itself either internally or externally.

It should be stated that specific problems that deal with violation of rules related to protection of mineral resources would result in common vices, such as negligence, going beyond one's commission, forgery, fraud and bribery.

Conclusion. As we can see both law and morality are very close in their meaning and sense. Yet the moral aspect should be regarded as something having a certain priority because human activity, both legal and illegal, is based on moral

values or, in specific cases, on the lack of moral values and principles. At the same time, pure moral principles would never be effective without being regulated legally, which is why every single article of the Criminal Code of Ukraine, besides the formal issues, contains references to intentions, wishes and desires of people in the sense of their essential rights.

REFERENCES

1. The Criminal Code of Ukraine.
2. *Johnson, Alan* (1995). *The Blackwell Dictionary of Sociology*. Blackwells publishers. ISBN 1-55786-116-1.
3. *Wilson, William* (2003). «Understanding Criminal Law». *Criminal Law*. Pearson Education. ISBN 0-582-47301-2.
4. *Encyclop – dia Britannica*, 1988
5. www.merriam-webster.com.

Масько Д.В. Наслідки порушення правових та моральних норм відповідно до статті 240 КК України

У статті проведено зіставлення понять «право» та «мораль», а також запропоновано бачення наслідків порушення норм моралі та права з огляду на порушення правил охорони надр відповідно до статті 240 КК України.

Ключові слова: покарання, кримінальний кодекс, право, мораль, злочин, надра.

Масько Д.В. Последствия нарушения правовых и моральных норм в соответствии со статьей 240 УК Украины

В статье проведено сопоставление понятий «право» и «мораль», а также предложено понимание последствий нарушения моральных и правовых норм в контексте нарушения правил охраны недр в соответствии со статьей 240 УК Украины.

Ключевые слова: наказание, уголовный кодекс, право, мораль, преступление, недра.

Masko D. Consequences of Violation of Legal and Moral Issues Related to Article 240 of the Criminal Code of Ukraine

The article deals with the comparison of such notions as law and morality. A vision of consequences of violation of legal and moral issues related to Article 240 of the Criminal Code of Ukraine is suggested.

Key words: punishment, criminal code, law, morality, offence, mineral resources.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2012.

СУБ'ЄКТИ ТА ПРЕДМЕТ ВІДНОСИН ЯК СКЛАДОВІ БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ОБ'ЄКТА ДІЯННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 253 КК УКРАЇНИ

О.В. Матвійчук

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. В юридичній літературі зазвичай відсутня будь-яка позиція відносно того, хто може бути суб'єктом відносин у площині кримінальної відповідальності за проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля, а точніше цьому питанню увага взагалі не приділялася. Це дає можливість говорити про те, що суб'єкти відносин як структурний елемент об'єкта складу злочину проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля зовсім не підлягали дослідженню. А він, на нашу думку, істотно має вплинути на вирішення питання про те, що є безпосереднім об'єктом досліджуваного складу злочину.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Даною проблемою займалися такі вчені: М.Й. Коржанський, В.К. Матвійчук, В.Я. Тацій, але й на сьогодні проблема залишається нагальною.

Мета статті. Розкрити суб'єкти та предмет відносин як безпосереднього об'єкта діяння, передбаченого ст. 253 КК України.

Основні результати дослідження. Визнання суб'єктів указаних суспільних відносин, а також їх соціальних функцій у цих відносинах дасть змогу визначити на науковій основі ті суспільні відносини, які виступають об'єктом цього складу злочину [1, с. 79]. Цю властивість суб'єктів у суспільних відносинах використовує інколи законодавець як для визначення меж дії кримінального закону, так і для вказівки на ті суспільні відносини, що є об'єктом конкретного складу злочину (скажімо, проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля а саме, що стосується навколишнього природного середовища [2, с. 8-9]; (проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля), а саме, що це стосується навколишнього природного середовища [2, с. 8-9]. Законодавець цей підхід до складу злочину, передбаченого ст. 253 КК України, не застосовував (хоча деяке позначення суб'єктного складу є, що це службова чи спеціально уповноважена особа), чим ускладнив наше завдання в дослідженні зазначеної проблеми, а також у застосуванні цієї статті в практичній діяльності правоохоронних органів та судів. Вивчивши кримінальні справи цієї категорії, ми встановили, що в усіх випадках (100% справ) одним із суб'єктів відносин обов'язково була фізична особа (людина).

З метою встановлення другої сторони суб'єктивного складу відносин, що аналізуються, ми звернулися до законодавчих і підзаконних актів, що стосуються регулювання відносин з приводу умов, що забезпечують належне проектування чи експлуатацію з метою захисту навколишнього природного середовища. Дослідження засвідчило, що іншою стороною суб'єктного складу

таких відносин, які є елементом об'єкта складу злочину проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля, виступають як фізичні, так і юридичні особи відповідно до законодавства України [3, с. 130-135; 4; 5, с. 329-330; 6, с. 89-90; 7]. Цю ж суб'єктну сторону суспільних відносин підтверджує і вивчення кримінальних справ (100% вивчених кримінальних справ за 2001-2011 рр., з них 47% засвідчило, що таким суб'єктом були органи спеціальної компетенції, 13% – загальної компетенції і 40% – окремі підприємства та організації). Проте це не ставить під сумнів те, що учасниками відносин можуть бути з обох сторін і юридичні особи. Але такі факти не підтверджуються вивченням кримінальних справ.

Отже, робити детальний перелік суб'єктів суспільних відносин не потрібно. Важливо лише зрозуміти, що вони можуть мати різноманітні варіанти, які тією чи іншою мірою можуть впливати на зміст конкретних відносин і межі кримінальної відповідальності щодо досліджуваного складу злочину. Це положення є, на нашу думку, визначеним і цілком прийнятним.

Вивчення кримінальних справ зазначеної категорії свідчить, що суди в основному правильно кваліфікували діяння, коли встановлювали суб'єктів відносин, їх соціальний статус (роль) у досліджуваних відносинах (як засвідчує ознайомлення з кримінальними справами про проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля). З 76% справ, охоплених нашим вивченням, такі суб'єкти встановлювалися інтуїтивно (навздогад) із таких справ не було як додаткових розслідувань, так і нових розглядів у судах. Таке становище дає нам підстави спрямувати зусилля судів, правоохоронних органів на обов'язкове дослідження за кожною кримінальною справою таких суб'єктів відносин, складової суб'єктного складу об'єкта досліджуваного складу злочину, а також стверджувати, чи є відносини між цими суб'єктами такими, що охороняються ст. 253 КК України. У контексті продовження дослідження структури об'єкта складу злочину проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля, для з'ясування змісту цих відносин величезне значення має предмет досліджуваних відносин. У цьому аспекті ми дотримуємося думки, що предметом суспільних відносин є певна виконана робота, на яку спрямована пізнавальна діяльність суб'єкта [8, с. 502]. Справедливим є твердження, що предметом суспільних відносин, є все те, з приводу чого й у зв'язку з чим існують ці суспільні відносини [9, с. 25; 10, с. 40; 11, с. 7], а не уречевлення (фізичне тіло), що не самі речі і фізичні тіла є предметом відносин, а саме відносини, з приводу яких люди вступають між собою в той чи інший соціальний зв'язок.

Маючи таку теоретичну базу, слід зазначити, що предмет складу злочину й предмет відносин у цьому складі злочину – не одне й те саме. Для складу злочину, передбаченого ст. 253 КК України, предметом відносин є можливість (умови), що забезпечує охорону довкілля внаслідок належного проектування чи експлуатації споруд з належною системою захисту довкілля.

Висновки. Наш підхід до дослідження предметів відносин полегшить аналіз третього структурного елемента відносин, що нами вивчається, а саме з'ясування соціального взаємозв'язку, що справедливо розглядається як засіб

самих відносин [12, с. 58; 13, с. 24]. Цей зв'язок може виявлятися на рівні індивідуальної взаємодії суб'єктів, у взаємодії людських спільнот, а також індивідуумів із спільнот. Зовні цей соціальний зв'язок виявляється, як показує вивчення названих кримінальних справ і нормативної бази, в таких формах діяльності: науково обґрунтованій розробці і здачі проектів, іншої аналогічної документації з забезпеченням обов'язкових інженерних систем захисту довкілля або введення (прийом) в експлуатацію споруд з системою захисту довкілля тощо. Наше твердження має і практичне підґрунтя. Так вивчення кримінальних справ свідчить, що по 60% справ соціальний зв'язок (взаємодія суб'єктів) характерний для охорони довкілля, а для 25% справ для належного використання проектів чи іншої аналогічної документації з метою захисту довкілля, 13% – для відтворення сприятливого навколишнього природного середовища, 2% – для оздоровлення навколишнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Тацій В.Я.* Преступления против природных богатств СССР/ В.Я. Тацій// Уголовное право УССР: Особенная часть: Учебник // Под ред. М.И.Бажанова и др. – К.: Выща школа. Главное изд-во, 1989. – 503 с.
2. *Ищенко О.М., Матвійчук В.К., Єросова І.Ю.* Кримінально-правовий захист атмосферного повітря: Навчальний посібник / О.М. Іщенко, В.К. Матвійчук, І.Ю. Єросова. – К.: РВВ МВС України, 1994. – 64 с.
3. Основними напрямками державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. // Правова база з питань екології та охорони природного середовища. – К., 2001.– С. 130-135.
4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. – №41. – Ст. 546.
5. Про архітектурну діяльність: Закон України від 20 травня 1999 р. Т. 18.– К., 1999. – С. 329-330.
6. Про екологічну експертизу: Закон України від від 20 травня 1999 р // ЗУ. Т. 8. – К., 1997. – С. 88-90.
7. Правила обстежень, оцінки технічного стану та паспортизації виробничих будівель і споруд: Наказ державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України та Держнагляд охорони праці України від 27 листопада 1997 р.– № 32/288.
8. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія / В.К. Матвійчук. – К.: Азимут–Україна, 2005. – 464 с.
9. *Коржанський Н.И.* Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н.И. Коржанский. – М.: Изд-во Академии МВД СССР, 1980. – 248 с.
10. *Коржанський М.Й.* Об'єкт і предмет злочину: Монографія / М.Й. Коржанський. – Д.: Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ; Ліра ЛТД, 2005. – 252 с.
11. *Тацій В.Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: Навчальний посібник / В.Я. Тацій. – Харків: Українська юридична академія, 1994. – 80 с.

12. Дудоров О.О. Злочини проти довкілля / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К. : Каннон, А.С.К., 2001. С. 629–674.

13. Жевлаков Э.Н. Понятие экологических преступлений. Объект и система / Э.Н. Жевлаков // Проблемы борьбы с экологическими правонарушениями в свете решений XXVII съезда КПСС. – М. : ВЮЗИ, –1990. – С. 5–24.

Матвійчук О.В. Суб'єкти та предмет відносин як складові безпосереднього об'єкта діяння, передбаченого ст.253 КК України

У статті проаналізовано структурні елементи об'єкта складу злочину, передбаченого ст. 253 КК України, як суб'єкти та предмет суспільних відносин. Висловлена авторська позиція з цього питання.

Ключові слова: суб'єкти відносин, предмет відносин, склад злочину, об'єкт злочину.

Матвейчук А.В. Субъекты и предмет отношений как составляющие непосредственного объекта деяния, предусмотренного ст.253 УК Украины

В статье проанализированы структурные элементы объекта преступления, предусмотренного ст. 253 УК Украины, как субъекты и предмет общественных отношений. Высказана авторская позиция по этому вопросу.

Ключевые слова: субъекты отношений, предмет отношений, состав преступления, объект преступления.

Matviichuk O.V. The parties and the subject of relations constituting a direct object of offence under the Article 253 of the Criminal Code of Ukraine

The paper analyses the structural elements of corpus delicti under the Article 253 of the Criminal Code of Ukraine, as the parties and the subject of public relations. The author's opinion on the given issue has been offered.

Keywords: parties of relations, subject of relations, corpus delicti, object of crime.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2012.

УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

О.М. Юрченко

*доктор юридичних наук, доцент,
Керівник Міжвідомчого науково-дослідного
центру з проблем боротьби з організованою
злочинністю при РНБО України*

І.В. Сервецький

*доктор юридичних наук, полковник міліції
начальник кафедри Управління ОВС
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Суспільство, де діє закон, намагається виробити найбільш ефективні форми боротьби з корупцією та організованою злочинністю, які є найбільш небезпечними злочинними явищами для будь-якого демократичного суспільства.

У тоталітарному суспільстві протидія корупції спрямовується проти противників режиму, завуальовується під псевдоборотьбу, підмінюється поняття та сутність злочинних корупційних діянь на адміністративні проступки, а дії посадових осіб визначаються як порушення фінансової дисципліни тощо.

Все це дозволяє високопосадовим особам учиняти корупційні діяння, розкрадати мільйонні кошти, збагачуватись олігархічній частині суспільства, безжалісно експлуатувати громадян, позбавляти громадян власної думки, створювати у суспільстві думку безкарності, застосовувати цинічні форми потурання елементарних прав і свобод людини. Це свідчить про те, що корупцією були охоплені найвищі посадові особи держави, які, маючи владу, використовуючи злочинний інтелект, виробили механізм самозахисту, який був настільки ефективним, що будь-які намагання правоохоронних органів закінчувались повним провалом.

Метою дослідження є комплексний аналіз чинного законодавства, яке регулює заходи протидії корупції та його удосконалення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями протидії корупції займалися такі вчені, зокрема: В.Г. Гончаренко, М.Й. Коржанський, М.І. Мельник, І.В.Сервецький, М.І. Хавронюк, О.М. Юрченко та ін.

Основні результати дослідження. Однією з проблем протидії корупції є її визначення, тлумачення термінів та встановлення кримінальної відповідальності за конкретне діяння. Так, відповідно до п. 1 ст. 1 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», який вступив у силу 1 липня 2011 р., корупційним правопорушенням визнається умисне діяння, яке містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у ч. 1 ст. 4 цього Закону. Згідно зі ст. 21 цього ж Закону України за корупційні правопорушення встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність [1].

Постановою Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2011 р. № 1094 (додатки №№ 3 та 4) конкретно визначено перелік правопорушень, у тому числі й злочинів, які вважаються корупційними, а саме:

1. Корупційні правопорушення, за які встановлено адміністративну відповідальність:

- порушення обмежень щодо використання службового становища (ст. 172-2 КУпАП);
- пропозиція або надання неправомірної вигоди (ст. 172-3 КУпАП);
- порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4 КУпАП);
- порушення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви) (ст. 172-5 КУпАП);
- порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6 КУпАП);
- порушення вимог щодо повідомлення про конфлікт інтересів (ст. 172-7 КУпАП);
- незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових обов'язків (ст. 172-8 КУпАП);
- нежиття заходів щодо протидії корупції (ст. 172-9 КУпАП).

2. Корупційні правопорушення, за які встановлено кримінальну відповідальність:

- привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України);
- заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами чи радіоактивними матеріалами шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 262 КК України);
- заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 308 КК України);
- заволодіння прекурсорами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 312 КК України);
- заволодіння обладнанням, призначеним для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 313 КК України);
- заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами чи прекурсорами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 320 КК України);
- зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України);
- зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України);
- перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України);
- перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 365-1 КК України);

- зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК України);
- службове підроблення (ст. 366 КК України);
- службова недбалість (ст. 367 КК України);
- одержання хабара (ст. 368 КК України);
- незаконне збагачення (ст. 368-2 КК України);
- комерційний підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 КК України, окрім ч.ч. 4, 5);
- підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК України, окрім ч. 5);
- пропозиція або давання хабара (ст. 369 КК України, окрім ч. 6);
- зловживання впливом (ст. 369-2 КК України);
- провокація хабара або комерційного підкупу (ст. 370 КК України);
- заволодіння офіційними документами, штампами чи печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем, а так само їх умисне знищення, пошкодження чи приховування, а також здійснення таких самих дій відносно приватних документів, що знаходяться на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності, вчинене з корисливих мотивів або в інших особистих інтересах (ч. 1 ст. 357 КК України);
- викрадення, привласнення, вимагання військовою службовою особою із зловживанням службовим становищем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними (ч. 2 ст. 410 КК України);
- зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем (ч. 1 ст. 423 КК України);
- перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ч. 1 ст. 424 КК України) [2].

Проте, зазначені правопорушення є корупційними лише тоді, коли їх учинено суб'єктом відповідальності, визначеним у ч. 1 ст. 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», особливо це стосується корупційних правопорушень, за які передбачено кримінальну відповідальність [1].

Згідно із Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції», суб'єктами корупційних правопорушень є такі категорії осіб:

1) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а саме:

а) Президент України, Голова Верховної Ради України, його Перший заступник та заступник, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор України, Голова Національного банку України, Голова Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова Верховної

Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

б) народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад;

в) державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування;

г) військові посадові особи Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів військових формувань;

г) судді Конституційного Суду України, інші професійні судді, Голова, члени, дисциплінарні інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, службові особи секретаріату цієї Комісії, Голова, заступник Голови, секретарі секцій Вищої ради юстиції, а також інші члени Вищої ради юстиції, народні засідателі і присяжні (під час виконання ними цих функцій);

д) особи рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, особи начальницького складу податкової міліції;

е) посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, дипломатичної служби, митної служби, державної податкової служби;

є) члени Центральної виборчої комісії;

ж) посадові та службові особи інших органів державної влади;

2) особи, які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування:

а) посадові особи юридичних осіб публічного права, які не зазначені в п. 1 ч. 1 цієї статті, але одержують заробітну плату за рахунок державного чи місцевого бюджету;

б) особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді під час виконання ними цих функцій, інші особи в установлених законом випадках);

в) посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, в тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), а також іноземні третейські судді, особи, які уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативно-му до судового;

г) посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів;

3) особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або особи, спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у

юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, відповідно до закону;

4) посадові особи юридичних осіб, фізичні особи – у разі одержання від них особами, зазначеними у п.п. 1, 2 ч. 1 цієї статті, або за участю цих осіб іншими особами неправомірної вигоди.

Необхідно зазначити, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 7 квітня 2011 р. № 3207-17 внесено низку змін до діючих статей та запроваджено нові склади корупційних правопорушень.

Так, Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнено гл. 13-А «Адміністративні корупційні правопорушення». Відповідно до статей цієї глави адміністративна відповідальність суб'єктів корупційних правопорушень настає за діяння, передбачені ст. ст. 172-2, 172-3, 172-4, 172-5, 172-6, 172-7, 172-8 та 172-9 КУпАП. Зазначеним Законом України доповнено і Кримінальний кодекс України. Так, з 1 липня 2011 р. введено в дію норми Кодексу, які передбачають відповідальність за вчинення корупційних злочинів (ст. ст. 364-1, 365-1, 365-2, 368-2, 368-3, 368-4 та 369-2 КК України) [1].

У Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI, як виявилось і на практиці, існує низка правозастосовних проблем, що потребують окремого нормативного врегулювання.

Так, у ст. 1 Закону України вживається термін «безпосереднє підпорядкування», що є відносинами прямої організаційної або правової залежності підлеглої особи від її керівника. Разом з тим, у ч. 2 і 3 п. 2 ст. 9, а також ч. 2. п. 1 ст. 8 Закону, поряд з цим терміном вживається також термін «підпорядкування». Тому логічним було б у Законі дати також тлумачення терміну «підпорядкування», щоб встановити різницю між ними. Інакше впливає, що особа, яка прямо не пов'язана зі своїм керівником, наприклад, особа, відряджена з іншого місця до вищого керівництва, не підпадає під дію антикорупційного Закону і може, не побоюючись бути покараною, здійснювати корупційні дії – дарувати подарунки, давати хабарі, просити замовити слово перед безпосереднім керівником щодо надання привілеїв тощо [1].

У кожного службовця є діти, які прагнуть отримати безкоштовну освіту, є родичі, які хочуть позитивно вирішити цивільну або кримінальну справу, тобто схиляють до порушення закону [3].

Щодо непоширення обмежень роботи близьких осіб, які працюють у сільській місцевості, гірських населених пунктах, то в невеликому селі, де майже всі є родичами, з великою долею вірогідності три брати можуть займати одночасно посади Голови сільської ради, заступника голови сільської ради і начальника відділення міліції [4].

Стаття 1 містить поняття «близькі особи» та «члени сім'ї», які мають майже однакові визначення, але викладені іншими словами, тому є доцільним об'єднати ці два поняття. Це поняття визначене у Кримінальному процесуальному кодексі України [5].

До ст. 1 необхідно додати визначення термінів «посадова особа» та «службова особа», тому що у тексті Закону вони згадуються неодноразово і у

різних контекстах, що може призвести до неправильного його застосування. При цьому врахувати, що посадовими особами, відповідно до ст. 2 Закону України «Про державну службу», вважаються керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих і консультативно-дорадчих функцій [3].

Службовими особами у ст. ст. 364 (Зловживання владою або службовим становищем), 365 (Перевищення влади або службових повноважень), 368 (Одержання хабара), 368-2 (Незаконне збагачення), 369 (Пропозиція або давання хабара) Кримінального кодексу України є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом [6].

Стаття 3 Закону одним із основних принципів запобігання і протидії корупції визначає пріоритетність запобіжних заходів. Зауважимо, що Кримінально-процесуальним кодексом України 1960 р. передбачено такі запобіжні заходи як підписка про невийзд; особиста порука; порука громадської організації або трудового колективу; застава; взяття під варту; нагляд командування військової частини. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» не розкриває зміст цього принципу, тому вочевидь йдеться про норми КК України. У зв'язку з викладеним, не зрозуміло, чому запобіжні заходи мають стати пріоритетом у запобіганні та протидії корупції.

До суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення Закон відносить, крім інших, також осіб, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді під час виконання ними цих функцій, інші особи в установлених законом випадках). Зауважимо, що послуги таких осіб іноді оцінюються за угодою із замовником про надання юридичних послуг, тому, в цьому випадку, мова не може йти про неправомірну вигоду для того, хто надає такі послуги.

До того ж у Законі не дається тлумачення поняття «публічні послуги», тому доцільно дати його визначення у ст. 1 Закону.

Стаття 7 «Обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності» не містить норми, що відсилає до підзаконних актів, які регулюють цю сферу, зокрема режим роботи сумісників. Так, не зрозуміло, чи є сумісництвом, наприклад, робота на іншому підприємстві у неробочий для основної роботи час?

Частина 2 ст. 8 говорить, що особи, зазначені у п. 1 та п.п. «а», «б» п. 2 ч. 1 ст. 4 цього Закону, можуть приймати дарунки, які відповідають загально-визнаним уявленням про гостинність, та пожертви, крім випадків, передбачених ч. 1 цієї статті, якщо вартість таких дарунків (пожертв) не перевищує 50 % мінімальної заробітної плати, встановленої на день прийняття дарунку (пожертви), одноразово, а сукупна вартість таких дарунків (пожертв), отриманих із одного джерела протягом року, – однієї мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня поточного року.

Як бачимо, отримання незначного за вартістю хабара не визнається корупційним правопорушенням або злочином. Тому, на нашу думку, ця норма є «лазівкою» для позбавлення посадових осіб кримінальної відповідальності за його отримання, або службовець може дати нічим не спростовані докази, що його уявою охоплювалося отримання дарунка лише на суму, яка не перевищує 50 % мінімальної заробітної плати.

Коментуючи цю норму, також зауважимо, що неможливо точно визначити вартість подарунка, тому що він може бути придбаний і за ринковою ціною, і на розпродажах або з невеликим браком за меншою ціною, або ж за новорічними скидками. До того ж, ціна на окраїнах міста чи у селі може бути нижчою, ніж у центрі міста. Це є проблемою при доказуванні, що сума дарунка (пожертви) саме така, яка за законом, свідчить про корупційні діяння.

У законодавстві України немає тлумачення поняття «загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси», яке застосовується в Законі, тому воно буде сприйматися неоднозначно при визначенні діяння корупційним усіма суб'єктами правочину.

Не зрозуміло, що мається на увазі під «загально-визнаними уявленнями про гостинність». У ст. 6 доцільно розширити перелік можливостей з метою одержання неправомірної вигоди з використанням своїх службових повноважень і пов'язаних з цим можливостей.

Крім того, у Законі містяться некоректні визначення та неправильні вживання термінів з точки зору української мови та логіки. Так, у п.п. 1–4 ст. 6 «Обмеження щодо використання службового становища» зайвим є поняття «неправомірно» (сприяти). Чи можна правомірно втручатися в діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування або посадових осіб або правомірно надавати перевагу фізичним чи юридичним особам у зв'язку з підготовкою проектів, виданням нормативно-правових актів та прийняттям рішень, затвердженням (погодженням) висновків тощо? Висновок очевидний – ні. Питання, чи можна вважати правомірним сприяння призначенню на посаду, скажімо, за географічною ознакою, у Законі залишається відкритим.

Практика застосування Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» свідчить про певні труднощі, які виникають у різних сферах, зокрема, у сфері охорони здоров'я. Так, одним із неоднозначних аспектів антикорупційного регулювання є питання віднесення лікарів державних і комунальних закладів охорони здоров'я, які не займають керівних посад, до суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення [1].

Відповідно до підпункту «а» п. 2 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» за вчинення корупційного правопорушення відповідають, зокрема, посадові особи юридичних осіб публічного права, які не зазначені в ч. 1 цієї статті, але одержують заробітну плату за рахунок державного чи місцевого бюджету [1]. При цьому в Законі не наводиться конкретних кваліфікаційних характеристик віднесення тієї чи іншої особи до згаданої категорії. За аналогією до законодавчого визначення термінів «посадові особи державних органів та їх апарату», «посадові особи місцевого самоврядування» та «службові особи» напрашується висновок щодо спеціальних функцій конкретного працівника державного чи комунального закладу охорони здоров'я для віднесення його до групи посадових осіб юридичних осіб публічного права: чи то консультативно-дорадчі та організаційно-розпорядчі функції, чи адміністративно-господарські.

Актуальною є проблема розмежування складів таких правопорушень, як одержання дарунка та використання службового становища.

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону, суб'єктам відповідальності за корупційні правопорушення заборонено використовувати службові повноваження та пов'язані з цим можливості з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб. При цьому, п. 1 ч. 1 ст. 8 зазначеного Закону також встановлено заборону на безпосереднє або через інших осіб одержання дарунків від юридичних чи фізичних осіб за рішення, дії чи бездіяльність в інтересах дарувальника, що приймаються, вчинюються як безпосередньо такою особою, так і за її сприяння іншими посадовими особами та органами.

Отже, законодавець не пов'язує прийняття рішень, вчинення дій чи бездіяльність того, хто отримав дарунок, із будь-якими належними йому службовими повноваженнями чи пов'язаними із цим можливостями. Вручення забороненого Законом дарунку відрізняється від обіцянки, пропозиції чи надання неправомірної вигоди відсутністю мети схилити особу, яка отримала дарунок, до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей.

На нашу думку, в ч. 2 п. 2 ст. 22 Закону «інші особи, яких притягнуто до кримінальної або адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення, пов'язані з порушенням обмежень, передбачених цим Законом, підлягають звільненню з відповідних посад», звільнення доцільно застосовувати за порушення всіх корупційних правопорушень і злочинів, а не тільки обмежень, передбачених цим Законом. Тому доцільно відобразити це у ст. 22 [1].

У ст. 22 Закону повинно бути відображено, за вчинення яких адміністративних корупційних правопорушень особа має бути звільнена безальтернативно, а за вчинення яких вона може бути або звільнена, або покарана іншим чином.

Статтю 6 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», якою встановлюються обмеження щодо незаконного використання службового становища, передбачається обов'язкове отримання неправомірної вигоди або обіцянку отримання такої вигоди службовцем. Обмежень щодо незаконно-

го використання службового становища з інших мотивів не встановлено. За таких обставин неможливо притягнути до відповідальності, наприклад, військовослужбовця Державної прикордонної служби України, який, використавши своє службове становище, сприяв незаконному перетину державного кордону транспортним засобом, навіть у випадку зупинки цього транспортного засобу безпосередньо після перетину кордону. Необхідним буде зізнання військовослужбовця у корисливому мотиві правопорушення. Законні підстави для проведення оперативно-розшукових заходів по документуванню такого мотиву відсутні, оскільки йдеться лише про адміністративне правопорушення. Складу службового злочину в його діях не буде, якщо збитки, завдані незаконним перетином кордону, не перевищуватимуть 250 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (на даний час близько 125 000 грн.) або ж не буде доведено факт підриву авторитету державного органу [1].

Стаття 16 Закону встановлює вимоги щодо прозорості інформації та заборони ненадання визначених даних фізичним чи юридичним особам у випадках, передбачених законодавством. У той же час, в КУпАП відсутні конкретні статті, за якими посадовець може бути притягнутий до адміністративної відповідальності за порушення таких обмежень [7].

У той же час, п. 3 ст. 9 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» передбачає, що на осіб, які працюють у сільській місцевості, не поширюється обмеження щодо неможливості перебування у безпосередньому підпорядкуванні в суб'єктах відповідальності за корупційні правопорушення близьких осіб.

Зі змісту Закону незрозуміло положення про поняття «функції держави та місцевого самоврядування».

Існує також протиріччя: Закон передбачає, що порядок організації проведення спеціальної перевірки затверджується Президентом України. Порядок проведення спеціальної перевірки щодо кандидатів на пост Президента України, кандидатів у народні депутати України, кандидатів у депутати Верховної Ради АР Крим, місцевих рад і на посади сільських, селищних, міських голів визначаються Центральною виборчою комісією. Це не узгоджується зі ст. 106 Конституції України, яка не надає право Президенту України затверджувати порядок проведення спеціальної перевірки щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави та місцевого самоврядування.

Відповідно до ст. 24 Закону угода, укладена внаслідок корупційного правопорушення, є нікчемною. Правові наслідки порушення вимог Закону при вчиненні правочину передбачені гл. 16 Цивільного кодексу України. Однак відповідних змін до Цивільного кодексу України не внесено [8].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку і становлення державних інститутів найбільша загроза надходить від корумпованих чиновників, які доводять до зубожіння населення, на негараздах держави будують політичну кар'єру, проявляють повну зневагу до громадян і їх оперативна перевірка на предмет порядності і непідкупності буде найефективнішим заходом у боротьбі з корупцією. З метою посилення відповідальності за порушення корупційних діянь пропонуємо такі зміни до Кримінального кодексу [9].

Розділ 12 Корупційні діяння, вчинені службовою чи посадовою особою.**Стаття 1 Корупційні діяння, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу**

1. Корупційні діяння, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, розголошення державної таємниці, передачу або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави, розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист, а також осіб, які співробітничать з суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, —

карається позбавленням волі на строк до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Стаття 2. Корупційні діяння, пов'язані з медичною діяльністю

Корупційні діяння, пов'язані з розголошенням відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей, незаконне розголошення лікарської таємниці, розголошенням таємниці усиновлення (удочеріння), незаконними діями щодо усиновлення (удочеріння), приховуванням або перекрученням відомостей про захворюваність населення, —

карається позбавленням волі на строк до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Стаття 3. Корупційні діяння, пов'язані з посяганням на свободу людини

Корупційні діяння, пов'язані з торгівлею людьми або іншою незаконною угодою щодо передачі людини, примушуванням до вступу в статевий зв'язок, —

карається позбавленням волі на строк до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Стаття 4. Корупційні діяння, пов'язані з перешкоджанням здійсненню виборчого права

Корупційні діяння, пов'язані з перешкоджанням здійсненню виборчого права, неправомірним використанням виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів, порушенням таємниці голосування, порушенням законодавства про референдум, незаконним перешкоджанням організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, порушенням рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії, —

карається позбавленням волі на строк до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Стаття 5. Корупційні діяння, пов'язані з порушенням особистих прав

Корупційні діяння, пов'язані з порушенням недоторканності житла, порушенням таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, —

карається позбавленням волі на строк до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Стаття 6. Корупційні діяння, пов'язані з перешкоджанням професійній діяльності

Корупційні діяння, пов'язані з перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, грубим порушенням законодавства про працю, грубим порушенням угоди про працю, порушенням авторського права і суміжних прав, порушенням прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію, незаконним використанням знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару, порушенням вимог законодавства про охорону праці, —

карається позбавленням волі на строк до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Стаття 7. Корупційні діяння, пов'язані з привласненням, розтратою, заволодінням, одержанням або вимаганням матеріальних цінностей

Корупційні діяння, пов'язані з привласненням, розтратою, заволодінням одержанням або вимаганням матеріальних цінностей, шляхом зловживання службовим становищем, протидією законній господарській діяльності, ухиленням від повернення виручки в іноземній валюті, незаконним відкриттям або використанням за межами України валютних рахунків, умисним порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, порушенням законодавства про бюджетну систему України, виданням нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку, ухиленням від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, фіктивним банкрутством, доведенням до банкрутства, приховуванням стійкої фінансової неспроможності, незаконні дії у разі банкрутства, шахрайством з фінансовими ресурсами, порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів, розголошенням комерційної таємниці, незаконні дії щодо приватизаційних паперів, викраденням, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження, викраденням, привласнення, вимагання комп'ютерної інформації або заволодіння нею шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем, —

карається позбавленням волі на строк до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Стаття 8. Корупційні діяння, пов'язані з екологічною безпекою

Корупційні діяння, пов'язані з приховуванням або перекрученням відомостей про екологічний стан, проектуванням чи експлуатацією споруд без систем захисту довкілля, незаконне полювання, риболовлю, рослинництво, —

карається позбавленням волі на строк до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Стаття 9. Корупційні діяння, пов'язані з сприянням учасникам злочинних та терористичних організацій

Корупційні діяння, пов'язані з сприянням учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності, здійсненням впливу на органи влади

з метою не вчинення дій, що сприяють терористичному акту, викраденню, привласненню, вимаганню вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодінню ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем, у тому числі військовою службовою особою, примушуванням працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків, нищенням, руйнуванням чи псуванням пам'яток історії або культури, —

карається позбавленням волі на строк до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Стаття 10. Корупційні діяння, пов'язані з викраденням, привласненням, вимаганням наркотичних засобів

Корупційні діяння, пов'язані з викраденням, привласненням, вимаганням наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи прекурсорів чи заволодінням ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем, а так само обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи прекурсорів, порушенням встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, —

карається позбавленням волі на строк до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Стаття 11. Корупційні діяння, пов'язані з втручанням у діяльність правоохоронних органів та депутатів

Корупційні діяння, пов'язані з втручанням у діяльність судових органів, працівника правоохоронного органу, державного діяча, захисника чи представника особи, перешкоджанням діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради, а так само невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, невиконання судового рішення, —

карається позбавленням волі на строк до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Стаття 12. Корупційні діяння, пов'язані зі зловживанням владою або службовим становищем

Корупційні діяння, пов'язані з зловживанням владою або службовим становищем, перевищенням влади або службових повноважень, у тому числі і військовою службовою особою, службове підроблення, а так само недбале ставлення до військової служби, бездіяльність військової влади, залишення тонучого військового корабля, службовою недбалістю, —

карається позбавленням волі на строк до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Стаття 14. Корупційні діяння, пов'язані з провокаційними діяннями

Корупційні діяння, пов'язані з провокаційними діяннями, передбаченими ст. 1 – ст. 13, для задоволення власних інтересів, інтересів третіх осіб або іншої державної структури, —

карається позбавленням волі на строк до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Зауважимо, що більшість учених під об'єктом посадових злочинів визнають (у тій чи іншій мірі) суспільні відносини, які визначають і регулюють зміст правильної роботи державного апарату, на що вказують Б.В. Здравомислов [10], Ю.В. Ляпунов [11], О.Я. Светлов [12]. Відповідно до чинного законодавства, посадовий злочин може мати місце: – при порушенні службовою особою обумовлених її службовим становищем обов'язків і, якщо в результаті таких дій була заподіяна істотна шкода державним чи громадським інтересам, що охороняються законом, а також при наявності причинного зв'язку між діями та наслідками (ст. 2 КК України) [6]. Обов'язки посадової особи обумовлені службовим становищем, а також Законом України «Про державну службу» [2], у ст. 5 якого зазначено, що державний службовець повинен сумлінно виконувати свої службові обов'язки, шанобливо ставитись до громадян, керівників і співробітників, дотримуватися високої культури спілкування, не допускати дій і вчинків, які можуть зашкодити інтересам державної служби чи негативно вплинути на репутацію державного службовця.

За вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією, відповідно до Закону України «Про засади запобігання корупційним діям» настає адміністративна відповідальність, якщо вони не містять складу злочину [1]. При вчиненні одного із перерахованих посадових злочинів відповідальність настає за ст. 368 КК України «Одержання хабара» [6].

Хабар – це незаконна винагорода матеріального характеру. Тому предметом хабара є:

1. Гроші: а) готівка: гривня, валюта тощо; б) безготівкові – авізо, платіжні доручення, чек, акредитиви, ощадні книжки на пред'явника, банківські платіжні картки; в) цінні папери: приватизаційні папери, акції, облігації внутрішніх і зовнішніх державних позик, облігації місцевих позик, казначейські зобов'язання, ощадні сертифікати, інвестиційні сертифікати, векселі тощо; г) система електронних грошей.

2. Майно: а) об'єкт, якого не обмежено: рухоме, нерухоме; б) об'єкт, якого обмежено або заборонено: наркотичні засоби та психотропні, сильнодіючі отруйні лікарські засоби та прекурсори, вибухові речовини, зброя та боєприпаси, вибухові речовини та вибухівка, спеціальні технічні засоби отримання інформації.

3. Право на майно та прибуток: свідоцтво на право власності, введення до співзасновників без оплати, ордер на майно, дарування, абонемент на послуги, путівки на лікування.

4. Послуги: виконання робіт, проведення безоплатного ремонту автотранспортних засобів, безоплатні будівельні роботи, надання безпідставних знижок на майно, квитки на проїзд, транспортні послуги, безоплатне харчування.

5. Інші речі: страхування, кредитні зобов'язання, залік за спожиту електроенергію та газ тощо.

У коментарі Кримінального кодексу України вказано: майно (гроші, матеріальні цінності), право на майно (документи, які надають право на отримання майна, надання права користуватися майном або вимагати виконання зобов'язань тощо), будь-які дії майнового характеру (передача майнових

вигод, відмова від них, відмова від права на майно, безоплатне надання послуг майнового характеру, санаторних чи туристичних путівок, проведення будівельних чи ремонтних робіт тощо) [6].

Дача хабара (ст. 170 КК України) з об'єктивної сторони полягає в передачі посадовій особі матеріальних цінностей, права на майно чи вчинення на її користь дій майнового характеру за виконання чи невиконання дії, яку та повинна була або могла виконати з використанням посадового становища.

Тобто, особа, яка дає хабара підриває авторитет державного службовця, органу влади, підприємства, установи, організації. Авторитет (загальноновизначене значення) – вплив, поважність особи організації [13].

Законодавець дає можливість особі, яка дала хабар добровільно заявити про це в правоохоронні органи при умові, якщо відносно неї мало місце вимагання хабара або якщо ця особа після дачі хабара добровільно заявила про це в правоохоронні органи. В Законі не обумовлений термін, який повинен пройти з моменту дачі хабара і повідомлення про це одержувача хабара в правоохоронні органи [6].

Добровільність передбачає звернення особисто або через законного представника, якщо він не може, з будь-яких причин, звернутися з письмовою або усною заявою. Усне або письмове звернення може мати місце тоді, коли особа бажає уникнути кримінальної відповідальності за дачу хабара або скомпрометувати посадову особу. З цією метою законодавець і ввів ст. 370 КК України «Провокація хабара» – тобто завідоме спотворення службових обставин і умов, що викликають пропонування або одержання хабара, щоб потім викрити того, хто дав або взяв хабар [6].

У випадку, коли спровокований хабародавець дав хабара з метою захисту своїх законних прав та інтересів, він звільняється від кримінальної відповідальності.

Центральне місце в провокації хабара займає провокатор (лат. *provocator*) – таємний агент, який діє шляхом провокації, підбурювач, що діє зі зрадницькою метою [13].

Провокація (лат. *provocation* – виклик) підбурювач, спонукання окремих осіб, груп, організацій до дій, які потягнуть за собою тяжкі наслідки [13]. Провокація – навмисні дії проти окремих осіб, організацій, держав, що здійснюються з метою поштовху їх на згубні для них вчинки. Таким чином, тоталітарний режим, створив такі умови, щоб з одного боку захистити політичну систему, а, з іншого, – не допустити компрометації посадових осіб, які займали посади за партійною відданістю.

Висновки. Отже, спеціальна перевірка повинна регламентуватися Законом України «Про засади запобігання корупційним діянням», об'єктами перевірки повинні бути посадові особи, які займають вищі державні посади і від яких залежить розвиток державних програм, добробут кожного громадянина України, при призначенні на посаду та перевірці відповідності займаній посаді.

Суб'єктивна сторона оперативної перевірки – це причини дій чиновника або його бездіяльність, що призводить до не виконання інструкцій, законів,

приписів та інших нормативних актів, які регламентують чітку поведінку в відповідних випадках [1].

Об'єктивна сторона – це не тільки вимогання, створення умов та інших протизаконних дій, але й бездіяльність посадової особи, яка повинна була б діяти належним чином відповідно до закону та інструкцій.

Оперативна перевірка може здійснюватися тільки одним органом (службою), обмеженим колом осіб, за мотивованим поданням начальника цього органу та рішенням Верховного Суду України. Строк дії результатів перевірки повинен тривати до 5 років. Результати оперативної перевірки доводяться до посадової особи і приймаються адміністративні рішення про не призначення на посаду, звільнення з посади і заборону їй займати посади протягом 5 років з відшкодуванням у судовому порядку суми вручених коштів. Інше покарання може застосовуватися тільки на підставі закону.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку і становлення державних інститутів найбільша загроза надходить від корумпованих чиновників, які доводять до зубожіння населення, на негараздах держави будують політичну кар'єру, проявляють повну зневагу до громадян і їх оперативна перевірка на предмет порядності та невідкупності буде найефективнішим заходом у боротьбі з корупцією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 20 жовтня 2011 року № 1094.
2. Про державну службу: Закон України. Нормативні акти України щодо охорони правопорядку. – К. : Логос, 1998.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»: Закон України від 17.05.2012 № 4711-VI.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України: Закон України. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 376 с.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 2-е вид., перероб. та доп.; за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – К. : Дакор, 2008. – 1428 с.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради України РСР. – 1984. – № 51.
7. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України РСР. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22.
8. *Сервецький І.В., Підюков П.П.* Теоретико-правові та організаційні аспекти діяльності ОВС з розгляду заяв і повідомлень про злочини : навчальний посібник. / За заг. ред. С. М. Гусарова – К., 2012. – 276 с.
9. Здравомыслов Б.В. Должностные преступления. Понятия и квалификация // «Юридическая литература». – М., 1975.
10. *Ляпунов Ю.И.* Ответственность за взятку.// «Знание». – М., 1987.
11. *Светлов А.Я.* Ответственность за должностные преступления. – К. : Наукова думка. – 1978. – 135 с.

12. Новий тлумачний словник української мови: У 3-х т. / [укладачі: В. Яременко, О.Сліпущко]. – К. : Аконт, 2001. – 234 с.

Юрченко О.М., Сервецький І.В. Удосконалення кримінально-правових заходів протидії корупції

Стаття присвячена актуальній проблемі – протидії корупції, засадам запобігання корупційним діянням. Розглянуто та проаналізовано зміни і доповнення до Закону України «Про засади запобігання корупційним діянням».

Ключові слова: корупція, корупційні діяння, посадові особи, кримінально-правові заходи.

Юрченко А.Н., Сервецький И.В. Усовершенствование уголовно-правовых мер противодействия коррупции

Статья посвящена актуальной проблеме – противодействию коррупции, принципам предотвращения коррупционных деяний. Рассмотрены и проанализированы изменения и дополнения к Закону Украины «О принципах предотвращения коррупционных деяний».

Ключевые слова: коррупция, коррупционные деяния, должностные лица, уголовно-правовые меры.

Iurchenko O.M., Servetskyi I.V. Improvement of anti-corruption measures under the criminal law

The article is devoted to the topical issue of counteraction to corruption and the anti-corruption principles. Changes and amendments to the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» are explored and analysed.

Keywords: corruption, corruption acts, officials, legal measures.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2012.

РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ: ПЛЮСИ ТА МІНУСИ

М.І. Карпенко

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального
права та процесу*

ВНЗ «Національна академія управління»

М.В. Самойлов

*студент 4 курсу юридичного факультету
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Після розпаду СРСР і проголошення незалежності України розпочався період інтенсивного реформування органів кримінальної юстиції та кримінального процесуального законодавства. Зокрема, 20.12.1990 року Верховною Радою України було прийнято Закон «Про міліцію». Згодом були прийняті закони України «Про прокуратуру» (05.11.1991 р.), «Про оперативно-розшукову діяльність» (18.02.1992 р.), «Про Службу безпеки України» (25.03.1992 р.), «Про статус суддів» (15.12.1992 р.), «Про адвокатуру» (19.12.1992 р.), «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» (23.12.1993 р.). Ці закони визначили основи організації та діяльності органів дізнання, прокуратури і суду [8, с. 83]. Протягом 20-ти останніх років до них вносились різноманітні зміни та доповнення, але майже докорінно було змінено лише Закон України «Про статус суддів», який нині не є чинним, а набрав чинності Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (7.07.2010 р.), який визначає правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні з метою захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави на засадах верховенства права, визначає систему судів загальної юрисдикції, статус професійного судді, народного засідателя, присяжного та ін. [1]. Та Закон України «Про адвокатуру», на зміну якому було прийнято Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (5.07.2012 р.), який набрав чинності 20 листопада 2012 р., що визначає правові засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні [2].

Нині реформа кримінальної юстиції продовжується, яка одним із пріоритетних напрямів визначила захист прав і свобод людини та громадянина [9, с. 115]. Результатом цього стало прийняття 13 квітня 2012 р. Верховною Радою України Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийнят-

тям Кримінального процесуального кодексу України», які набрали чинності 20 листопада 2012 р.

Важливість прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України відображено у висловлюваннях Президента України та інших представників органів державної влади. Зокрема, Президент України позитивно оцінив новий закон і сказав, що це – історичний крок на шляху до побудови демократичної держави [12]. Варто також приєднатися до думки Сергія Ківалова, який говорить: «Кримінальний процесуальний кодекс, прийнятий Верховною Радою, – найважливіший документ для кримінальної юстиції та є великим кроком влади в справі модернізації правової системи України. Новий КПК відображає європейські стандарти та європейську філософію розслідування й судового розгляду кримінальних справ [12]. Колишній спікер українського парламенту Володимир Литвин стверджує, що новий КПК України має «суттєві позитивні моменти» і здатний позитивним чином відбитися на взаєминах українських громадян з правоохоронною системою. Він вважає, що завдяки новому закону українська система буде не «каральним органом», а системою, що захищає права людини і громадянина в Україні [16]. Олександр Лавринович зазначив: «Це зміна правової культури суспільства, зміна самосвідомості прокурорів, слідчих, суддів, це зміна свідомості громадян [17].

Звичайно, новий Кримінальний процесуальний кодекс України – це той крок до європейських стандартів, якого ми так чекали в процесі реформування кримінальної юстиції. Основною ідеєю КПК 2012 року є трансформування кримінального провадження із засобу боротьби зі злочинністю у механізм захисту особи, суспільства та держави, які зазнали шкоди у результаті кримінального правопорушення та якнайшвидшого та найефективнішого відновлення порушених кримінальним злочином прав [10, с. 80]. Не потрібно також забувати, що для того, щоб новий КПК запрацював, необхідно прийняти інші супутні закони, які будуть відповідати нормам нового закону і разом утворять сукупність норм без яких сучасна демократична держава не може обійтись.

Метою статті є аналіз норм Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року та Кримінального процесуального кодексу України 2012 року з точки зору їхнього порівняння і визначення плюсів та мінусів нового Закону.

Основні результати дослідження. Нині між науковцями та практиками в галузі кримінального процесуального права існує дискусія: одні говорять, що новий КПК має більше плюсів, ніж мінусів, інші – навпаки. Для того, щоб розібратися в цьому питанні пропонуємо аналіз Кримінального процесуального кодексу України 2012 року з точки зору позитивного та негативного.

Плюси Кримінального процесуального кодексу України:

1. Скасування стадії порушення кримінальної справи.

Статтею 214 Кримінального процесуального кодексу України передбачено спрощену процедуру початку досудового розслідування шляхом внесення слідчим чи прокурором протягом 24 годин відомостей, викладених у заяві чи повідомленні про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досу-

дових розслідувань, яка виключає можливість накопичення великої кількості скарг і звернень громадян, а саме дослідча перевірка, порушення чи відмова в порушенні кримінальної справи [10, с. 82]. Введення Єдиного реєстру істотно полегшить життя слідчим, спростивши усталену бюрократичну процедуру [12], та забезпечить в повному обсязі право громадянина на звернення до правоохоронних органів, унеможливить відмову в реєстрації його звернення.

2. Оцінка доказів.

Вперше в історії вітчизняного кримінального провадження принципово зникла проблема жорстокого поводження правоохоронців із підозрюваними. Тепер будь-які показання, отримані не в суді, не є доказами. Суд зможе ґрунтувати свої висновки виключно на основі тих показань, які він безпосередньо отримав від сторін кримінального провадження в судовому засіданні [13; 10, с. 86]. Як результат зникає необхідність катувати особу, застосовувати до неї насильство, тобто допитувати її в заборонений законом спосіб.

3. Скорочення строків тримання під вартою.

Відповідно до ч. 2 ст. 197 Кримінального процесуального кодексу України сукупний строк тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого під час досудового розслідування не повинен перевищувати:

- 1) шести місяців – у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості;
- 2) дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів [4, с. 110].

4. Кримінальні проступки як вид кримінального правопорушення.

Проаналізувавши новий Кримінальний процесуальний закон, варто зазначити, що систему кримінальних правопорушень складають злочини та кримінальні проступки. Згідно із ст. 215 КПК України 2012 року досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків – у формі дізнання в порядку, передбаченому КПК. Тобто кримінальними проступками будуть правопорушення невеликої тяжкості, які не несуть велику суспільну небезпеку, наприклад дрібна крадіжка або хуліганство. За такі види кримінальних правопорушень як основне покарання передбачатиметься штраф [12; 4, с. 120].

5. Запобіжні заходи.

Відповідно до ст. 165-2 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року на стадії досудового розслідування кримінальної справи запобіжний захід не пов'язаний з триманням під вартою, обирає орган дізнання, слідчий, прокурор. А згідно із ч. 4 ст. 176 Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Таким чином право застосовувати запобіжні заходи перейшло виключно до слідчих суддів, що дасть можливість значно підвищити рівень захисту учасників кримінального провадження [4, с. 94; 5, с. 99].

Важливим є те, що в зв'язку із прийняттям нового КПК було змінено та доповнено систему запобіжних заходів. Так, відповідно до ст. 149 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. запобіжними заходами були: підписка

про невіїзд, особиста порука, порука громадської організації або трудового колективу, застава, взяття під варту, нагляд командування військової частини. Новий же КПК виключив з переліку запобіжних заходів підписку про невіїзд, поруку громадської організації або трудового колективу та нагляд командування військової частини, і в свою чергу доповнив систему запобіжних заходів особистим зобов'язанням та домашнім арештом, що є великим революційним кроком у реформуванні кримінального провадження [5, с. 90; 4, с. 94].

6. Збільшення кількості злочинів, за якими кримінальне провадження може бути розпочате лише у формі приватного обвинувачення.

На відміну від ст. 27 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р., де передбачено чотири злочини, за які могли притягнути до кримінальної відповідальності не інакше як за скаргою потерпілого (ст. 125, ч. 1 ст. 126, ч. 1 ст. 152, ст. 356 Кримінального кодексу України), в КПК 2012 р. кількість таких складів злочинів збільшено до 60. Позитивними наслідками цього є гарантування реальної можливості для особи самій захищати свої права, свободи та законні інтереси; зменшення навантаження на судову систему, тому що є підстави вважати, що кількість заяв про порушення справ приватного обвинувачення буде меншою, бо не всі із заявників визнаватимуть дії винних як такі, що заслуговують на кримінальне покарання; досудове врегулювання у формі угод в межах кримінального провадження; прояв тенденції до гуманізації українського кримінального судочинства [11].

Відповідно до ст. 477 Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо злочинів, передбачених: ч. 1 ст. 122, ст. 125, ч. 1 ст. 126, ч. 1 ст. 129, ст. 132, ч. 1 ст. 133, ч. 1 ст. 135, ч. 1 ст. 136, ч. 1 ст. 139, ч. 1 ст. 142, ст. 142, ст. 145, ч. 1 ст. 152, ст. 154, ч. 1 ст. 161, ч. 1 ст. 162, ч. 1 ст. 163, ч. 1 ст. 164, ч. 1 ст. 165, ч. 1 ст. 168, ч. 1 ст. 176, ч. 1 ст. 177, ст. 180, ст. 182, ч. 1 ст. 194, 195, ст. 197, ст. 203-1, ч. 1 ст. 206, ст. 219, ст. 229, ст. 231, ст. 232, ст. 232-1, ст. 232-2, ч. 1 ст. 355, ст. 356, ч. 1 ст. 361, ч. 1 ст. 362, ст. 364-1, ст. 365-1, ст. 365-2 Кримінального кодексу України. Та ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 126, ст. 128, ч. 1 ст. 130, ч. 1 ст. 146, ч. 2 ст. 152, ч. 1 ст. 153, ч. 1 ст. 286, ч. 1 ст. 296, ч. 2 ст. 361, ч. 2 ст. 362 Кримінального кодексу України – якщо вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого. Статтею 185 (крім крадіжки, вчиненої організованою групою), ст. 186 (крім грабежу, вчиненого організованою групою), ст. 189 (крім вимагання, вчиненого організованою групою, а також поєданого з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи), ст. 190 (крім шахрайства, вчиненого організованою групою), ст. 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, крім вчиненого організованою групою, або шкода від якого завдана державним інтересам), ст. 192 (заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою), ч. 1 або ч. 2 ст. 289 (незаконне заволодіння транспортним засобом без особливо обтяжуючих обставин), ст. 357 (викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження) Кримінального

кодексу України – якщо вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого, або якщо вони вчинені особою, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоду виключно власності потерпілого [4, с. 251-253].

7. Інститут угод в кримінальному провадженні.

Відповідно до ст. 468 Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. у кримінальному провадженні можуть бути укладені такі види угод:

1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим;

2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості [4, с. 245].

Цей інститут кримінального провадження дає змогу значно розвантажити органи досудового розслідування та судові органи.

8. Слідчий суддя – новий суб'єкт кримінального провадження.

Відповідно до п. 18 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [4, с. 5]. У зв'язку з цим покращиться становище підприємців, які часто звертаються до органів прокуратури та суду із скаргою про свавілля з боку правоохоронних органів. Згідно з КПК України 1960 р. рішення про проведення обшуку в офісі приймалося слідчими органами та прокуратурою, а згідно нового КПК для цього необхідна санкція суду, враховуючи те, що слідчий і прокурор зобов'язані чітко обґрунтувати, з якою метою необхідно провести обшук, і вказати, що саме хочуть там знайти [18; 19; 10, с. 85].

9. Відсутність інституту додаткового розслідування.

У Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 р. відсутня норма, яка б регулювала питання направлення кримінальної справи на додаткове розслідування. Відтепер суддя повинен оголосити обвинувальний вирок, або виправдувальний, який тягне за собою обов'язок суду звільнити обвинуваченого (підсудного) прямо в залі суду, якщо до нього були застосовані запобіжні заходи.

10. Процесуальний статус адвоката.

Відповідно до ст.ст. 46, 48 Кримінального процесуального кодексу України адвокат має право брати участь у проведенні допиту підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) та інших процесуальних діяч, та бути залученим до участі в кримінальному провадженні в будь-який момент. Адвокат має право збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази – на противагу нинішньому «збирати відомості про факти, що можуть використовуватися як докази». Також адвоката наділено правом застосування технічних засобів без дозволу прокурора, слідчого, слідчого судді чи суду [20].

11. Суд присяжних у кримінальному провадженні.

Закономворцем при написанні нового КПК було враховано світову практику застосування інституту суду присяжних. Так, згідно із ч. 3 ст. 31 Кримінального процесуального кодексу України кримінальне провадження в

суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних [4, с. 17].

Мінуси Кримінального процесуального кодексу України:

1. Запобіжний захід у вигляді застави.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про Державний бюджет України на 2012 рік» розмір мінімальної заробітної плати становить: з 1 жовтня – 1118 грн, з 1 грудня – 1134 грн. Відповідно до ч. 5 ст. 182 Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. розмір застави визначається у таких межах:

1) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, – від одного до двадцяти розмірів мінімальної заробітної плати;

2) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, – від двадцяти до вісімдесяти розмірів мінімальної заробітної плати;

3) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, – від вісімдесяти до трьохсот розмірів мінімальної заробітної плати [4, с. 98; 3].

Встановлення таких меж призводить до дискримінації населення. В разі, якщо особа матиме суму, передбачену законом, то до неї може бути застосований запобіжний захід у вигляді застави, а якщо не матиме, то – ні. Враховуючи вищесказане, варто зазначити, в нашій державі переважна більшість населення знаходиться на межі бідності, решта – так званий середній клас і лише невеликий відсоток «багатих». З цього випливає, що запобіжний захід у вигляді застави буде застосовуватись в переважній більшості до «багатих» та частини населення середнього класу, що по відношенню до решти населення є несправедливо та дискримінує їх у можливості на такий запобіжний захід.

2. Ймовірність негативних наслідків застосування інституту угод в кримінальному провадженні.

Як зазначено в підрозділі «Плюси КПК» цієї статті відповідно до Кримінального процесуального кодексу України у кримінальному провадженні можуть бути укладені угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, між прокурором та підозрюваним про визнання винуватості. Інститут угод в кримінальному провадженні існує практично в усіх європейських країнах, підозрюваний визнає свою вину, а йому призначають менш суворе покарання в залежності від ступеня суспільної небезпечності вчинюваного ним діяння. Але, враховуючи менталітет нашого населення та непоодинокі випадки прояву свавілля з боку працівників правоохоронних органів, існує досить великий ризик того, що таку угоду може бути укладено незаконно, і як наслідок невинну особу притягнуть до кримінальної відповідальності.

3. Звуження кола осіб, які можуть бути захисниками у кримінальному провадженні.

Відповідно до ч.ч. 1, 2 ст. 45 Кримінального процесуального кодексу України захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвину-

ваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно яких передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України. Але якщо проаналізувати Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України, ст. 44 Кримінально-процесуального кодексу України, ст.ст. 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 р. [4, с. 30; 7], то можна зробити висновок, що нова норма порушує конституційні права особи на вільний вибір захисника своїх прав, оскільки згідно нового КПК захисником вже не може бути будь-який інший фахівець в галузі права, або скажімо, родич або член сім'ї підозрюваного або обвинуваченого.

4. Відсутність окремої статті, яка б чітко регламентувала повноваження адвоката в кримінальному провадженні.

У параграфі 3 гл. 3 Кримінального процесуального кодексу України, який має назву «Сторона захисту» відсутня окрема стаття, яка регулює повноваження захисника. Так, відповідно до ч. 4 ст. 58 КПК України 2012 року захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює [4, с. 31] та ч. 4 ст. 58 цього ж Кодексу представник користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє [4, с. 38]. Оскільки захисник користується кримінально-процесуальними правами потерпілого, підозрюваного чи обвинуваченого, то наслідком цього може бути часткова втрата процесуальної самостійності захисником. Прикладом може слугувати те, що адвокат не має права суперечити волі свого підзахисного, який має право відкликати свою або подану захисником касаційну скаргу, і навпаки, захисник немає права без згоди підзахисного відкликати подану ним касаційну скаргу.

5. Недоліки інституту суду присяжних в кримінальному провадженні.

Можна говорити про те, що в реальному житті інститут суду присяжних носить досить обмежений характер тому, що випадки, коли такі судді будуть виступати суб'єктами кримінального провадження є вкрай рідкими. Згідно із ч. 3 ст. 31 Кримінального процесуального кодексу України суд присяжних може розглядати справи про злочини, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі [4, с. 17]. Чинний Кримінальний кодекс України містить всього 11 таких злочинів, а саме:

- посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК України);
- умисне вбивство за кваліфікуючих ознак (ч. 2 ст. 115 КК України);
- терористичний акт, що призвів до загибелі людини (ч. 3 ст. 258 КК України);

– посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК України);

– посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379 КК України);

– посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, що пов'язана з наданням правової допомоги (ст. 400 КК України);

– опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, пов'язане з умисним вбивством начальника або іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби (ч. 4 ст. 404 КК України);

– порушення законів та звичаїв війни, поєднані з умисним вбивством (ч. 2 ст. 438 КК України);

– застосування зброї масового знищення, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 439 КК України);

– геноцид (ч. 1 ст. 442 КК України);

– посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК України) [6; 14, с. 3-4]. З цього випливає, що суд присяжних буде застосовуватись в кримінальному провадженні не часто.

Варто також зазначити, що суд присяжних за новим КПК не має класичного «американського» виду, замість 12 присяжних засідателів і одного професійного судді, головуючого на засіданні є 5 осіб: 2 професійних судді і три присяжних засідателів, де один із професійних суддів є головуючим. Тому вкрай складно сказати чи буде ефективно працювати інститут суду присяжних в кримінальному провадженні.

Висновки. Як ми бачимо з вищенаведеного, новий Кримінальний процесуальний кодекс України – це однозначно прогресивний нормативно-правовий документ, не зважаючи на ті недоліки, що в ньому мають місце. В цьому документі закріплено завдання кримінального провадження на тлі європейських стандартів, про що йдеться в ст. 2 цього Закону, а також досить детально розкрито засади кримінального провадження, що визначають сутність, зміст і направленість діяльності суб'єктів кримінального провадження, спосіб і процесуальну форму їх діяльності та здійснення правосуддя, створюють систему гарантій встановлення істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості правосуддя, засади від яких не відступають, а їх порушення веде до скасування вироку та інших прийнятих за таких умов рішень у справі [15].

На підставі цього, можна зробити висновок, що Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року забезпечує бізнесу безумовно кращі умови, ніж ті, які призвели до відпливу капіталів з України.

На сам кінець, варто зазначити, що для того, щоб правоохоронна система запрацювала відповідно до нового закону якнайефективніше та найгуманніше – потрібно замінити кадри. Як приклад, візьмемо досвід Грузії, де відбулася заміна сталих на протязі багатьох років кадрів у правоохоронній системі на молодь, покоління 80-х; відсутність у них і близьких родичів досвіду роботи в правоохоронній системі був головним критерієм відбору [13].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-42, № 43, № 44-45. – Ст. 529.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 5076-VI.
3. Про Державний бюджет України на 2012 рік: Закон України від 22 грудня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 34-35. – Ст. 414.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України»: чинне законодавство з 20 листопада 2012 року: (ОФІЦ. ТЕКСТ) – К. : Паливода А.В., 2012. 382 с. – (Кодекси України).
5. Кримінально-процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 5 квітня 2011 р. (ОФІЦ. ТЕКСТ) – К.: Паливода А.В., 2011. – 248 с. – (Кодекси України).
6. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 28 серпня 2012 р. (ОФІЦ. ТЕКСТ) – К. : Паливода А.В., 2012. – 216 с. – (Кодекси України).
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України, ст. 44 Кримінально-процесуального кодексу України, ст.ст. 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника): Рішення Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 р. – № 13-рп/2000. – Справа № 1-17/2000.
8. *Юрчишин В.* Новели правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності / В. Юрчишин // Юридична наука. – 2012. – № 6. – С. 83.
9. *Рогатюк А.* Імовірність у кримінальному процесі / А. Рогатюк // Вісник прокуратури. – 2012. – № 4-5 – С. 115.
10. *Коваль П.* Новий КПК України – крок до європейських стандартів / П. Коваль // Вісник прокуратури. – 2012. – № 6 – С. 80-86.
11. *Перепилиця С.* До питання збільшення кількості складів злочинів, провадження у яких здійснюється у формі приватного обвинувачення, за Проектом нового Кримінального процесуального кодексу України. / С. Перепилиця // Право і Безпека. – 2012, 1. – № 1.
12. *Кім. Ю.* КПК: плюси і мінуси. / Ю. Кім // газета «Закон і бізнес» – 21.04. – 27.04. 2012 – № 17.
13. *Стоянов А.* Новий КПК: плюси і мінуси. / А. Стоянов // газета «Дзеркало тижня. Україна». – 20.04.2012 - № 15.
14. *Тугай В.* Суд присяжних – об'єктивна необхідність или законодательная ошибка. / В. Тугай // Аналитическое издание: «Юрист и закон». – 21.02.2012 – № 10(97).
15. Тема № 3. Засади (принципи) кримінального провадження (процесу). Авторський курс лекцій кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри кримінального права та процесу ВНЗ «Національна академія управління» М.І. Карпенка.
16. [Електронний ресурс]/ Режим доступу: http://www.novostimira.com.ua/povunp_18964.html
17. Експерти не вірять, що новий КПК покращить ситуацію у кримінальному судочинстві [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/47159>

18. 13.04.2012 р. 13:00. Новий КПК: домашній арешт, але дорогий адвокат [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/130/all/2012/04/13/276120>

19. Експертна рада: кому допоможе новий КПК? [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2012/04/13/276075>

20. Новий КПК та адвокат: знайти спільну мову [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://www.yurincom.com/ua/consultation/faq/?id=10636>

Карпенко М.І., Самойлов М.В. Реформування кримінальної юстиції: плюси та мінуси

У статті на підставі проведеного порівняння норм Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. з нормами Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. здійснено аналіз цих двох нормативно-правових актів та визначено ряд плюсів та мінусів нового Закону.

Ключові слова: реформування, плюси та мінуси, кримінальна юстиція, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінально-процесуальний кодекс України.

Карпенко Н.И., Самойлов Н.В. Реформирование уголовной юстиции: плюсы и минусы

В статье на основании проведенного сравнения норм Уголовно-процессуального кодекса Украины 1960 г. с нормами Уголовного процессуального кодекса Украины 2012 г. осуществлен анализ этих двух нормативно-правовых актов и определен ряд плюсов и минусов нового Закона.

Ключевые слова: реформирование, плюсы и минусы, уголовная юстиция, Уголовный процессуальный кодекс Украины, Уголовно-процессуальный кодекс Украины.

Karpenko M.I., Samoilo V. Criminal justice reform: pros and cons

Based on the comparative analysis, the article investigates the norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine 1960 against the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine 2012, identifying the pros and cons of the new Law.

Keywords: reform, pros and cons, criminal justice, Criminal Procedure Code of Ukraine 2012, Criminal Procedure Code of Ukraine 1960.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2012.

ЗАХИСТ ПРАВА ФІЗИЧНИХ ОСІБ НА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НЕЗАКОННИМИ РІШЕННЯМИ, ДІЯМИ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНУ ДІЗНАННЯ, ПОПЕРЕДНЬОГО (ДОСУДОВОГО) СЛІДСТВА, ПРОКУРАТУРИ АБО СУДУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

І.С. Тімуш

*професор кафедри цивільного права
і процесу,
доктор юридичних наук,
доцент Національної академії
внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Актом міжнародного визнання України як демократичної правової держави став її вступ у листопаді 1995 р. до Ради Європи та ратифікація в липні 1997 р. Верховною Радою України Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини та одинадцяти Протоколів до неї [4]. Саме завдяки ефективному забезпеченню прав людини, що, зокрема, передбачає право на індивідуальне звернення за захистом порушених прав, Конвенція стала першим міжнародним правовим документом, спрямованим на захист широкого спектра громадянських та політичних прав. Ратифікувавши названу Конвенцію, наша держава визнала для себе обов'язковою юрисдикцію Європейського Суду з прав людини. Одночасно в Україні було запроваджено механізм гармонізації національної правової системи з нормами та стандартами Ради Європи. Стратегічний курс України на повноцінну інтеграцію у Європейський Союз, перспективним формальним результатом якого на рівні внутрішньо-державних нормативних документів утверджено набуття Україною членства в Європейському Союзі, у найближчі періоди має визначати зміст та форми суспільних перетворень у нашій державі.

Цілком очевидним є те, що основним гарантом закріплених за громадянами правових можливостей виступає держава, яка вимагає неухильного дотримання законності насамперед від службових осіб державних установ та організацій. До того ж, право на судовий захист і процесуальні гарантії його реалізації, виступають головним фактором у забезпеченні ефективності цивільного судочинства. Матеріали судової практики свідчать, що в Україні з кожним роком збільшується кількість позовів про відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду. Але, на жаль, національна правова система в переважній більшості випадків не спрацьовує: процес розгляду справи викликає чимало труднощів для потерпілих або ж рішення прийняте, але з невідомих причин не виконується, що змушує останніх шукати справедливості поза межами своєї держави, в міжнародному суді.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основою даного дослідження стали праці вчених-правознавців В. Шестакова, І. Бірюкова, Н. Кузнецової, І. Ніжинської, І. Протаса, М. Антоновича, Т. Нешатаєвої, А. Осетинського та багатьох ін.

Метою статті є визначення правової основи та підстав звернення громадян України до Європейського суду у випадках, коли вони не згодні з тими рішеннями, які прийняті національними судовими інстанціями щодо відшкодування їм шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду.

Основні результати дослідження. Європейська Конвенція з прав людини і основоположних свобод є одним із основних міжнародних правозахисних документів. Відповідно до ст. 8 Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., кожна людина має право на ефективне відновлення компетентними національними судами її порушених основних прав, наданих законом. Згідно з п. 1 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, прийнятої Радою Європи 4 листопада 1950 р., кожен має право при визначенні його цивільних прав й обов'язків на справедливий публічний розгляд справи в розумний строк незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону.

При тлумаченні Європейським судом з прав людини положень Європейської конвенції наголошується, що положеннями п.1 ст.6 закріплюється «право на суд», яке включає в себе три елементи. По-перше, це право на розгляд спору незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону, що містить в собі вимогу до держави щодо належної організації судової системи. По-друге, це право на розгляд у суді спору про цивільні права. Цей елемент містить правило про підвідомчість справ судовим органам. По-третє, це право на доступ до правосуддя, із якого прямо випливає обов'язок держави організувати судоустрій і судочинство з урахуванням положень принципу доступності правосуддя [2, с. 96].

Термін «міжнародна система захисту прав людини» в останні десятиліття досить часто використовується в міжнародній і національних правових системах, у міжнародних відносинах і міжнародній політиці. Однак повного визначення змісту поняття, включаючи його правові та політичні аспекти, дано не було. Зокрема, міжнародну систему захисту прав людини визначають як систему, яка утворена, з одного боку, всесвітніми (універсальними) та регіональними договорами (деклараціями, конвенціями, пактами тощо) в рамках міжнародного права з прав людини, міжнародного гуманітарного і міжнародного кримінального права та відповідними контрольними і правозахисними органами, а з іншого боку, – міжнародними політичними нормами щодо прав людини, які концентруються на правах людини в міжнародних відносинах та способах, якими держави та інші суб'єкти міжнародних відносин визначають і забезпечують права людини [1, с. 130].

Не зважаючи на те, що право подавати позов до суду щодо цивільних спорів виділено як самостійний елемент, воно насамперед найтісніше пов'язане із правом на доступ до правосуддя. У зв'язку з цим стандарти, що характеризують

ють це право, можна віднести до стандартів судового захисту прав людини, тобто право на суд. Найбільшого розвитку право на доступ до правосуддя одержало в Європейському співтоваристві, де країни, які дотримуються єдиних поглядів щодо подальшого здійснення прав і основних свобод людини, погодилися на створення контрольного механізму, що перевіряє дотримання країнами-учасниками положень Європейської конвенції та сприяє виробленню єдиних підходів до вирішення проблем основних прав і свобод людини.

Для того щоб вирішити – чи закріплено положення про доступ до правосуддя у законах окремої держави, міжнародне співтовариство виробило певні вимоги які одержали назву – стандарти судового захисту. Питання європейських стандартів побудови держави у широкій площині є предметом різногалузевих соціально-гуманітарних та правових досліджень на міжнародному і національному рівнях. У контексті системи правосуддя, – європейські стандарти такої системи розглядаються у світлі її відповідності вимогам набуття членства у Європейському Союзі, необхідності та достатності умов для вступу, відтак адаптації до них – сукупність дій, що забезпечують приведення національних інститутів у відповідність до визначених у Європейському Союзі [3, с. 4].

Очевидним є висновок, що в основі приналежності до євроспільноти лежить ціннісний аспект. Основними принципами Європейського Союзу є спільні принципи всіх держав-членів – свобода, демократія, повага до прав людини та основних свобод, верховенство права. Будь-яка держава, що шанує ці принципи, може звернутися з поданням щодо набуття членства в Союзі. На даний час вироблено два види загальноєвропейських стандартів: обов'язкові стандарти, – вимог цих стандартів держави повинні дотримуватися у зв'язку з добровільно прийнятими на себе зобов'язаннями через приєднання до відповідних міжнародно-правових актів; стандарти-орієнтири, які мають рекомендаційний характер (вони розроблені як пропозиції щодо вдосконалення національних законодавств з метою забезпечення вільного доступу до правосуддя).

Європейським судом з прав людини вироблено такі стандарти в процесі розгляду питань про доступ до правосуддя:

- будь-яка вимога, що стосується цивільних прав й обов'язків може бути подана до суду, зокрема і вимога щодо відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду.
- якщо заінтересована особа не має коштів на оплату послуг представника, держава зобов'язана надати йому безкоштовну юридичну допомогу. При цьому Європейський суд уточнив, що у держави немає обов'язку надавати безплатну юридичну допомогу по кожній справі. Реальний доступ до суду може бути гарантований й іншими засобами, наприклад, спрощенням процедури судочинства.

Необхідно відзначити, що сьогодні в Україні немає гарантованої державою чіткої системи надання юридичної (судової) допомоги у цивільних справах. Однак у ЦПК України передбачені витрати на правову допомогу. У ч. 1 ст. 84 ЦПК України зазначено, що витрати, які пов'язані з оплатою правової

допомоги адвоката або іншого фахівця у галузі права, несуть сторони, крім випадків надання безоплатної правової допомоги;

- судовий розгляд цивільних справ повинен провадитися в розумний строк. Скарги на недотримання вимоги про слухання справи «у розумний строк» подавалися в Європейську комісію і Європейський суд частіше, ніж щодо будь-яких інших вимог ст.6 Європейської конвенції. Це свідчить про те, що жодній країні незалежно від рівня розвитку судової системи, не вдається уникнути споконвічної проблеми правосуддя – судової тяганини. Тому, Європейський суд, як критерій оцінки виконання даного стандарту обрав у першу чергу суб'єктивні фактори. Судом були встановлені три основні фактори для визначення того, чи було судове рішення винесене в розумний строк: складність цивільного спору, поведінка позивача й характер дій державних органів насамперед те, як судові органи розглядали цю справу.

Важко сказати однозначно, наскільки українське законодавство відповідає цьому стандарту. Проте позитивним зрушенням у вирішенні даної проблеми можна вважати тлумачення цього поняття у ст. 3 КАС України, де визначено, що розумний строк – це найкоротший строк розгляду і вирішення адміністративної справи, достатній для надання своєчасного (без невинуватих зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах.

Зокрема, дізнавачі, слідчі, судді, поряд із знанням і виконанням інших норм матеріального та процесуального законодавства, мають пам'ятати і про вимоги щодо додержання процесуальних строків, передбачені національним законодавством, а також викладені у Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р. Так, ст. 6 цієї Конвенції проголошує, що кожна людина при визначенні її громадянських прав та обов'язків або при висуненні проти неї будь-якого кримінального обвинувачення має право на справедливий і відкритий розгляд протягом розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним відповідно до закону.

Саме через невідповідність вимозі «протягом розумного строку» Європейський суд з прав людини визнав невинуватими затримку у висуненні обвинувачення проти громадянина Ізраїлю Сема Меріта, оцінивши дії Ленінського районного суду м. Чернівці, починаючи з 29 червня 1999 р. та слідчі дії прокуратури з 19 вересня 2000 р. до дня винесення Судом 30 березня 2004 р. рішення за заявою С. Меріта №66561/01 проти Уряду України [6]. Згідно обставин справи 27 вересня 1997 р. Вадул-Сіретська митниця Державної митної служби України провела митну перевірку устаткування з обробки кави, імпортованого компанією «Джейсон Індастріз» (компанією якою володіє заявник) в якості внеску до статутного фонду акціонерної компанії JDE. Митна перевірка показала, що вантажно-митна декларація була заповнена представниками JDE на основі сфальсифікованих документів. 29 вересня 1997 р. Вадул-Сіретська митниця порушила кримінальне розслідування за фактами контрабанди та шахрайства.

Заявник вимагав 70 000 доларів США за кожний день як компенсацію за втрату прибутків та 210 000 доларів США як відшкодування моральної

шкоди. Він зазначав, що загальна сума компенсації за матеріальну шкоду з огляду на 250 робочих днів на рік складає 107 380 000 дол. США. Також заявник стверджував, що завдана йому моральна шкода має бути оцінена в 322 140 000 доларів США. В загальному сума компенсації матеріальної та моральної шкоди складає 429 520 000 доларів США (приблизно 337 858 884,61 євро). Розглянувши справу по суті заявлених вимог, Суд не знайшов жодного причинного зв'язку між виявленим порушенням та матеріальною шкодою, про яку стверджував заявник. Тому немає жодних підстав для відшкодування. Проте Суд визнав, що заявник може вважатися таким, що зазнав моральних страждань, враховуючи тривалий стан непевності, в якому він знаходився через тривалість розгляду кримінальної справи. Тому, на засадах справедливості, Суд присудив заявнику відшкодування моральної шкоди в розмірі 2500 євро та 1500 євро судових витрат, а також будь-який податок, який може бути утриманий з цієї суми.

Отже, справи про відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду у будь-якому випадку завершуються стягненням з держави-відповідача, в даному випадку з України, коштів, що відбивається на Державному бюджеті України. Ці збитки можуть сягати досить значних сум, і працівники правоохоронних органів та суду повинні дуже уважно, суворо дотримуватись норм закону, підходити до виконання своїх обов'язків, пов'язаних з прийняттям відповідних рішень, провадженням дізнання, слідства.

Висновки. Питання щодо відшкодування шкоди незаконними діями, або бездіяльністю правоохоронних органів та суду досить актуальне на сьогоднішній день, оскільки відбувається постійний контакт між громадянами та правоохоронними органами, існують певні особливості правовідносин по відшкодуванню шкоди. Гарантії особистої недоторканості, наявність чітко визначеної та законної діяльності правоохоронних органів, існування незалежного суду, роль та авторитет судової влади в Україні, пильна увагу та контроль за дотриманням прав людини з боку європейської спільноти – ті складові, від яких значною мірою залежить загальна характеристика суспільства, оцінка держави як правової. Названі питання є індикатором, за допомогою якого можна робити висновок про демократичність держави, рівень розвитку її правової системи. Рівень нинішнього економічного й соціального розвитку нашої держави значно відстає від середньоевропейського. Тим часом для того, щоб українська правова система відповідала загальноєвропейським стандартам судового захисту, необхідно не тільки вдосконалювати законодавство й судову практику, а потрібно виділяти значні фінансові ресурси на вдосконалення організації й діяльності органів судової влади, а не лише на забезпечення їхньої поточної діяльності, як це відбувається сьогодні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович М. Міжнародна система захисту прав людини: крізь призму України // Право України. – 2007. - №3. – С. 130.

2. *Нешатаева Т.Н.* Стаття 6 Європейської конвенції о захисте прав человека и основных свобод и право на суд // Вестник Высшего арбитражного суда Российской Федерации. – 1999. – №5. – С. 96.

3. *Осетинський А.* Сучасні проблеми реформування системи правосуддя у контексті адаптації до європейських стандартів. // Право України. – 2008. – №4. – С. 4.

4. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р., Першого протоколу та протоколів №2,4,7 і 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 року №475/97-ВР.// ВВР України. – 1997. – №40. – Ст.263.

5. Рішення Європейського суду з прав людини від 30.03.2004 р. Справа «Меріт проти України» за заявою №66561/01//[електронний ресурс].

Тимуш І.С. Захист права фізичних осіб на відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду: міжнародно-правове регулювання

У статті розглядаються основні міжнародно-правові вимоги та стандарти судового захисту прав людини у разі завдання їй шкоди незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду.

Ключові слова: права людини, судовий захист, міжнародна система захисту прав людини, обов'язкові стандарти, стандарти-орієнтири.

Тимуш И.С. Защита права физических лиц на возмещение вреда, причиненного незаконными решениями, действиями или бездеятельностью органа дознания, предварительного (досудебного) следствия, прокуратуры или суда: международно-правовое регулирование

В статье рассматриваются основные международно-правовые требования и стандарты судебной защиты прав человека в случае нанесения ему вреда незаконными решениями, действиями или бездеятельностью органа дознания, предварительного (досудебного) следствия, прокуратуры или суда.

Ключевые слова: права человека, судебная защита, международная система защиты прав человека, обязательные стандарты, стандарты-ориентиры.

Timush I.S. Protecting the rights of individuals to indemnity against damages caused by unlawful decisions, actions or failure to act by inquiry bodies, preliminary (pre-trial) investigation, procuracy or court: international legal regulation

The article discusses the basic international legal requirements and standards of judicial protection of human rights in case of damage caused by unlawful decisions, actions or failure to act by inquiry bodies, preliminary (pre-trial) investigation, procuracy or court.

Keywords: human rights, judicial protection, international human rights system, mandatory standards, benchmark standards.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2012.

LEGAL PRINCIPLES IN THE ORGANIZATION OF SCIENTIFIC RESEARCH

S.I. Prysukhin

*Associate Professor of Social Sciences
of the National Academy of Management*

Kyiv, Ukraine;

Associate Professor of Philosophy

*Kyiv National Economic University named
after Vadym Hetman*

Problem. Scientific research is known as the process of understanding of scientific knowledge and specific kind of scientific activity. General requirements of research include objectivity, evidence, accuracy, reproducibility of results. Implementation of these requirements depends on many factors, not the least of which is right.

Analysis of recent research and publications. Native and foreign scholars, lawyers and philosophers of science P. P. Andrushko, Yu.V. Baranyuk, Yu. L. Boshyt-sky, M. V. Venetska, V. P. Vorobyov, V. S. Zelenetzky, Yu. M. Kapitza, H. O. Murashyn, V. O. Rassudovskyy, S. K. Stupak, N. M. Khutoryan, Yu. S. Shem-shuchenko, etc. fruitfully engaged in researching legal principles in the organization of scientific research.

The purpose of the article is to highlight legal principles in the organization of research set out in the Law of Ukraine «On the scientific and scientific technical activities» as well as in those regulations that solve the problem of copyright, rights to invention and discovery, prevent plagiarism in scientific study. The article is written in English in order English readers learn about the content of it.

Key research findings. Legal principles in the organization of research laid primarily in the Law of Ukraine «On Scientific and Scientific Technical Activities» (from 13.12.1991 № 1977-XII) as amended by the relevant resolutions of the Parliament of Ukraine, Decrees, Laws, decisions of the Constitutional Court of Ukraine (edition of 05.08.2012) [4]. This law defines the legal, organizational and financial bases of operation and development of scientific and technical areas, creating conditions for scientific and technical activities, satisfies the needs of society and the state in technological development.

The law states that the development of science and technology is a determining factor in social progress and welfare of its subjects, the spiritual and intellectual progress and an integral part of national culture and education, etc.

In the first part, «General Regulations» of the Law defines the content of the main concepts (terms), which are used by legal system in matters of science and technology, as well as scientists in the organization of scientific activity in general, the purpose and task of scientific activity. In the second part, «The legal status of the subjects of scientific and scientific technical activities» subjects of scientific and scientific technical activities and their legal status are defined.

The main concepts (terms) are:

Research – is an intellectual creative activity directed to obtain and use new knowledge. Its main forms are «fundamental and applied research» (Article 1) [4]. The part defines scientific and technical activities as they are which are aimed to obtain and use new knowledge in all areas of engineering and technology. Its main forms (species) are research, experimental design, design and engineering, search and retrieval of design, fabrication of prototypes or batches of scientific and technical products as well as other work associated with bringing scientific, scientific technical knowledge to the stage of their practical use (Article 1) [4].

The law also defines the research and teaching activities as pedagogical activities in educational and postgraduate educational institutions of III-IV accreditation levels associated with the scientific and (or) scientific and technical studies, scientific and organizational activity aimed at methodological organizational support and coordination of scientific, scientific and technical, scientific and educational activities (Article 1) [4].

Fundamental research – is a scientific theoretical or experimental activity directed at obtaining new knowledge about the laws of nature, society and human, their relationship. Applied research – is a research activity focused on the acquisition and use of knowledge for practical purposes (Article 1) [4].

Scientist – is an «individual (a citizen of Ukraine, foreigner or stateless person) who conducts basic and applied research and receive new scientific, scientific and technical results». Young scientist – is a «scientist for up to 35 years» (Article 1) [4].

Researcher – is a scientist at the main place of work according to the labor agreement (contract), professionally engaged in scientific, scientific and technical, educational, scientific and organizational activities and has an appropriate qualification, confirmed the results of the appraisal. «Research and teaching employee – is a scientist who at the main job professionally engaged in teaching or science and technology activities in higher education and postgraduate educational institutions of III-IV accreditation levels» (Article 1) [4].

Research institutions – is a «legal person, regardless of ownership, which is established in accordance with legislation, for which scientific or scientific and technological research activity is a major and sums more than 70 percent of the total annual volume of work performed» (Article 1) [4]

Scientific research – is a «research to obtain scientific results» (Article 1) [4].

Research results – are a «new knowledge obtained during basic or applied research, and recorded in carriers of scientific information in the form of reports, scientific papers, research reports, scientific reports of research work, monographic studies, scientific discovery, etc.» (Article 1) [4].

Applied research results – are a «new constructive and technological solutions, experimental design, completed test development, which is implemented or may be implemented in social practice. Research results can be applied in the form of a report, preliminary design, design and technological documentation on scientific and technical products, specimens, etc.» (Article 1) [4].

Rounding out the first article, the term «scientific and technical (experimental development)», «scientific (scientific and technical) products», «grant».

The second article of the Law «Goals and Objectives» declares that the purpose of the law is to regulate relations related to scientific, scientific and technical activity determine the legal status of the subjects of scientific and scientific-technical activity «to create conditions for increasing the efficiency of research and use outcomes for development in all spheres of social life» (Article 2) [4].

The objective of the law is to define «legal status of subjects of scientific, scientific and technical activities...; economic, social and legal guarantees of scientific, scientific and technological activities, freedom of scientific creativity, the main objectives, directions and principles of state policy in the field of scientific and scientific-technical activity» (Article 2) [4].

The subjects of scientific and scientific-technical activities are scientists, researchers, scholars, educators, academic institutions, research organizations, and higher education institutions of III-IV accreditation levels, public institutions involved in scientific and scientific-technical activities.

The main subject of scientific research is a scientist. The law defines its rights:

- «Choose the form, direction and means of scientific and scientific-technical activities according to their interests, creative opportunities and universal values;
- unite with other scientists in permanent or temporary research teams to conduct joint scientific and scientific-technical activities;
- participate in competitions for the research funded by the state budget of Ukraine and other sources in accordance with the laws of Ukraine;
- gain recognition of authorship on scientific and scientific-technical results of their activities;
- publish the results of their research or publish them in another way, in accordance with the laws of Ukraine;
- eligibility for vacancies scientific and teaching staff;
- receive, transmit and distribute scientific information;
- obtain state and civil recognition through the award of degrees, academic titles, awards, honors for his contribution to the development of science, technology, implementation of scientific, technical results in the production and training of scientific personnel» (Article 5) [4].

Ethical component of the research activity gets of particular importance. The law states that «a scientist during scientific, scientific and technical, scientific and educational activity must: do not harm to human health, life and environment; follow ethical standards of scientific cooperation, respect intellectual property rights» (Article 5) [4].

Law attaches particular importance to the interpretation of the term «scientist». Scientist carries out «research, scientific, educational, experimental design, research and technology, design, engineering and technological research and technology, research, design and exploration and (or) arrange to perform this work in scientific institutions and organizations higher educational institutions of III-IV accreditation, enterprise's laboratories» (Article 6) [4].

The law defines researcher's rights. Scientific employee has a right: «to unite in trade unions, to engage in activities of public associations and political parties;

for a reasoned refusal to participate in scientific (scientific and technical activities), the results of which may have adverse consequences for human, society and the environment;

for a financial support for performed researches by the State Budget of Ukraine and other sources of funding in accordance with the laws of Ukraine;

for nominal or other scholarships and awards, established by the state, corporations and individuals;

for an objective assessment of their activities and receive material rewards according to qualifications, research results, quality and complexity of the work...;

for engaging in teaching, provide advice and be an expert in accordance with the laws of Ukraine, to do business in accordance with the laws of Ukraine» (Article 6) [4].

The law defines the responsibilities of a researcher which lie to «conduct researches according to the concluded agreements (contracts); represent the results of scientific and scientific-technical activity through scientific reports, publications and dissertation defense, and undergo certification for compliance with the position in the prescribed manner, constantly improve their skills» (Article 6) [4].

According to the law, «scientist cannot be forced to conduct researches if the researches and their results cause or may cause harmful to human health, life and environmental effects, and cannot be held liable for refusing to participate in such researches» (Article 6) [4].

Article 7 of the Law defines the legal basis of the scientific establishment. «The scientific establishment operates on the basis of the statute (regulations) approved in due course. Managing of scientific institution carries its head...» [4].

Article 8 of the Law defines the meaning of the term «State Scientific Institution»: «state scientific institutions are academic institutions based on state ownership. State scientific institutions are created, reorganized according the procedure established by the Cabinet of Ministers of Ukraine...» [4]. Article 9 of the Law defines the rights and obligations of a head of research institute. Article 10 is addressed to academic activities (scientific, scientific and technical, technical) scientific Council of an institution, «Academic (scientific, scientific and technical, technical) Council of a research institution is a collegial advisory body of the scientific, scientific and technological activity of scientific institutions...» [4].

Academic (scientific, scientific and technical, technical) Council of research institution performs the following tasks:

«Identifies promising directions of scientific and scientific-technical activity, provides scientific and scientific-technical evaluation of topics and results of

research considers and approves the current plans for research, approves the dissertations topic of applicants and graduate students and their supervisors (consultants); solves other problems of scientific establishment defined by its charter (provision). Specialized Academic councils can be created in scientific institution to defend dissertations on the relevant specialties in the manner provided by the laws of Ukraine» (Article 10) [4].

Law «On the scientific and scientific technical activity» defines the position of the National Academy of Sciences of Ukraine and Academy branch (Article 15), scientific and scientific technical activities in higher education (Article 16), public research organizations (Article 17), the interaction of government and public research organizations (Article 18).

Part III of the Law «State Guarantees of scientists' and researchers' activities» determines the forms of academic training, academic degrees and academic titles, the procedures for certification of researchers, their positions, guarantees of scientists and researchers (defining experience of scientific work, payment and incentives, pensions and social security) (Articles 19-24). Part IV «The powers of state regulation and management in the field of scientific and scientific-technical activities» defines the powers of the Verkhovna Rada of Ukraine, President of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine and other entities of state regulation and management in the field of scientific and scientific technical activities.

These principles particularly are «organic unity of scientific, technical, economic, social and spiritual development of society, the combination of centralization and decentralization of management of scientific activities, compliance with the requirements of environmental safety, the recognition of freedom of creative activity; balanced development of basic and applied research, the use of international research, opportunities to international scientific cooperation, and freedom of scientific and technical information, openness to international scientific and technical cooperation, ensuring the integration of Ukrainian science in the world combined with the protection of national security interests» (Article 32) [4].

Act provides special attention to protection of intellectual property rights. Article 42 considers the protection of intellectual property rights. The law emphasizes that «...in a case of violation of one's intellectual property rights protection carries out in the order prescribed by administrative, civil and criminal law. Mandatory conditions of the agreement (contract) under which research and development work are performed by the state budget of Ukraine is to identify the subject of intellectual property rights, obligations of the parties to ensure the protection on intellectual property created under the laws of Ukraine» [4].

The right to scientific discovery. In Ukraine the basic positions regarding the interpretation of scientific discovery are regulated by the current Civil Code of Ukraine (from 16.01.2003, № 435-IV, amended on 19.11.2012). The fourth book «Intellectual Property Right» includes general provisions about intellectual property right (Chapter 35) and defines the intellectual property right on scientific discovery, the notion of Scientific Discovery. «A scientific discovery shall be

establishment of previously unknown but objectively existing patterns, properties and phenomena of the material world which makes fundamental changes in the level of scientific knowledge» (Article 457) [9]. The essential features of discovery are its objectivity, the scientific community is perceived as a qualitative novelty (new objective truth).

Scientific discoveries reflect a phenomenon, properties and laws of the material world. Discovery – is a previously unknown, objectively existing form of reflection of essence of the object of the material world (nature). During discovering phenomena (objects and processes) of objective reality are described in the organic unity of essence and phenomenon, revealed by the process of formation and development, causation and reasonableness.

Object of discovery – is previously unknown, a new piece of the objective world, which causes fundamental changes to the process of scientific knowledge. Properties of the investigated objects depend on its interaction with other objects. Therefore, previously grounded signs become elements of the new system of knowledge (content of invention). It should be noted that the new feature requires interpretation of the conditions of appearance of this property. In a scientific study essential properties of the object and its regular discovering characteristics are being proved. Patterns of the material world also can be subjected to discovery. They represent a previously unknown objective essential relationship that is sustainable and reflects a relationship in which a change of some phenomena causing the change others. This relationship has a universal character and meets the requirements of logical operation of generalization.

Theoretically grounded discovery usually confirmed by the practice (experimental). Thus, solving mathematical problems, bringing a variety of mathematical theorems, finding astronomical objects, creating new technologies, etc. to the category of discovery does not belong.

The right to scientific discovery means the right of the author of a scientific discovery to assign his name or a specific name to this scientific discovery (article 458) [9]. The right to a scientific discovery certified by the diploma and shall be protected per the procedure established by the law. «However, the author does not have a monopoly on their discovery, as recognition for anyone monopoly on new knowledge can have practical applications, and is essentially impossible. Scientific discoveries since their publication are in the public domain and can be freely used by each interested party» [1, p. 520].

Rights scientific discovery after the author's death pass to his heirs according to the general rules. Moral rights terminated with the death of the author. Disputes authorship of scientific discovery is considered in court.

The purpose of the legal protection of the right to discovery is «regulation of relations arising in connection with its installation, examination, registration and use of the formation and accumulation of scientific and intellectual potential, increase their competitiveness, protection of the rights of authors of scientific discovery, creating a system of state registration taking into account the interests of the state» [1, p. 520].

General Law of Ukraine on the legal protection of scientific discovery is based on the Constitution of Ukraine (Article 54), the above mentioned Civil Code of Ukraine, laws and regulations regarding the protection of intellectual property. Among international legal acts, which are taken into account the legal system of Ukraine is the Convention which established the World Intellectual Property Organization [6].

The right to an invention. Legal issues relating to the invention shall be governed by the Law of Ukraine «On Protection of Rights to Inventions and Utility Models» (from 15.12.1993 №3687-XII, amended on 07.07.2009). Article 1 defines the meaning of the term «invention (utility model) – the result of human intellectual activity in any field of technology» [5]. The invention as essentially is a new technical solution to the problem of any sector of the economy, social and cultural development, etc. Features pronounced positive effect is the result of human intellectual activity. The object of the present invention may be a new device (device), a new agent, a new method (or process) to use them, as well as a new destination.

Since the invention as technological (technical) solution must meet the patentability requirements for its recognition is necessary application to the State Department of Intellectual Property of Ukraine [7]. The legal protection provided by the patent invention, which reflects the priority of the invention, the inventor of authorship and its ownership. Term of Patent of Ukraine is 20 years from the filing date of the patent invention to public institutions (declarative patent – 6 years) (Article 6) [5].

Claim determines the amount of necessary legal protection «interpretation of formulas should be done within the description of the invention (utility model) and corresponding drawings. Action declarative patent granted for a method of producing the product, apply to the product directly obtained in this way «(Article 6) [5].

The legislation establishes certain restrictions on the use of the invention, as well as establishes the steps that are not considered infringement of the patent. A patent may be recognized as invalid, or its effect may be terminated early. Patent rights are protected in court.

Copyright. Copyright is determined by the Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights» dated on 23.12.1993, № 3792-XII (supplemented, amended on 19.11.2012) and the Civil Code of Ukraine.

The term «copyright» is ambiguous. Objective – it is the set of laws and regulations that form the process of creating and publishing the results of scientific research, art, literature and more. Subjectively – copyright is the right of the author – «an individual who created a work by his creative effort» (Article 1), to publish work under his own name, the right to inviolability of the work, the right to publish the work, the right to use the work (exercise or allow its reproduction by any means – in the press, public performance, means television, radio and others. hardware, translation, processing work, distributing copies), the right to receive remuneration for permission to use a work created by him to others [3].

Copyright applies to the following works in the fields of science, literature and art, i.e.: written works of a literary, journalistic, scientific, technical or other nature (books, brochures, articles, etc.); speeches, lectures, addresses, sermons and other, etc. (Article 8).

Copyright does not apply to discoveries, inventions, innovations. Also, copyright does not apply to material objects – media copyright because copyright – it is not right (ownership) to a manuscript copy of the book, painting, etc., and their own right to the authorship of certain works. Action of copyright does not apply to work which has an objective form. It is not subject to copyright the idea (the idea) of the author. Works are no longer protected by copyright works for which expired term of copyright.

Copyright may belong to the individual (the author or co-author), legal entity (public or other organizations). Copyright may belong to the state in the event of voluntary or compulsory purchase of copyright from the author or his descendants. The author also may transfer the right to use his work as in his country and abroad to any individuals and legal entities, including foreign.

The authors of scientific works produced off-plan research organization where they are in staffing receive compensation (royalties) in accordance with established procedures. For routine scientific work fee, usually do not pay as scientists work paid salary. An exception is the payment of writing textbooks (textbooks), which takes the form of royalties. Textbook authors also provide free author copies of his scientific work.

Usually the publication of works that are performed routinely carried out with the permission of the organization, the task is carried out scientific work. The right to reproduce the author of scholarly work, which served as the official task can be used at their discretion. For example, the publication of a scientific report or notification reprint previously published monograph (manual, etc.).

Copyright in a work that is a result of joint work of two or more authors, belongs to collaborators. Defining characteristic of co-authoring is a personal creative contribution. Co-authors are not persons providing technical assistance to the author (pick material, draw diagrams, charts, etc.). Co-Authorship takes place when the authors taking part in the formulation of the problem, methodological and methodical guidance, and personally perform some of the planned work. Co-Authorship occurs during the processing of work by another person with the consent of the authors. Relationship of collaborators may be determined by agreement between them. Each of the authors retains copyright of the part he created, which has independent significance, and has the right to use such portion of the work on your own. Compiled collections of works that are under selection or arrangement of their contents, creative work, the copyright for collection, subject to the rights of authors of each of the works included in the distribution. Authors of the works included in the distribution, remain copyright to each of their work and can use their works regardless of the distribution as a whole.

September 6, 1952 was adopted by the World Copyright Convention. The Convention entered into force on 16 June 1955 and had great success. May 27, 1973 (the date of accession to the Convention USSR) it took 64 states. 81 countries

participated in 1988, the World Convention. World Convention launched a special copyright protection sign. Copyright protection sign refers to publications that are planned for sale. It consists of the following elements: a circled Latin letter «C», ©; the copyright holder's name; the year of first publication of the work in the world.

The term of the author's rights, according to Ukrainian legislation, acts from the day on which the work is created and shall remain in effect throughout the author's lifetime and for 70 years after his death; copyright in works created in co authorship shall remain in effect throughout the coauthors' lifetimes and for 70 years after the death of the last coauthor (Article 28 of the Law on Copyright and Related rights) [3]. «The right of authorship, the right name and the right to resist distortion, mutilation or other modification of the work or any other derogatory action in a work that could harm the honor or reputation of the author protected indefinitely (art. 14)» [10, p. 32].

The use of a work without the author's consent and without payment of royalties, but with mandatory locking author, whose contribution is used from a source is allowed in the case of creating a new, independent work, in the case of reproduction in scientific and critical writings in educational publications in the form of quotations. Copyright protection is an administrative, criminal and civil code.

Plagiarism and avoidance of it. The scientific research must exclude plagiarism (copyright infringement) in any of its form. The term «plagiarism» (Latin *plagio* – steal) means the misappropriation of another's authorship of the work (research results). According to the Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights» plagiarism – is a disclosure (publication), in full or in part, of another person's work under the name of a person who is not the author of the work (Article 50) [3]. Ethics of science considers plagiarism one of the most obscene violations of moral principles scientist.

It is known that any scientific research based on the results of previous research (writings of other scholars). These loans are of two types: fair and unfair. Fair borrowing (citation) means using the author of the scientific achievements of other scholars with mandatory indication in the scientific text output cited papers (surname and initials of the author, name and year of publication, the page from which borrowed text). Unfair borrowing means intentional misappropriation (theft) of foreign ideas, materials, etc.

The term «plagiarism» focuses on the appropriation of another's authorship when someone else works (or results of scientific research) published as their own. In practice, research plagiarism is not only use of verbatim text of others, but any of his paraphrases, in which content (scientific idea) this text is stored and published as personal. The reasons are diverse academic plagiarism: Plagiarism is partly the result of low creativity researcher, may be due to reluctance to make reasonable efforts to obtain significant scientific results, etc.

Avoiding plagiarism in all kinds of research is required, but that does not mean avoiding compulsory examination (analysis) of scientific concepts developed by other researchers. Conversely, a wide critical review of scientific information on

the chosen topic of research – is a required element for realization of scientific work. It is primarily about the correct citation.

With the correct (direct and indirect) are mandatory quoting the following requirements: to indicate the source reference (according to bibliographic descriptions indicate name of the author, title of work, year and place of publication, page); citation should not be excessive in volume; provisions that are cited must necessarily be selected quotes, the quoted text should be given literally (without cuts that can distort its content) in the allocation of single words in quotation must indicate authorship of this allocation («emphasis added» or «emphasis») [2, p. 157-158].

To make one's own interpretation of the main ideas with maximum accuracy is permitted when indirect quoting of scientific position of another author. Use of quotation marks in this case is not required, but the main requirement is unchanged – a clear reference to the author's name, title of work and the source of the mandatory indication of pages.

Failure to comply with these requirements is incorrect citation, and therefore qualifies as an infringement of copyright (plagiarism) and punishable by law (plagiarism is subject to criminal and civil penalties). «The victim of plagiarism author, according to the law of Ukraine «On Copyright and Related Rights» has the right to claim damages, including lost profits, extraction and direction in his favor profits plagiarist or compensation, which is determined by the court» [11, p. 566].

To avoid plagiarism researchers must additionally follow these rules: be sure to check the results of their research on autonomy and priority expose own research expertise of specialists, study journals scientific surveys, reports on the results of other studies, process the special literature to create a sense of situation research, the front edge of science and scientific understanding of fashion, to participate actively in scientific communications [8, p. 265-266].

Conclusion. The current legal framework of Ukraine about the organization of scientific research is incorporated in the Constitution of Ukraine (1996) (Article 54, which guarantees freedom of scientific creativity, copyright, etc.). Civil Code (2003) defines and guarantees intellectual property right of scientific discovery, etc.; Law of Ukraine «On the scientific and scientific technical activities» (from 13.12.1991 №1997-XII with changes and additions), which determine the legal, organizational and financial aspects of functional and development of scientific and technical areas, and create the conditions for scientific and scientific technical activities; the Law of Ukraine «On Protection of Rights to Inventions and Utility Models» (from 15.12.1993 №3687-XII with changes and additions) that in determining rights on inventions, providing the progressive development of innovative technologies, the Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights» (from 23.12.1993 №3792-XII with changes and additions), which define copyright and related rights, regulate relations related to their implementation, and prevent infringement of copyright and related rights – plagiarism.

LIST OF USED SOURCES

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2012. – 1020 с.
2. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, організація, апробація): Навч. посіб. / за ред. А. А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 280 с.
3. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ (зі змін. і доповн.) [Electronic resource]. – Way of access: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3792-12>, free. Title from the screen.
4. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 13.12.1991 р. № 1977-ХІІ (зі змін. і доповн.) [Electronic resource]. – Way of access: www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1977-12, free. Title from the screen.
5. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15.12.1993 № 3687-ХІІ (зі змін. і доповн.) [Electronic resource]. – Way of access: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3687-12>, free. Title from the screen.
6. Конвенція укладаюча Всесвітню організацію інтелектуальної власності (підписана в Стокгольмі 14 липня 1967 року і змінена 2 жовтня 1979 року) [Electronic resource]. – Way of access: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_169, free. Title from the screen.
7. Про затвердження Правил розгляду заявки на винахід та заявки на корисну модель: Наказ Міністерства освіти і науки України № 197 від 15.03.2002 р. [Electronic resource]. – Way of access: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0364-02>, free. Title from the screen.
8. *Сурмін Ю.П.* Майстерня вченого [Текст]: Підручник для науковця. – К.: навчально-методичний центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. – 302 с.
9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV [Electronic resource]. – Way of access: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>, free. Title from the screen.
10. Юридична енциклопедія: У 6 т. Т. 1: А–Г / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2011. – 656 с.: іл.
11. Юридична енциклопедія: У 6 т. Т. 4: Н–П / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2002. – 720 с.: іл.

Prysikhin S. Legal principles in the organization of scientific research

The article is devoted to the legal principles of scientific research set out in the Law of Ukraine «On the scientific and scientific technical activities» as well as in those regulations that solve the problem of copyright, rights in invention and discovery, prevent plagiarism in scientific research. The article is written in English in order English readers learn about the content of it.

Keywords: *legal principles of scientific activity, research, basic research, the subject of scientific activities, research worker, scientist, the right to scientific discovery, the right to an invention, copyright, plagiarism.*

Присухін С. І. Правові засади в організації наукового дослідження

Стаття присвячена висвітленню правових засад наукового дослідження, викладених у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність», а також у тих нормативно-правових актах, які вирішують проблеми авторського права, права

на винахід і відкриття, попереджають плагіат у науковому дослідженні. Стаття написана англійською мовою з метою ознайомлення з її змістом англомовних читачів.

Ключові слова: правові засади наукової діяльності, наукова діяльність, фундаментальні наукові дослідження, суб'єкт наукової діяльності, науковий працівник, вчений, право на наукове відкриття, право на винахід, авторське право, плагіат.

Присухин С. И. Правовые основания в организации научного исследования

Статья освещает правовые основания в организации научного исследования, изложенные в Законе Украины «О научной и научно-технической деятельности», а также в тех нормативно-правовых актах, которые решают проблемы авторского права, права на изобретение и открытие, предупреждения плагата в научном исследовании. Статья написана на английском языке с целью ознакомления с ее содержанием англоязычных читателей.

Ключевые слова: правовые основания научной деятельности, научная деятельность, фундаментальные научные исследования, субъект научной деятельности, научный работник, ученый, право на научное открытие, право на изобретение, авторское право, плагат.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2012.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЖИТЛОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

І.Ю. Чубар

старший викладач

кафедри правового забезпечення

Національного університету оборони України

В.В. Подрушняк

підполковник юстиції,

слухач Національного університету оборони України

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування Воєнної організації України в умовах трансформації економіки України актуальними є питання соціального захисту військовослужбовців. Актуальність цих питань пов'язана зі стрімкими змінами в законодавстві, яке регламентує соціальний захист населення і, зокрема військовослужбовців, реформуванням Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів і необхідністю наближення їх до європейських стандартів.

Серед всього загалу питань соціального захисту військовослужбовців, питання житлового забезпечення останнім часом стають дедалі гострішими. Це зумовлено насамперед проблемами їх правового регулювання та недостатністю коштів на будівництво житла.

Зауважимо, що з-поміж верств населення, які потребують соціального захисту, військовослужбовці завжди посідали особливе місце. Ці питання дуже тісно пов'язані з поняттям прав людини. Але ж у загальному контексті виникає суперечливість між стандартами прав громадянина та військовослужбовця в одній особі. Це зумовлено особливостями проходження військової служби, яка істотно відрізняється від професійної діяльності інших державних службовців, своєю напруженістю, суворою регламентацією та небезпечними умовами її проходження. Зрозуміло, що й система соціального захисту військовослужбовців створюється за професійним принципом. Отже, питання соціального захисту військовослужбовців заслуговують на особливу увагу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми забезпечення житлом військовослужбовців та членів їх сімей досліджувались переважно у площині житлового права такими науковцями, як: М.К. Галянтич, Г.І. Коваленко, Н.С. Кузнецовою, Ю.О. Гавриловою, А.А. Синиця та інші.

Метою статті є комплексне вивчення питань правового регулювання житлового забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей у сучасний період

розвитку та становлення України як правової соціальної держави, а також поглиблення теорії житлового права, визначення сфери правового регулювання відносин, що виникають у процесі забезпечення житлом військовослужбовців та членів їх сімей.

Основні результати дослідження. На сьогодні основні проблемні питання житлового будівництва, полягають у суперечливості та певній елементарності нормативних актів, які регулюють цю сферу правовідносин. Вони регулюються не лише нормами житлового права, а й податковими нормами в галузі звільнення від оподаткування будівництва житла, нормами господарського права — щодо інвестиційної діяльності на ринку житла, нормами цивільного, адміністративного, земельного права.

Згідно ст. 47 Конституції України кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин має змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.

Житловий кодекс Української РСР зазначає, що громадяни мають право на одержання у безстрокове користування у встановленому порядку жилого приміщення в будинках державного чи громадського житлового фонду або в будинках житлово-будівельних кооперативів.

Громадяни мають право на приватизацію квартир (будинків) державного житлового фонду або придбання їх у житлових кооперативах, на біржових торгах, шляхом індивідуального житлового будівництва чи одержання у власність на інших підставах, передбачених законодавством України. Ніхто не може бути виселений із займаного жилого приміщення або обмежений у праві користування жилим приміщенням інакше як з підстав і в порядку, передбачених законом.

Житлові права охороняються законом, за винятком випадків, коли вони здійснюються в суперечності з призначенням цих прав чи з порушенням прав інших громадян або прав державних і громадських організацій.

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 р. (зі змінами та доповненнями) передбачає широкі права військовослужбовцям, щодо забезпечення їх житлом. У даному законі в ст. 12 зазначено :

Держава забезпечує військовослужбовців жилими приміщеннями на підставах, у порядку і відповідно до вимог, встановлених Житловим кодексом Української РСР та іншими нормативно-правовими актами.

Військовослужбовці строкової військової служби розміщуються в казармах (на кораблях) згідно із Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України. За ними зберігаються жилі приміщення, які вони займали до призову на строкову військову службу. Вони не можуть бути зняті з обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов.

Військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової військової служби) та члени їх сімей, які проживають разом з ними, забезпечуються службовими жилими приміщеннями, що повинні відповідати вимогам житло-

вого законодавства. А сьогодні основні проблемні питання житлового будівництва, полягають у суперечливості та певній елементарності нормативних актів, які регулюють цю сферу правовідносин. Вони регулюються не лише нормами житлового права, а й податковими нормами – в галузі звільнення від оподаткування будівництва житла, нормами господарського права – щодо інвестиційної діяльності на ринку житла, нормами цивільного, адміністративного, земельного права.

Військовослужбовцям, які мають вислугу на військовій службі 20 років і більше, та членам їх сімей надаються жилі приміщення для постійного проживання. Такі жилі приміщення надаються їм один раз протягом усього часу проходження військової служби.

У разі відсутності службового жилого приміщення військовослужбовці рядового, сержантського і старшинського складу, які проходять військову службу за контрактом і не перебувають у шлюбі, розміщуються безплатно в спеціально пристосованих казармах у розташуванні військової частини, а сімейні – у сімейних гуртожитках. Житлово-побутові умови в таких казармах повинні відповідати вимогам, які пред'являються до гуртожитків, що призначені для проживання одиноких громадян. Для інших військовослужбовців військова частина зобов'язана орендувати житло для забезпечення ним військовослужбовця та членів його сім'ї або за бажанням військовослужбовця виплачувати йому грошову компенсацію за піднайом (найом) жилого приміщення.

Курсантам вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів, які мають сім'ї, надається жила площа в сімейних гуртожитках. У разі відсутності таких гуртожитків їм виплачується за місцем проходження військової служби грошова компенсація за піднайом (найом) жилого приміщення.

За військовослужбовцями, які вступили на військову службу за контрактом, зберігається право на жилу площу, яку вони займали до вступу на військову службу. Вони не можуть бути зняті з обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, за попереднім місцем проживання.

Особам, звільненим з військової служби і визнаним інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва, одержаних під час виконання обов'язків військової служби, або захворювання, одержаного під час проходження військової служби, жилі приміщення в населених пунктах, обраних ними для проживання з урахуванням встановленого порядку, надаються позачергово за рахунок військових формувань або органів виконавчої влади, в яких вони перебувають на обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов.

У позачерговому порядку в разі потреби поліпшення житлових умов надаються жилі приміщення сім'ям військовослужбовців, які загинули (померли) або пропали безвісти під час проходження військової служби, за місцем їх перебування на обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов.

За військовослужбовцями, які мають вислугу на військовій службі 20 і більше років, у разі їх направлення для проходження військової служби за межі України або переведення на службу до місцевості, що зазнала інтенсивного радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, бро-

нюється жила площа, яку займали вони та члени їх сімей, на весь час їх перебування за межами України чи в зазначеній місцевості.

Військовослужбовцям, а також звільненим з військової служби особам, які стали інвалідами під час проходження військової служби, та членам їх сімей, які перебувають на їх утриманні, батькам та членам сімей військовослужбовців, які загинули (померли) або пропали безвісти під час проходження військової служби, надається 50 % знижка плати за користування житлом (квартирної плати) та плати за комунальні послуги (водопостачання, газ, електрична, теплова енергія та інші послуги) в жилих будинках усіх форм власності в межах встановлених норм, передбачених законодавством.

Особам, звільненим з військової служби, які стали інвалідами під час проходження військової служби, надається 50 % знижка плати за встановлення і користування квартирним телефоном.

Пільги, передбачені цим пунктом для військовослужбовців, надаються за умови, якщо розмір наданих пільг у грошовому еквіваленті разом із середньомісячним сукупним доходом військовослужбовця за попередні шість місяців не перевищує величини доходу, який дає право на податкову соціальну пільгу у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Пільги звільненим з військової служби особам, які стали інвалідами під час проходження військової служби, та членам їх сімей, які перебувають на їх утриманні, батькам та членам сімей військовослужбовців, які загинули (померли) або пропали безвісти під час проходження військової служби, надаються за умови, якщо розмір середньомісячного сукупного доходу сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців не перевищує величини доходу, який дає право на податкову соціальну пільгу в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Військовослужбовці, які мають вислугу на військовій службі 20 років і більше, у разі звільнення з військової служби за станом здоров'я, віком, у зв'язку із скороченням штатів, а також звільнені з військової служби особи, які стали інвалідами I чи II групи, члени сімей військовослужбовців, які загинули (померли) або пропали безвісти під час проходження військової служби, мають право на безплатне одержання у приватну власність жилого приміщення, яке вони займають у будинках державного житлового фонду.

Військовослужбовці, які перебувають на обліку громадян, що потребують поліпшення житлових умов, при звільненні з військової служби в запас або у відставку за віком, станом здоров'я, а також у зв'язку із скороченням штатів або проведенням інших організаційних заходів, у разі неможливості використання на військовій службі залишаються на цьому обліку у військовій частині до одержання житла з державного житлового фонду, а в разі її розформування у військових комісаріатах і квартирно-експлуатаційних частинах районів та користуються правом позачергового одержання житла.

У разі смерті особи, звільненої з військової служби в запас або у відставку на підставах, зазначених у абзаці першому цієї частини, яка відповідно до законодавства мала право на першочергове (позачергове) одержання житла, її сім'я зберігає право на одержання житла в тому самому порядку.

Для загальної характеристики законодавства про реалізацію прав громадян та військовослужбовців на житло державного житлового фонду насамперед слід звернутися до постанови Ради Міністрів УРСР і Української республіканської ради професійних спілок від 11 грудня 1984 р. «Про затвердження правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм житлових приміщень в Українській РСР». Цей основний нормативний акт, прийнятий на розвиток Житлового кодексу, регулює облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов (квартирний облік), і надання їм у безстрокове користування приміщень у будинках державного і громадського житлового фонду, призначених для постійного проживання.

Особливості забезпечення житлом громадян у будинках житлово-будівельних кооперативів регулюються ст. 134 Житлового кодексу Української РСР, Примірним статутом житлово-будівельного кооперативу (затвердженого постановою Ради Міністрів УРСР № 186 від 10 квітня 1985 р.) та Правилами обліку громадян, які бажають вступити до житлово-будівельного кооперативу (затвержені постановою Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради № 228 від 5 червня 1985 р.). Доцільно визначити співвідношення Житлового кодексу з іншими нормативними актами.

Порядок забезпечення житловою площею військовослужбовців регулюється Житловим кодексом з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» та рядом підзаконних нормативних документів, зокрема: Інструкцією про організацію забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей жилими приміщеннями, Порядком забезпечення житловими приміщеннями військовослужбовців і службовців Цивільної оборони України тощо.

Слід зазначити, що право на одержання житлового приміщення в безстрокове користування мають лише громадяни, які потребують поліпшення житлових умов. Далі необхідно визначити, що квартирний облік здійснюється і за місцем проживання, і за місцем роботи.

При цьому потрібно зазначити, що на квартирний облік беруться громадяни, які потребують поліпшення житлових умов, визначити умови, необхідні для взяття на квартирний облік, зміст, форму заяви та інших документів тощо. При розгляді порядку обліку громадян слід приділити увагу моменту прийняття на квартирний облік, оскільки черговість на отримання житлової площі визначається за часом взяття на облік. Для розгляду всього комплексу питань потрібно розглянути також правові підстави зняття громадян з квартирної обліку.

Під час обговорення можна звернути увагу на умови надання житлових приміщень громадянам за місцем проживання і вказати на певні неузгодженості, оскільки інститут прописки скасовано, а в житловому праві залишається положення, за яким житло надається громадянам, які постійно мешкають у цьому населеному пункті.

Особливу увагу варто приділити пільговим умовам надання житлового приміщення визначеним категоріям громадян, які мають право на отримання житла в порядку загальної черги, в порядку першочергового надання житлових приміщень та поза чергою.

Окремо необхідно зупинитися на вимогах, що ставляться до житлових приміщень державного житлового фонду.

Важливе практичне значення має питання надання житлових приміщень у квартирі, де проживає двоє або більше наймачів. Необхідно пояснити право наймача на приєднання звільненої іншим наймачем житлової площі, що регулюється ст. 54 Житлового кодексу.

Надання житлового приміщення можливе за умови забезпечення (оскільки таке приміщення надається громадянину на всіх членів сім'ї, які перебувають разом з ним на квартирному обліку) 13,65 кв. метрами житлової площі однієї особи, але не менше рівня середньої забезпеченості громадян житловою площею в цьому населеному пункті.

Водночас слід розглянути випадки, коли житлове приміщення може бути надане з перевищенням зазначеного максимального розміру. До того ж слід врахувати, що останнім часом застосовується норма загальної житлової площі виходячи з розміру 21 кв. м.

На завершення слід зупинитися на правовій природі ордеру як єдиної правової підстави на вселення громадянина з його сім'єю у житлове приміщення державного житлового фонду. Необхідно визначити орган, що видає ордер, термін його дії, порядок визнання його недійсним. Варто запропонувати розглянути інші можливі підстави для отримання квартири.

Про питання проблем та перспектив вирішення житлової проблеми військовослужбовців написано стільки ж, скільки було зроблено офіційних заяв, пропозицій та обіцянок з боку державної влади з цього питання. В той же час, невтішні дані свідчать про те, що за останній час чисельність безквартирних військовослужбовців тільки зростає. Безперечно, що з 1991 р., починаючи розбудову власної армії, Україна в цьому питанні стикнулася з великою проблемою. Отримавши у спадщину від Радянської Армії житлову чергу у 56,7 тис. чол., у наступні декілька років Збройні Сили України поповнилися ще на 20 тис. військовослужбовців, які повернулися на Батьківщину з країн колишнього Союзу.

Хоча прийнятий у контексті реформування інший Закон стосовно гарантій соціального захисту звільнених військовослужбовців і гарантує забезпечення їх житлом протягом трьох років після звільнення, надії на таке швидке і позитивне вирішення, на жаль, майже немає. Такий песимістичний висновок напрошується сам по собі, якщо проаналізувати стан виконання всіх прийнятих до цього часу нормативних актів з питань житлової проблеми військовослужбовців та членів їх сімей.

Незадовільні темпи будівництва житла для військових, які проходять військову службу сьогодні, широкомасштабне проведення армійської реформи і як наслідок масове скорочення особового складу – все це стає логічним продовженням важкої житлової проблеми серед звільнених військовослужбовців.

Хронічна нестача коштів, невиконання чинних конституційних та законодавчих норм державним керівництвом, прийняття відверто декларативних документів, десятирічні житлові черги та формально – бюрократичний підхід до їх вирішення – все це тільки занадто небезпечно загострило морально-психологічну обстановку в армійському та ветеранському середовищі.

Але не дивлячись на зростання соціальної напруги та невдоволення у військовому середовищі, зниження престижу військової служби та авторитету професії захисника Вітчизни, тисячі молодих офіцерів бажають присвятити своє життя служінню своєму народу і державі. І якщо ця держава не потурбується про їх належний і всебічний соціальний захист, то вже не буде жодного сенсу говорити не тільки про боєздатність військ і обороноздатність держави, але і про існування української армії як такої. Тому це питання залишається відкритим.

Висновок. Виходячи із змін економічних основ нашого суспільства, змін пріоритетів у здійсненні публічної влади необхідно по новому підійти до з'ясування ролі держави у вирішенні житлової проблеми військовослужбовців та членів їх сімей шляхом покращення житлового законодавства.

На сучасному етапі реформування Воєнної організації України в умовах трансформації економіки України актуальними є питання соціального захисту військовослужбовців. Актуальність цих питань пов'язана зі стрімкими змінами у законодавстві, яке регламентує соціальний захист населення і зокрема військовослужбовців, реформуванням Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів та необхідністю наближення їх до європейських стандартів.

За часів розбудови незалежної держави формування всієї системи соціального захисту військовослужбовців України здійснювалось на підставі законодавства колишнього Радянського Союзу. Вся система соціального забезпечення в Україні, як і в більшості інших республік колишнього СРСР, характеризувалася рисами, успадкованими від колишнього Радянського Союзу. Але така соціальна політика себе не виправдала.

Склалась ситуація, коли держава тривалий час лише декларує прагнення вирішити найболючіше питання соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, Управління державної охорони України, Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та членів їх сімей забезпечення їх житлом, але докладені нею зусилля не дають очікуваних наслідків.

Законодавча база у галузі забезпечення житлом військовослужбовців та членів їх сімей не є досконалою. Вона не містить ефективних гарантій ані щодо вирішення проблеми, ані щодо захисту від можливих зловживань. Чітка державна система, яка б на законодавчому рівні забезпечила б досягнення, помітних зрушень у питанні будівництва (закупівлі) житла для військовослужбовців та членів їх сімей, відсутня.

Відсутність в Україні єдиної державної стратегії радикального вирішення соціальних проблем особового складу та пенсіонерів Збройних Сил і правоохоронних структур України, призвели до критичного накопичення житлових та інших труднощів у соціальній сфері зазначених категорій осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України 28.06.1996 р. № 245к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Конституція України: Науково-практичний коментар / В.Б. Авер'янов, О.В. Баганов, Ю.В. Баулін та ін.; [ред. кол. В.Я. Тацій, Ю.П. Битяк, Ю.М. Грошевой та ін.]. – Харків: Вид-во «Право»; К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 808 с.

3. Житловий кодекс Української РСР від 30.06.1983 р. № 5465-X // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1983. – Додаток до №28. – Ст. 574.

4. Про внесення змін до статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»: Закон України від 24.06.2004 р. № 1865-IV // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 134.

5. Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їх сімей: Закон України від 15.06.2004 р. № 1763-IV // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 126.

6. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 15. – Ст. 190.

7. Довженко Г. Житлова програма держави // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 146.

8. Житлове право України: Курс лекцій / М.К. Галянтич, Г.І. Коваленко. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 480 с.

9. Кузнецова Н.С. Правове регулювання житлового будівництва. – К.: Т-во «Знання» України, Сер. II. «Громадянин і закон» / Т-во «Знання» України, – 1991. – № 7. – 32 с.

10. Єленев І.А. Шляхи розв'язання житлової проблеми // Урядовий кур'єр // 2000 (№ 86). – С. 6.

Чубар І.Ю., Подрушніак В.В. Правове регулювання житлового забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей

У статті проаналізовано чинні акти законодавства України щодо забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житлом. Звертається увага на недостатню ефективність їх дієвості.

Ключові слова: право на житло, забезпечення житлом військовослужбовців, жиле приміщення, житлова площа.

Чубар И.Ю., Подрушник В.В. Правовое регулирование жилищного обеспечения военнослужащих и членов их семей

В статье проанализированы действующие акты законодательства Украины по обеспечению военнослужащих и членов их семей жилищем. Обращается внимание на недостаточную эффективность их действия.

Ключевые слова: право на жилище, обеспечение жилищем военнослужащих, жилое помещение, жилищная площадь.

Chubar I., Podrushniak V. Legal regulation of housing provision to the military personnel and their families

The article analyses the current legislation of Ukraine on providing housing to military personnel and their families. Attention is drawn to the lack of its effectiveness.

Keywords: right to housing, providing military personnel with housing, dwelling premises, dwelling place.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2012.

ЛОГІКА. ПІДРУЧНИК ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ

В 2012 р. російське видавництво «Ідея-Пресс» перевидало книгу (підручник) українського вченого, філософа, члена-кореспондента Національної академії наук України, декана філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка А. Є. Конверського «Логіка. Підручник для студентів юридичних факультетів» російською мовою.

Автор підручника знаній в Україні та закордоном фахівець не тільки з логіки, але й у галузі теорії пізнання, логіки та методології наукового дослідження тощо. Серед найвідоміших його праць можна назвати «Про відношення істинності і доведеності висловлювання» (1979 р.); «Філософські основи сучасної символічної логіки» (1980 р.); «Проблеми обґрунтування в логіці і методології науки» (1988 р.); «Природа зв'язку процесу обґрунтування і логічного слідування» (2000 р.). Посеред інших особливе місце посідає підручник «Логіка традиційна та сучасна», виданий Видавничо-поліграфічним центром «Київський університет» у 2007 р.

Новий підручник став аргументом на користь тези про те, що логіка як наука (навчальна дисципліна) продовжує розвиватися в системі вищої освіти України, віддзеркалюючи активну потребу в ній з боку студентської молоді, особливо для фахового становлення майбутніх юристів і правознавців не тільки України, але і Росії.

В передмові до російського видання проф. Є. Є. Ледніков (який здійснив переклад) справедливо зазначив, що підручник А. Є. Конверського надасть можливість студентам навіть з низьким рівнем підготовки зрозуміти викладений матеріал курсу логіки і сприятиме оволодінню традиційною логікою під час самостійної підготовки. Водночас за видимою простотою викладеного навчального матеріалу підручника ховається серйозна наукова праця як результат узагальнення кращих досягнень логіки як науки, адаптований до специфіки викладання цієї дисципліни на юридичному факультеті.

Особливою перевагою підручника є та, що в ньому віддзеркалено багаторічний досвід викладання автором навчальної дисципліни «Логіка» в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка на гуманітарних факультетах і насамперед на юридичному. Матеріали, викладені в підручнику, представлені традиційними темами: «Предмет логіки», «Мислення і мова», «Формалізація як метод логіки», «Семантичний аналіз виразів природної мови», «Елементи теорії імен», «Функціональний аналіз у логіці», «Історичний характер логіки як науки», «Поняття», «Судження», «Умовиводи», «Аргументація».

Специфіка викладання логіки на юридичному факультеті спонукала автора доповнити зміст тем викладенням додаткового матеріалу з питань про зміст поняття і склад злочину, логічний аналіз поняття і класифікація злочину, роль запитання в судовому доведенні, версію і аналогію в судовому процесі. Водночас автор пропонує викладення вищезазначених тем на юридичних факультетах доповнювати спеціальними темами, які сприятимуть підвищенню теоретичного і практичного рівня підготовки з традиційної логіки фахівця юриста – «Структура формалізованої мови», «Формальні і змістовні правила міркування», «Характеристика предмета міркування, що віддзеркалюється в понятті».

Як викладач логіки на юридичному факультеті ВНЗ «Національна академія управління» м. Києва хочу порекомендувати всім студентам підручник «Логика. Учебник для студентов юридических факультетов» Є. Є. Конверського, що стане додатковим джерелом знань, особливо для тих студентів, які віддають перевагу навчальній літературі з логіки російською мовою. Для викладачів дисципліни «Логіка» обов'язкове використання рецензованого підручника не завадить, пам'ятаючи, що «Vitae non scholae duscimus» («Не для школи, для життя вчимося»).

Присухін Сергій Іванович,
доцент кафедри суспільних наук
ВНЗ «Національна академія управління», м. Київ,
доцент кафедри філософії
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ДО УВАГИ АВТОРІВ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

Статті, що надсилаються до редакції журналу «Юридична наука», відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України 7D05/1 від 15 січня 2003 р. «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України», **повинні містити такі елементи:**

- наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особисто автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки.

- Стаття має включати наступні необхідні елементи:
  - постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;

- аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, що розглядається;

- визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;

- формулювання цілей статті;

- виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;

- висновки з даного дослідження;

- внутрішню структуру — розділи з назвами або виділені частини.

- Посилання на ту чи іншу роботу у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї роботи в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку ([3, с. 12]).

- Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

- Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).

- Анотації мають містити також прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами.

- Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі Word;

- інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;

- заява з підписами автора (ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;

- фото автора (ів) у форматі jpg, tif;

- якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
- витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).

- Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей.

За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції.

Надані матеріали не повертаються.

ВНИМАНИЮ АВТОРОВ ЖУРНАЛА «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

Статьи, присылаемые в редакцию журнала «Юридическая наука», согласно постановлению президиума ВАК Украины № 7D05/1 от 15 января 2003 г. «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенным в перечень ВАК Украины», **должны соответствовать следующим требованиям:**

- научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, научно-обоснованные выводы и предложения по практическому применению научного исследования.

- Статья должна включать такие необходимые элементы:
  - постановка проблемы и ее связь с важными научными и практическими задачами;

- анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;
- определение отдельных вопросов, не решенных в выбранной для исследования проблеме;

- формулирование целей статьи;

- изложение основных обоснованных результатов исследования;

- выводы из данного исследования;

- внутреннюю структуризацию (разделы с названиями или выделенные части).

- Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках согласно порядковому номеру цитируемой работы в библиографии с указанием на соответствующую страницу ([3, с. 12]).

- Список литературы в конце статьи должен быть составлен в соответствии с требованиями межгосударственного стандарта ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

- После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский). Аннотации должны содержать также фамилию и имя автора, название статьи соответствующими языками.

- Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованные материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20–30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

- **К научной статье необходимо представить:**

- электронный вариант статьи в формате Word;

- информационная справка об авторе на украинском и английском языках;

- фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;

- заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;

- фото автора (ов) в формате jpg, tif;

- качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;

- выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (для статей аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).

- Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL

The articles to be published in the «Juridical Science» journal, according to the decision of the Supreme Certification Commission of Ukraine № 7D05/1 of January, 15, 2003 «On the increase of requirements to professional publications, registered with VAK of Ukraine», **have to include the structural elements below:**

- a research article has to be relevant, with the key issues clearly outlined, contain scientific provisions designed personally by the author, draw the findings of scientific and practical value of the scientific research;
- the article must include the following required elements:
  - determination of the problem in its relation to the key scientific and practical tasks;
  - critical review of the latest research and publications on the topic considered;
  - a layout of the unresolved target issues on the given problem;
  - setting up the key objectives of the article;
  - reasonable presentation of the basic research results;
  - conclusions and findings of the given research;
  - the internal structuring – titled sections or parts underlined.
- References to the sources within the text should be marked with square brackets by the sequence number of the given paper in the list of sources indicating the appropriate page, e.g. [3, p. 12].
- A bibliography list at the bottom of the article must meet the requirements of the State Standard of Ukraine GOST 7.1:2006 «System of standards on information, librarianship and publishing. Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and arrangement rules».
  - The bibliography list must be followed by the summary and the key words in three languages (Ukrainian, Russian, English);
  - The summary should also include author's full name, title of the article in three languages respectively;
  - Total size of the publication (article title, information about the author, text of the article, bibliography, summary, key words) should not exceed 20–30 thousand printing characters, no more than 40 thousand characters as an exception.
  - **The submitted article should be accompanied by:**
    - an electronic version of the article in a MS Word format;
    - information about the author in Ukrainian and English:
      - full name (family name, name and the patronymic), academic and scientific degrees, title of your position and the full name of the institution/organization you represent, contact (postal) address, telephone numbers;
      - a statement signed by the author (s) confirming that the article has not been printed or submitted to any other publications;
      - a recent photo of the author (s) in the jpg or tif format;
      - high quality illustrative materials titled and numbered, suitable for scanning;
      - an extract from the minutes of the chair approving the article for publication, properly certified (for articles submitted by postgraduates and degree seeking associates).
  - The articles which do not meet the above requirements, will not be published.

The Editorial Board reserves the right to review, edit, make reductions and reject the articles.

The reliability of the information is the responsibility of the author.

Fees for publication are not paid.

Reproduction of materials published in the journal will require the permission of the author and publisher.

The materials submitted are not to be returned.